

6161303024

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ και ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ και ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ
ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ
στην
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΡΟΝΤΖΑΣ
ΑΜ: 0804Μ029

Επιβλέπων Καθηγητής
Σαράντης Λώλος
Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Μέλη
Χριστόπουλος Δημήτριος
Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
Στοφόρος Χρυσόστομος
Λέκτορας Παντείου Πανεπιστημίου

Αθήνα
Οκτώβριος 2006

**Διαμόρφωση Καταναλωτικού Προτύπου
στην Ευρωπαϊκή Ένωση**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία μελετά την εξέλιξη του καταναλωτικού πρότυπο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ελέγχοντας την υπόθεση περί σύγκλισης αυτού στις 15 χώρες της Ένωσης. Περίοδος μελέτης είναι η δεκαετία 1994 – 2004, ενώ η ανάλυση γίνεται τόσο σε επίπεδο Ε.Ε. των 15 όσο και σε έξι ακόμα επιμέρους ομάδες κρατών. Η μεθοδολογία στηρίχθηκε στα μέτρα διασποράς και ιδιαίτερα στην εύρεση των συντελεστών μεταβλητότητας, ενώ η κατηγοριοποίηση της κατανάλωσης σε 12 ομάδες που πραγματοποιεί η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία ήταν η βάση δεδομένων της έρευνας. Η ανάλυση έδειξε ότι η υπόθεση περί σύγκλισης του καταναλωτικού προτύπου φαίνεται πως επιβεβαιώνεται σε συγκεκριμένες ομάδες χωρών και όχι στο σύνολο της Ε.Ε..

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Εισαγωγή</i>	5
Κεφάλαιο 1 ^ο	7
Η Κατανάλωση	7
1.1 Ορισμός και Θεωρία Κατανάλωσης	7
1.2 Παράγοντες Κατανάλωσης	10
1.3 Κατανάλωση και Οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση	16
Κεφάλαιο 2 ^ο	26
Σύγκλιση	26
2.1 Περί Ορισμού, Μέτρησης και Παραγόντων	26
2.2 Εμπειρικές Εφαρμογές	30
2.3 Σύγκλιση Κατανάλωσης	32
2.4 Διαφορετικές Προσεγγίσεις	34
Κεφάλαιο 3 ^ο	36
Καταναλωτικό Πρότυπο στην Ευρωπαϊκή Ένωση	36
3.1 Σύνθεση Καταναλωτικού Προτύπου	36
3.2 Εξέλιξη Καταναλωτικού Προτύπου στην Ε.Ε.	38
Κεφάλαιο 4 ^ο	51
Εμπειρική Ανάλυση	51
4.1 Μεθοδολογία Έρευνας	51
4.2 Σύγκλιση Παραγόντων Κατανάλωσης	53
4.3 Σύγκλιση Καταναλωτικού Προτύπου	61
<i>Συμπεράσματα</i>	77
Πηγές – Βιβλιογραφία	79
Παράρτημα	88

Εισαγωγή

Η έρευνα για τα *Καταναλωτικά Πρότυπα* αντιμετωπίζει ένα από τα πιο απαιτητικά θέματα της σύγχρονης οικονομίας στο πεδίο των ατομικών και κοινωνικών συμπεριφορών. Είναι διάχυτη η αντίληψη ότι η διεθνής οικονομία συγκλίνει σε ορισμένα πρότυπα και είναι ακόμη πιο αισθητό ότι ορισμένες οικονομικές ζώνες υιοθετούν πολιτική σύγκλισης σε περισσότερα από ένα πεδία. Στο επίπεδο της κατανάλωσης, κεντρικό ερώτημα είναι αν γίνεται να επιβεβαιώσουμε και να μετρήσουμε την ύπαρξη *μίας τουλάχιστον ζώνης όπου η σύγκλιση να αποτυπώνεται σε ορισμένες κατηγορίες αγαθών*.

Ο έλεγχος της υπόθεσης περί σύγκλισης των καταναλωτικών προτύπων μέσα σε μια ομάδα χωρών, είναι ιδιαίτερα σημαντικός, όχι μόνο σε επίπεδο άσκησης της κατάλληλης μακροοικονομικής πολιτικής μέσα σε μια ένωση (όπως π.χ. στην Ε.Ε.) που να έχει τις μικρότερες δυνατές αρνητικές επιπτώσεις στην κατανάλωση, όσο και σε επίπεδο μάρκετινγκ, για τον τρόπο προώθησης των προϊόντων και δημιουργίας διαφημίσεων, ή ακόμα και σε κοινωνιολογικό και ανθρωπολογικό επίπεδο, σχετικά με την εξέλιξη της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των επιδράσεων που δέχεται αυτή από τις πραγματοποιούμενες κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές.

Με βάση την υπόθεση αυτή συγκροτήσαμε την έρευνα μας σε τέσσερα πεδία: αν και πώς η κατανάλωση επηρεάζεται από την οικονομική ανάπτυξη, με ποιο τρόπο και σε ποια πεδία εμφανίζονται κοινά καταναλωτικά χαρακτηριστικά μεταξύ διαφορετικών χωρών και πώς προσδιορίζεται το καταναλωτικό πρότυπο. Η κατανάλωση, η σύγκλιση, το καταναλωτικό πρότυπο και η έρευνα της σύγκλισής του αποτελούν τα αντίστοιχα τέσσερα κεφάλαια της έρευνας μας.

Ειδικότερα, η μελέτη ξεκινά με τη θεωρία της κατανάλωσης, και μετά την ανάλυση των κυριότερων παραγόντων της, γίνεται αναφορά στην εξέλιξή τους και φυσικά στην πορεία του μεγέθους της κατανάλωσης μέσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής

Ένωσης. Το χρονικό εύρος της έρευνας μας είναι η περίοδος 1994 - 2004, η δε ομαδοποίηση των χωρών έγινε σε έξι ακόμα κατηγορίες (πέραν της Ε.Ε.): Ευρωζώνη, Μεσογειακές Χώρες, Χώρες Κεντρικής Ευρώπης, Σκανδιναβικές Χώρες, Κάτω Χώρες και Λοιπές. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στον ορισμό και στους τρόπους εκτίμησης της σύγκλισης, πάνω στα διάφορα επίπεδα που έχει παρατηρηθεί ότι εντοπίζεται. Η παρουσίαση ορισμένων καίριων εμπειρικών εφαρμογών που έχουν πραγματοποιηθεί ως προς τον έλεγχο της ύπαρξης της σύγκλισης βοηθά στην πληρέστερη κατανόηση του φαινομένου αυτού.

Στο τρίτο κεφάλαιο αποτυπώνεται η εξέλιξη των δώδεκα κατηγοριών αγαθών που συνθέτουν το καταναλωτικό πρότυπο, βάση των δεδομένων της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας, ενώ στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο γίνεται ο έλεγχος του κεντρικού ερωτήματος περί σύγκλισης του καταναλωτικού προτύπου, αλλά και των παραγόντων αυτού, έχοντας βέβαια προηγουμένως αναφερθεί στη μεθοδολογία έρευνας. Η μελέτη κλείνει με ορισμένα χρήσιμα από την έρευνα συμπεράσματα.

Ευχαριστίες

Η εργασία αυτή ήλθε σε πέρας με τη συνδρομή και συχνά με την αποφασιστική ώθηση προσώπων τα οποία σε διαφορετικά στάδια συνέβαλαν στην τελική εμφάνισή της. Κατά πρώτον οφείλω πολλά στον επιβλέποντα καθηγητή κύριο Σαράντη Λώλο για τη συστηματική βοήθεια του τόσο στην προετοιμασία όσο και στην διάρκεια γραφής της εργασίας. Ιδιαίτερη σημασία είχαν οι παρατηρήσεις των κυρίων καθηγητών Δημήτριου Χριστόπουλου και Στοφόρου Χρυσόστομου, μέλη της τριμελούς επιτροπής. Σημαντική ήταν και η συμβολή του κυρίου Ηλία Μαντζουνέα (Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών), ιδιαίτερα ως προς τη σύλληψη και τον τρόπο υλοποίησης της έρευνας.

Κεφάλαιο 1^ο Η Κατανάλωση

1.1 Ορισμός και Θεωρία Κατανάλωσης

Η κατανάλωση αποτελεί το σημαντικότερο εθνικολογιστικό μέγεθος στις σύγχρονες οικονομίες. Το σύνολο των ενεργειών των οικονομικά δρόντων, των εργαζομένων, των επιχειρήσεων, του κράτους έχει απώτερο στόχο και σκοπό την κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών, ή καλύτερα την αύξηση ή ποιοτική βελτίωση αυτής.

Η μελέτη της κατανάλωσης αποτέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί κεντρικό σημείο στην οικονομική θεωρία, καθώς το μέγεθος της αποτελεί την αιτία παραγωγής όλων των αγαθών και υπηρεσιών. Η ποσότητα της κατανάλωσης καθώς και ο τρόπος παραγωγής (χρήση παραγωγικών συντελεστών, σχέση ιδιοκτησίας τους) επηρεάζει όλες τις πτυχές των ανθρώπινων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών σχέσεων¹. Άλλωστε η κατανάλωση απορροφά στις σημερινές ανεπτυγμένες οικονομίες σχεδόν το 60% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος τους, γεγονός που καθιστά αναγκαία αλλά συγχρόνως και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα τη μελέτη του τρόπου με τον οποίο τα νοικοκυριά αποφασίζουν πόσο μέρος του εισοδήματός τους, με ποιο τρόπο και σε ποια αγαθά θα καταναλώσουν².

Έχει αποδειχθεί ότι οι μεταβολές του μεγέθους αυτού ασκούν καθοριστική επίδραση στην οικονομική μεγέθυνση κάθε χώρας³. Ως εκ τούτου η εύρεση των προσδιοριστικών παραγόντων της κατανάλωσης όσο και η εκτίμηση του βαθμού επιρροής τους σε αυτή, κατέχει κεντρική θέση τόσο στην οικονομική πολιτική που χαράσσει το κράτος όσο και στις αποφάσεις που λαμβάνουν οι επιχειρήσεις για το μέγεθος και τον τρόπο προώθησης της παραγωγής τους.

¹ Για ανάλυση, βλ. Mankiw G., *Μακροοικονομική Θεωρία*, ελλ. μτφ., Gutenberg, Αθήνα, 2002, κεφ. 3 και Barro R., Grilli V., *European Macroeconomics*, Macmillan, Basingstoke, 1994, κεφ. 1.

² Samuelson P., Nordhaus W., *Οικονομική*, Τ. Α', ελλ. μτφ., Κριτική, Αθήνα, 2000, σ. 110.

³ Βλ. Deaton A., Muellbauer J., *Economic Theory and Consumer Behaviour*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980, Barro R., Sala-i-Martin X., *Economic Growth*, McGraw-Hill, New York, 1995, Gualerzi D., *Towards a Theory of the Consumption-Growth Relationship*, Working Paper, University of Pisa, 2002.

Είναι γνωστό ότι η πρώτη και εμπειριστατωμένη μελέτη της κατανάλωσης έγινε από τον οικονομολόγο *John Maynard Keynes*⁴. Ο Keynes, στο βιβλίο του *Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου, και του Χρήματος* (*General Theory of Employment, Interest and Money*), που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1936, τοποθέτησε τη συναθροιστική ζήτηση και γενικότερα την κατανάλωση στο επίκεντρο της Οικονομικής Σκέψης, συμβάλλοντας καθοριστικά στη διαμόρφωση της μακροοικονομικής ανάλυσης της Οικονομίας. Σύμφωνα με τον Keynes, η κατανάλωση είναι δυνατό να διερευνηθεί μέσα από δύο συνιστώσες: πρώτον, ένα μόνιμο (σταθερό) επίπεδο κατανάλωσης και δεύτερον ένα μεταβαλλόμενο, το οποίο εξαρτάται από το εισόδημα του ατόμου. Έτσι ο Keynes κατέληξε στη συνάρτηση κατανάλωσης με την εξής μορφή⁵:

$$C = \bar{C} + c \cdot Y$$

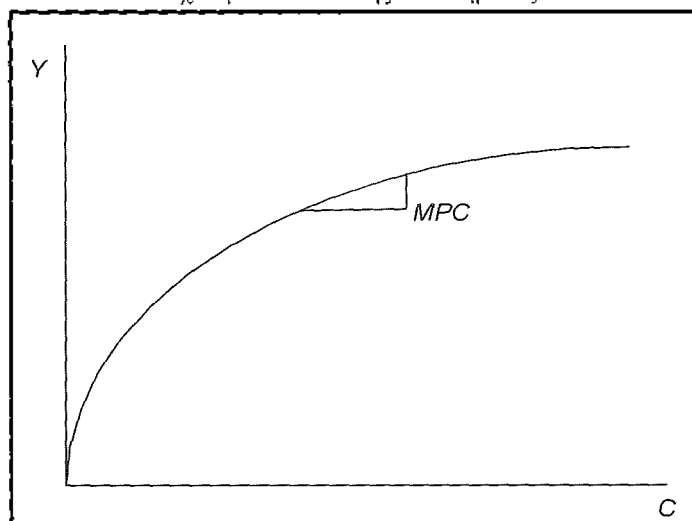
όπου $\bar{C}$ είναι μία σταθερά και συμβολίζει ένα δεδομένο επίπεδο που καταναλώνει το άτομο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, c είναι η οριακή ροπή προς κατανάλωση, η οποία δείχνει πόσο μέρος του εισοδήματος του θα καταναλώσει το άτομο, και Y είναι το εισόδημα.

Ο Keynes στήριξε τη συνάρτηση κατανάλωσης και βέβαια τη γενικότερη θεωρία του σε τρεις βασικές υποθέσεις. Πρώτον, υποστήριξε ότι η οριακή ροπή προς κατανάλωση (*Marginal Propensity to Consumption, MPC*) είναι μεταξύ του μηδενός και του ένα, με τους καταναλωτές να δαπανούν ένα μέρος και όχι ολόκληρο το εισόδημά του σε αυτή. Δεύτερον, θεώρησε ότι η μέση ροπή προς κατανάλωση, δηλαδή ο λόγος κατανάλωσης προς εισόδημα (C/Y), μειώνεται καθώς αυξάνεται το εισόδημα, η διαφορετικά η μέση ροπή είναι φθίνουσα (διαγραμματικά αυτό συνεπάγεται με κοίλη καμπύλη κατανάλωσης, Διάγραμμα 1). Επομένως, καθώς η οικονομία μεγεθύνεται, η κατανάλωσή της αυξάνεται αλλά με φθίνοντα ρυθμό, ενώ το επιπλέον προϊόν κατευθύνεται σε αποταμίευση και επενδύσεις. Η τρίτη υπόθεση αφορά τους προσδιοριστικούς παράγοντες της κατανάλωσης. Κεντρική θέση εδώ κατέχει το εισόδημα, όπου σύμφωνα με τον Keynes, αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα, με το επιτόκιο να μην ασκεί ουσιαστική επίδραση.

⁴ Βλ., Screpanti E., Zamagni S., *Η Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης*, Τ. Β', Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2004, σ. 90.

⁵ Mankiw G., *Μακροοικονομική...*, όπ.π., σ. 640.

Διάγραμμα 1
Σχέση Κατανάλωσης Εισοδήματος

Πηγή: Mankiw (2002).

Η θεωρία του Keynes άσκησε πολύ μεγάλη επιρροή στην οικονομική σκέψη και αποτέλεσε έναν από τους σπουδαιότερους «πυρήνες» της σύγχρονης οικονομικής θεμελίωσης⁶. Άλλωστε η εκτενής αναφορά που υπάρχει σε όλα τα μετέπειτα εγχειρίδια της μακροοικονομικής μαρτυρεί την τεράστια επιρροή που άσκησε σε όλες τις οικονομικές σχολές που ακολούθησαν⁷.

Αρκετοί οικονομολόγοι στη συνέχεια επιχείρησαν να δώσουν μια διαφορετική προσέγγιση στη συνάρτηση κατανάλωσης και στον τρόπο με τον οποίο το άτομο δαπανά το εισόδημά του. Οι πλέον χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις αποτελούν οι θεωρίες που ανέπτυξαν οι Modigliani και Ando, ο Friedman και ο Duesenberry⁸.

Οι Modigliani και Ando (1963) ερμηνεύουν τη συμπεριφορά του καταναλωτή μέσα από την υπόθεση του κύκλου ζωής⁹. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή ο καταναλωτής θα καταναλώνει με τέτοιο τρόπο το εισόδημα και τον πλούτο του ώστε να επιτύχει ένα μέσο επιθυμητό επίπεδο κατανάλωσης καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Επομένως, η κατανάλωση αποτελεί συνάρτηση όχι μόνο του εισοδήματος αλλά και του πλούτου που αποκτά το άτομο, ενώ η μορφή της είναι η εξής:

⁶ Keynes M., (ed.), *Essays on John Maynard Keynes*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975, σ. 46.

⁷ Βλ. Chick V., *Macroeconomics after Keynes: A Reconsideration of the General Theory*, Philip Allan, Oxford, 1983.

⁸ Για την επισκόπηση των θεωριών τους, βλ. Κατσέλη Λ., Μαγουλά Χ., *Μακροοικονομική Ανάλυση και Ελληνική Οικονομία*, Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2002, σ. 75.

⁹ Ando A., Modigliani F., (1963), The Life Cycle Hypothesis of Savings: Aggregate Implications and Tests, *American Economic Review*, Vol. 53, σ. 60.

$$C = \alpha \cdot W + \beta \cdot Y$$

όπου W είναι ο πλούτος, Y το εισόδημα, και α, β η οριακή ροπή προς κατανάλωση του πλούτου και του εισοδήματος αντίστοιχα.

Ο Friedman (1957), με τη σειρά του, υποστήριξε ότι το άτομο στηρίζει την κατανάλωσή του στο επίπεδο του «μόνιμου» εισοδήματός του¹⁰. Σύμφωνα με τον Friedman το εισόδημα κάθε καταναλωτή αποτελείται από ένα μόνιμο και ένα προσωρινό εισόδημα. Οι αποφάσεις σχετικά με το μέγεθος της κατανάλωσης εξαρτώνται από το μόνιμο εισόδημα και τις μεταβολές αυτού, ενώ το προσωρινό δεν φαίνεται να επηρεάζει την κατανάλωση. Ο Duisenberry (1971) τέλος εισήγαγε τον παράγοντα της διανομής του εισοδήματος, όπου έντονη επιρροή ασκεί το μέσο επίπεδο που καταναλώνει κάθε κοινωνία, με τα άτομα να επιχειρούν να το προσεγγίσουν¹¹.

Οι θεωρίες αυτές άσκησαν καθοριστική επιρροή στην οικονομική σκέψη και ιδιαίτερα στη διαμόρφωση της σύγχρονης μακροοικονομικής θεωρίας.

Μετά από αυτή τη σύντομη αναφορά στη θεωρία της κατανάλωσης, και προτού περάσουμε στην αναφορά των προσδιοριστικών παραγόντων της, απαιτείται να ξεκαθαρίσουμε ότι υπάρχουν τρεις κατηγορίες τελικών καταναλωτών: τα νοικοκυριά, οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί και το κράτος. Οτιδήποτε καταναλώνουν οι επιχειρήσεις στην παραγωγική διαδικασία θεωρείται ως ενδιάμεση εισροή και δεν προσμετράται στην τελική κατανάλωση. Η παρούσα ανάλυση όμως θα επικεντρωθεί στο μέγεθος της κατανάλωσης των νοικοκυριών (*Consumption of Households*). Στη συνέχεια ακολουθούν οι κυριότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες του σημαντικού αυτού μεγέθους.

1.2 Παράγοντες Κατανάλωσης

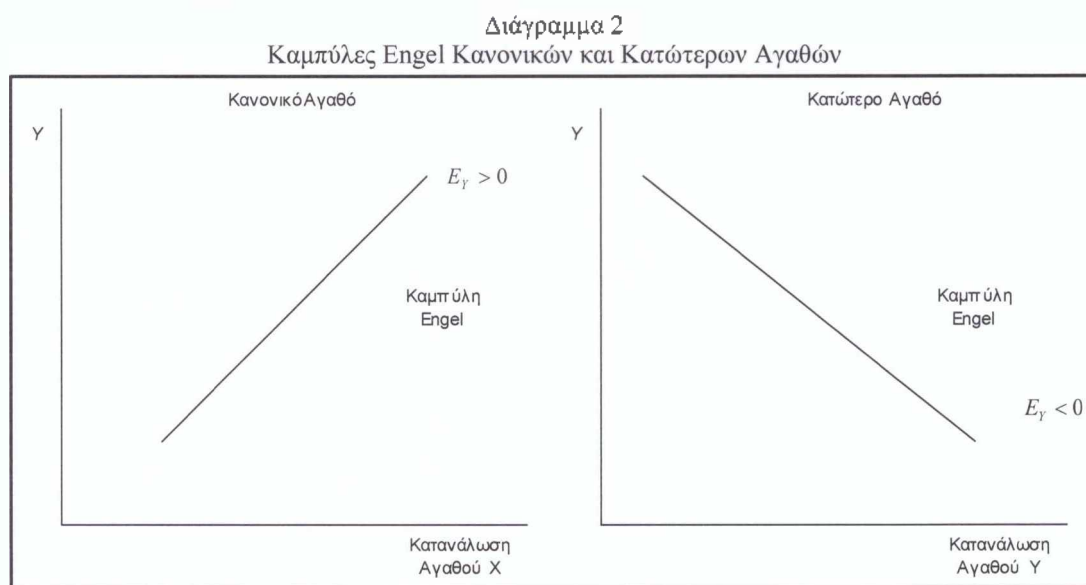
Όπως προκύπτει από την κενσινιανή θεωρία για τη συνάρτηση κατανάλωσης που κατέληξε, καθώς και από τις λοιπές θεωρίες που ακολούθησαν, μια από τις

¹⁰ Friedman M., *A Theory of the Consumption Function*, Princeton University Press, Princeton, 1957, σ. 19.

¹¹ Duisenberry J., *Income Consumption Relations and their Implications*, in Mueller M., (ed.), *Readings in Macroeconomics*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1971, σ. 90.

σημαντικότερες παραμέτρους που καθορίζουν τόσο το μέγεθος όσο και το είδος της κατανάλωσης είναι το εισόδημα του ατόμου. Η σχέση μεταξύ των δύο αυτών μεγεθών είναι σαφώς θετική, με την αύξηση του εισοδήματος και γενικότερα τη μεγέθυνση της οικονομίας να οδηγεί στην αύξηση του μεγέθους της κατανάλωσης του ατόμου και γενικότερα της κοινωνίας. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η αύξηση του εισοδήματος, δεν οδηγεί σε ισόρροπη αύξηση όλων των κατηγοριών των αγαθών που συνθέτουν το καταναλωτικό πρότυπο (*Consumption Pattern*), δηλαδή το είδος των αγαθών και υπηρεσιών που καταναλώνονται από κάθε νοικοκυριό¹².

Πιο συγκεκριμένα, η ποσοστιαία αύξηση ορισμένων αγαθών θα είναι μεγαλύτερη σε σύγκριση με την αντίστοιχη του εισοδήματος, ορισμένων άλλων θα είναι μικρότερη, ενώ πιθανώς για κάποια άλλα αγαθά η κατανάλωση είναι δυνατόν ακόμα και να μειωθεί. Η διάκριση αυτή των αγαθών γίνεται με βάση την εισοδηματική ελαστικότητα (E_Y), το λόγο δηλαδή της μεταβολής της κατανάλωσης ενός αγαθού ως προς τη μεταβολή του εισοδήματος, και την αντίστοιχη καμπύλη Engel (σχέση εισοδήματος-κατανάλωσης).

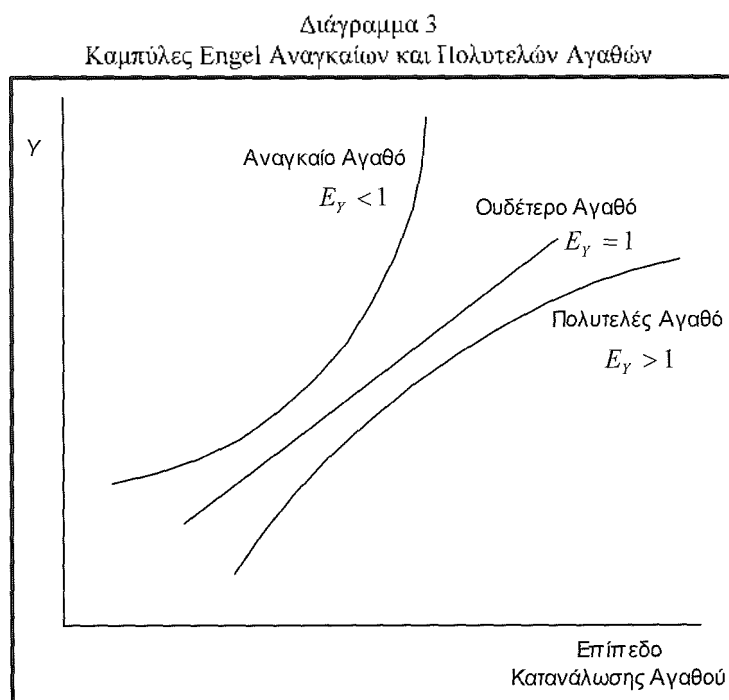

Πηγή: Nicholson (1998).

Ένα αγαθό είναι κανονικό όταν η εισοδηματική του ελαστικότητα είναι θετική (αύξηση εισοδήματος οδηγεί σε αύξηση κατανάλωσης), με την καμπύλη Engel να έχει θετική κλίση και κατώτερο όταν είναι αρνητική (αύξηση εισοδήματος οδηγεί σε

¹² ECE, *Understanding Consumption Patterns: A Better Way towards Action*, Economic Commission For Europe, Geneva, 1997a, σ. 4.

μείωση κατανάλωσής του), όποτε η καμπύλη Engel είναι αρνητική (Διάγραμμα 2)¹³. Επιπλέον ένα αγαθό θεωρείται αναγκαίο όταν η εισοδηματική του ελαστικότητα είναι μικρότερη της μονάδας (κυρτή καμπύλη Engel) και πολυτελές όταν είναι μεγαλύτερη (κοίλη καμπύλη Engel, Διάγραμμα 3)¹⁴.

Πηγή: Varian (1992).

Εκτός του εισοδήματος, υπάρχουν και άλλες μακροοικονομικές μεταβλητές που τείνουν να επηρεάζουν την κατανάλωση. Οι πλέον χαρακτηριστικές είναι οι φόροι και τα επιτόκια. Οι φόροι επηρεάζουν άμεσα την κατανάλωση καθώς μια μεταβολή τους ασκεί επίδραση στο διαθέσιμο εισόδημα και εν τέλει στην ίδια την κατανάλωση. Πιο συγκεκριμένα μια αύξηση της φορολογίας, ειδικά όταν έχει μόνιμο χαρακτήρα, μειώνει το εισόδημα των καταναλωτών και κατ' επέκταση την ποσότητα αγαθών και υπηρεσιών που καταναλώνουν. Να σημειωθεί ότι εμπειρικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί για χώρες του OECD και την περίοδο της δεκαετίας του '90 προκειμένου να ελεγχθεί η σχέση φορολογίας-κατανάλωσης, επιβεβαιώνουν το παραπάνω συμπέρασμα¹⁵.

¹³ Nicholson W., *Μικροοικονομική Θεωρία – Βασικές Αρχές και Προεκτάσεις*, ελλ. μτφ., Τ. Α', Κριτική, Αθήνα, 1998, σ. 166.

¹⁴ Varian H., *Microeconomic Analysis*, W.W. Norton & Company, New York, 1992, σ. 109.

¹⁵ Carey D., Tchilinguirian H., *Average Effective Tax Rates on Capital, Labour and Consumption*, OECD Economics Department, Working Paper, No. 258, 2000, σ. 10.

Όσον αφορά τώρα το επιτόκιο, η επίδρασή του στην κατανάλωση γίνεται με έμμεσο τρόπο, μιας και ο άμεσος αντίκτυπος μιας πιθανής μεταβολής του εμφανίζεται συνήθως πρώτα στις αποταμιεύσεις των νοικοκυριών. Μια αύξηση του επιτοκίου ωθεί τα νοικοκυριά να αποταμιεύουν περισσότερο και να καταναλώνουν λιγότερο¹⁶. Ωστόσο η αρνητική σχέση επιτοκίου κατανάλωσης δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται πάντα μέσα από εμπειρικές μελέτες¹⁷. Οι δημόσιες δαπάνες αποτελούν ένα ακόμα μέγεθος που έχει υποστηριχθεί ότι επηρεάζει την κατανάλωση, οι οποίες είναι δυνατό να υποκαταστήσουν την ιδιωτική κατανάλωση. Ωστόσο οικονομετρικές αναλύσεις τείνουν να μην επιβεβαιώνουν την παραδοχή αυτή¹⁸. Η τελευταία μακροοικονομική μεταβλητή που επιδρά στην παραγωγή και το εισόδημα, άρα και στην κατανάλωση, είναι το επίπεδο τιμών. Μια ενδεχόμενη αύξηση του επιπέδου τιμών μειώνει τα πραγματικά χρηματικά διαθέσιμα των νοικοκυριών (μείωση του λόγου M/P , όπου M : προσφορά χρήματος, P : επίπεδο τιμών) και κατ' επέκταση την αγοραστική δύναμη των εισοδημάτων τους, προκαλώντας αρνητικές πιέσεις στα επίπεδα κατανάλωσης¹⁹.

Πέραν αυτών των μακροοικονομικών μεταβλητών, υπάρχει και σειρά ακόμη παραγόντων, οι οποίοι φαίνεται πως ασκούν καθοριστική επίδραση, όχι τόσο στο συνολικό μέγεθος της κατανάλωσης, όσο στη διάρθρωσή της ανά κατηγορία αγαθών, ή διαφορετικά στο καταναλωτικό πρότυπο που κυριαρχεί σε κάθε κοινωνία. Μια από τις πλέον χαρακτηριστικές αποτελεί η εξέλιξη της ηλικιακής κατανομής των νοικοκυριών και ιδιαίτερα η αύξηση της γήρανσης του πληθυσμού. Οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί για την εκτίμηση της επίδρασης της γήρανσης του πληθυσμού έχουν καταλήξει ότι η συγκεκριμένη παράμετρος ασκεί μια θετική επίδραση κυρίως στις δαπάνες υγείας, και ακολουθούν οι δαπάνες για ενέργεια και οικιακό εξοπλισμό²⁰. Από την άλλη πλευρά αρνητική επιρροή ασκεί στις δαπάνες εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας²¹.

¹⁶ Balassa B., (1990), The Effects of Interest Rates on Savings in Developing Countries, *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, Vol. 172, σ. 102.

¹⁷ Bosworth B., *Savings and Investment in the Open Economy*, The Brookings Institution, Washington, DC., 1993, σ. 20.

¹⁸ Katsaitis O., Angastiniotis M., (1990), On the Impact of Government Spending on Consumption Patterns, Some Exploratory Results, *Economics Letters*, Vol. 33, σ. 274.

¹⁹ Mankiw G., *Μακροοικονομική...*, ό.π., σ. 397.

²⁰ Martins J., Gonand F., Antolin P., Maisonneuve C., and K. Yoo, *The Impact of Ageing on Demand, Factor Markets and Growth*, OECD Economics Department, Working Paper, No. 420, 2005, σ. 9. Η ανάλυση αφορούσε την περίοδο 1970-2003 και έγινε σε δείγμα 50 ανεπτυγμένων οικονομιών.

²¹ Στο ίδιο, σ. 10.

Μια ακόμα μεταβλητή που επιδρά στη μεταβολή του καταναλωτικού προτύπου είναι το μέγεθος των νοικοκυριών. Η μείωση του μεγέθους των νοικοκυριών περιορίζει την εμφάνιση οικονομιών κλίμακας που προκύπτουν μέσα από τη συμβίωση μεγάλου σχετικά αριθμού ατόμων στην κατανάλωση ορισμένων αγαθών (π.χ. στην κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας)²². Ο βαθμός αστικοποίησης αποτελεί μια ακόμη μεταβλητή στη διαμόρφωση του καταναλωτικού προτύπου, αφού νοικοκυριά που ζουν σε αγροτικές περιοχές τείνουν να παράγουν μέρος της διατροφής τους, εμφανίζοντας έτσι υψηλή ιδιοκατανάλωση²³. Επομένως μείωση των νοικοκυριών της υπαίθρου και αύξηση της αστικοποίησης μεταβάλλει την κατανομή του εισοδήματος στις διάφορες κατηγορίες αγαθών. Σημαντική επιρροή στη διάρθρωση της κατανάλωσης έχει βέβαια και η αυξημένη συμμετοχή της γυναίκας στη αγορά εργασίας όπως και ο γενικότερος τρόπος ζωής των πολιτών σήμερα²⁴.

Άλλες παράμετροι που ασκούν επίδραση στο μέγεθος της κατανάλωσης συγκεκριμένων κατηγοριών αγαθών και υπηρεσιών είναι το σύστημα εκπαίδευσης και υγείας που υπάρχει σε κάθε χώρα και φυσικά το συνταξιοδοτικό σύστημα. Όσο πιο προηγμένο είναι το σύστημα εκπαίδευσης που προσφέρει κάθε κράτος στους πολίτες του και όσο πιο πλήρεις και ποιοτικές είναι οι προσφερόμενες δημόσιες υπηρεσίες υγείας τόσο μικρότερη είναι η ανάγκη του ατόμου να κατευθυνθεί προς τον ιδιωτικό τομέα για την αγορά των αντίστοιχων υπηρεσιών και άρα τόσο πιο περιορισμένο θα είναι το μέγεθος του εισοδήματός του στις συγκεκριμένες κατηγορίες αγαθών. Όσον αφορά το συνταξιοδοτικό σύστημα, η επίδρασή του είναι αρκετά μεγάλη στην αποταμίευση των νοικοκυριών και στην αγορά ασφαλιστικών υπηρεσιών²⁵.

Εκτός των παραπάνω παραμέτρων, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό, είναι δυνατό να χαρακτηριστούν ως ποσοτικές, υπάρχει μια σειρά ποιοτικών παραγόντων που επιδρούν στη διαμόρφωση του καταναλωτικού προτύπου. Σύγχρονες προσεγγίσεις που μελετούν τη συμπεριφορά του καταναλωτή θεωρούν ότι καθοριστική επιρροή

²² European Commission, *Consumers in Europe, Facts and Figures*, Data 1996–2000, Luxembourg, 2001, σ. 21.

²³ Kouremenos A., Avlonitis G., (1995), The Changing Consumer in Greece, *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 12,, σ. 439.

²⁴ Βλ. Στοφόρος Χ., Μαντζουνέας Η., *Εξελίξεις και Προβλέψεις της Ιδιωτικής Κατανάλωσης στην Ελλάδα*, Οικονομικά Θέματα, IOBE, 2002.

²⁵ Bailliu J., Reisen H., *Do Funded Pensions Contribute to Higher Savings? A Cross-Country Analysis*, OECD Development Centre, Working Paper, 1998, σ. 10.

στην κατανομή του εισοδήματος των νοικοκυριών στα διάφορα αγαθά διαδραματίζει η κουλτούρα και το σύστημα αξιών που υπάρχουν σε κάθε κοινωνία²⁶. Σύμφωνα με τις θεωρίες αυτές, πολλές από τις διαφορές που παρατηρούνται στα επίπεδα της κατανάλωσης διαφόρων κατηγοριών αγαθών είναι δυνατό να ερμηνευτούν μέσα από τις διαφορές στην κουλτούρα που υπάρχει σε κάθε κοινωνία και τις μακροχρόνιες ή πολιτισμικές τους συμπεριφορές²⁷. Με άλλα λόγια, το σύστημα αξιών και οι συνήθειες – αντιλήψεις που υπάρχουν σε κάθε χώρα επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το καταναλωτικό πρότυπο που κυριαρχεί²⁸. Η τελευταία παράμετρος που έχει εισαχθεί στην ανάλυση είναι οι περιβαλλοντικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε χώρα, ωθώντας την κατανάλωση ορισμένων αγαθών και περιορίζοντάς την σε κάποια άλλα²⁹. Συγκεντρωτικά οι παράγοντες της καταναλωτικής δαπάνης με την αντίστοιχη πιθανή επίδραση σε ενδεχόμενη μεταβολή τους αποτυπώνονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 1
Επιδράσεις Μακρομεγεθών και άλλων Μεταβλητών στην Κατανάλωση

Μεταβλητές	Επίδραση στην Κατανάλωση
<i>Μακρομεταβλητές</i>	
Εισόδημα (Αύξηση)	Αύξηση Συνολικού Επιπέδου
Φορολογία (Αύξηση)	Μείωση Συνολικού Επιπέδου
Επιτόκιο (Αύξηση)	Πιθανή Μείωση Συνολικού Επιπέδου
Δημόσιες Δαπάνες (Αύξηση)	Αδιευκρίνιστη Επίδραση
Δείκτης Τιμών (Αύξηση)	Πιθανή Μείωση Συνολικού Επιπέδου
<i>Άλλες Μεταβλητές</i>	
Γήρανση	Μεταβολή Διάρθρωσης
Μέγεθος Νοικοκυριού	Μεταβολή Διάρθρωσης
Αστικοποίηση ~ Τρόπος Ζωής	Μεταβολή Διάρθρωσης
Κουλτούρα	Μεταβολή Διάρθρωσης
Περιβάλλον	Μεταβολή Διάρθρωσης

Έχοντας πλέον αναφερθεί στους κυριότερους προσδιοριστικούς παράγοντες του μεγέθους και της διάρθρωσης της κατανάλωσης και πριν περάσουμε στη θεωρία της σύγκλισης και στην εμπειρική ανάλυση, είναι αναγκαίο να γίνει σύντομη

²⁶ Hofstede G., *Culture's Consequences*, Thousand Oaks, CA: Sage, 2001, σ. 60.

²⁷ Βλ. Ελιάς Ν., *Η εξέλιξη του Πολιτισμού. Ήθη και Κοινωνική Συμπεριφορά στη Νεότερη Ευρώπη*, Τ. Α' και Β., Νεφέλη, Αθήνα, 1997. Μπελ Ν., *Ο Πολιτισμός της Μεταβιομηχανικής Δύσης*, ελλ. μτφ., Νεφέλη, Αθήνα, 1999. Ζόμπарт, Β., *Ο Αστός – Πνευματικές Προϋποθέσεις και Ιστορική Πορεία του Δυτικού Καπιταλισμού*, ελλ. μτφ., Νεφέλη, Αθήνα, 1998.

²⁸ Thøgersen J., Olander F., (2002), Human Values and the Emergence of a Sustainable Consumption Pattern: A Panel Study, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 23, σ. 609.

²⁹ ECE, *Regional Approaches to Restructuring Consumer Patterns and Socio-Economic Effects of These Approaches*, Economic Commission for Europe, Geneva, 1997b, σ. 7.

συγκριτική παρουσίαση των στοιχείων του μεγέθους αυτού στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου είναι άλλωστε και η περιοχή μελέτης.

1.3 Κατανάλωση και Οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαπέντε ετών έχουν συντελεστεί μεγάλες και σημαντικές αλλαγές στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992 και η απόφαση για την οικονομική και νομισματική ενοποίηση υπήρξαν ορόσημο στη γενικότερη εξέλιξη της πολιτικής που ασκήθηκε τα χρόνια που ακολούθησαν³⁰. Η εισαγωγή του κοινού νομίσματος (ευρώ) το 1999 στην ευρωπαϊκή αγορά επέφερε σημαντικές αλλαγές στη λειτουργία των αγορών, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο³¹. Επιπλέον την περίοδο αυτή εμφανίσθηκαν έντονες πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις στις περισσότερες χώρες του κόσμου (ανάδειξη νέων οικονομικών δυνάμεων, ραγδαία εξάπλωση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας), οι οποίες άσκησαν και εξακολουθούν να ασκούν έντονη επιρροή στην καθημερινή ζωή των πολιτών³².

Καθοριστικής σημασίας ήταν και οι μεταβολές που συντελέστηκαν στις χρηματοπιστωτικές αγορές, επιδρώντας στην αγοραστική αξία των περιουσιακών στοιχείων των νοικοκυριών³³. Επομένως αποκτά πολύ μεγάλο ενδιαφέρον να εξεταστεί πώς εξελίχθηκε η κατανάλωση τόσο σε μέγεθος όσο και σε διάρθρωση, στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15.

Προτού όμως περάσουμε στην παράθεση και το σχολιασμό στατιστικών δεδομένων είναι απαραίτητο να γίνουν δύο βασικές διευκρινίσεις ως προς την πηγή, τη χρονική περίοδο και την ομαδοποίηση των στοιχείων που θα χρησιμοποιηθούν. Πρώτον η πηγή άντλησης όλων των στοιχείων των κεφαλαίων είναι η βάση

³⁰ Γιώτη -- Παπαδάκη Ο., *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση και Πολιτικές Αλληλεγγύης*, Κριτική, Αθήνα, 2004, σ. 75.

³¹ ΤτΕ., *Έκθεση του Διοικητή*, Τράπεζα της Ελλάδας, Αθήνα, 2000, σ. 244.

³² McNutt P., (1996), The Essence of Global Political Economy, *European Business Review*, Vol. 96, σ. 7.

³³ ΤτΕ., *Έκθεση του Διοικητή*, Τράπεζα της Ελλάδας, Αθήνα, 2005, σ. 351.

δεδομένων της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat)³⁴, ενώ περίοδος μελέτης θα είναι από το 1994 έως το 2004. Διευκρινίζεται ότι ο λόγος που επιλέγεται η συγκεκριμένη περίοδος, δεν είναι άλλος από τη διαθεσιμότητα στοιχείων που υπάρχουν κυρίως ως προς την κατανάλωση ανά κατηγορία προϊόντων. Δεύτερον οι ευρωπαϊκές χώρες που εξετάζονται θα ομαδοποιηθούν σε επτά διαφορετικές κατηγορίες: Ευρωπαϊκή Ένωση (15), Ευρωζώνη, Μεσογειακές Χώρες, Χώρες Κεντρικής Ευρώπης, Σκανδιναβικές Χώρες, Κάτω Χώρες και Λοιπές Χώρες. Ως βασικό κριτήριο για την ομαδοποίησή τους αυτή, πέραν των ομάδων της Ε.Ε. και της Ευρωζώνης, ήταν το επίπεδο ανάπτυξής τους (μετρούμενο με βάση το κατά κεφαλήν ΑΕΠ) και η γεωγραφική τους θέση. Η ομαδοποίηση θα μας επιτρέψει να ελέγξουμε στο κεφάλαιο όπου θα αναλυθεί η σύγκλιση του καταναλωτικού προτύπου αν και κατά πόσο υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανά ομάδα χωρών. Οι χώρες που υπάρχουν σε κάθε μια από αυτές τις κατηγορίες αποτυπώνονται στον πίνακα που ακολουθεί.

Πίνακας 2
Ομαδοποίηση χωρών

Όνομα Κατηγορίας Ομάδας	Μέλη ομάδας
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	Δανία, Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο, Σουηδία, Φιλανδία, Ολλανδία, Αυστρία, Πορτογαλία
Ευρωζώνη	Γερμανία, Βέλγιο, Γαλλία, Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Αυστρία, Φιλανδία, Πορτογαλία
Μεσογειακές Χώρες	Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	Γερμανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Αυστρία
Σκανδιναβικές Χώρες	Σουηδία, Φιλανδία, Δανία
Λοιπές Χώρες	Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία
Κάτω Χώρες (-Λουξεμβούργου)	Βέλγιο, Ολλανδία

Η υπό εξέταση περίοδος (1994-2004) ήταν μια δεκαετία όπου καταγράφηκε μια σχετικά υψηλή οικονομική μεγέθυνση, ειδικά σε ορισμένες χώρες. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ε.Ε. των 15 ήταν 2,11%, με τον υψηλότερο να σημειώνεται στις Λοιπές Χώρες, εξαιτίας βέβαια της Ιρλανδίας, ενώ ακολουθούν οι Χώρες της Κεντρικής Ευρώπης (Διάγραμμα 4, Πίνακας 3).

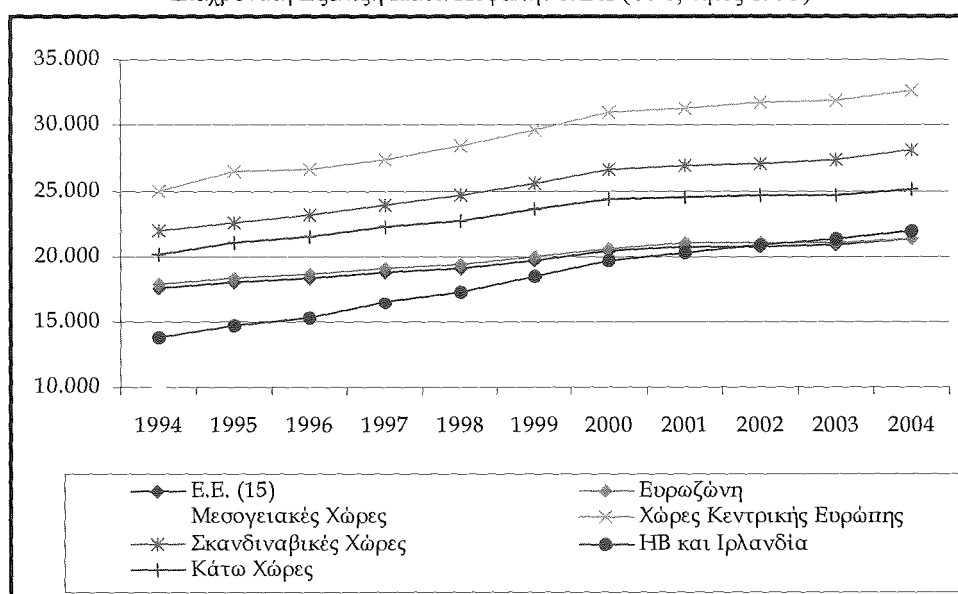
³⁴ Eurostat, European Commission, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.

Πίνακας 3
Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές (σε €, τιμές 1995)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	19.637	2,11%
Ευρωζώνη	19.907	1,93%
Μεσογειακές Χώρες	12.132	2,71%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	29.239	3,09%
Σκανδιναβικές Χώρες	25.269	2,83%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	18.189	6,01%
Κάτω Χώρες	23.164	2,47%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Annual National Accounts.

Διάγραμμα 4
Διαχρονική Εξέλιξη Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ (σε €, τιμές 1995)

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Annual National Accounts.

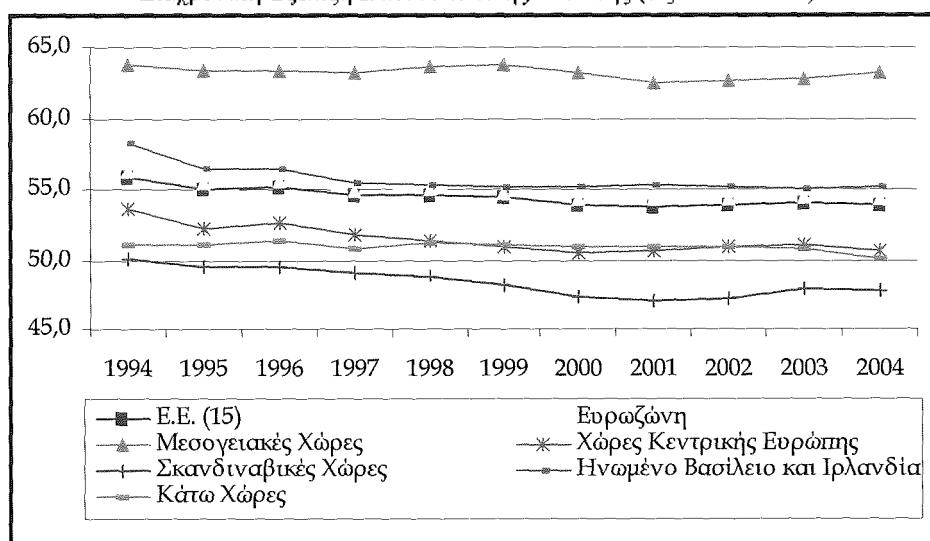
Όσον αφορά το κύριο ερευνητικό μέγεθος, δηλαδή το ύψος της καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών, εκφραζόμενο σε σχετικούς όρους ως ποσοστό του ΑΕΠ, βλέπουμε ότι παρουσίασε κάμψη σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο, με τη μεγαλύτερη να εμφανίζεται στις Χώρες Κεντρικής Ευρώπης και τη μικρότερη στις Μεσογειακές. Τελικώς διαμορφώθηκε στην Ε.Ε. στα επίπεδα του 55% περίπου (Πίνακας 4, Διάγραμμα 5).

Πίνακας 4
Σύνολο Καταναλωτικής Δαπάνης Νοικοκυριών (ως % του ΑΕΠ)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	54,4	-0,35%
Ευρωζώνη	54,8	-0,35%
Μεσογειακές Χώρες	63,2	-0,10%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	51,4	-0,55%
Σκανδιναβικές Χώρες	48,4	-0,48%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	55,7	-0,55%
Κάτω Χώρες	50,9	-0,18%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Main Economic Indicators.

Διάγραμμα 5
Διαχρονική Εξέλιξη Καταναλωτικής Δαπάνης (ως % του ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Main Economic Indicators.

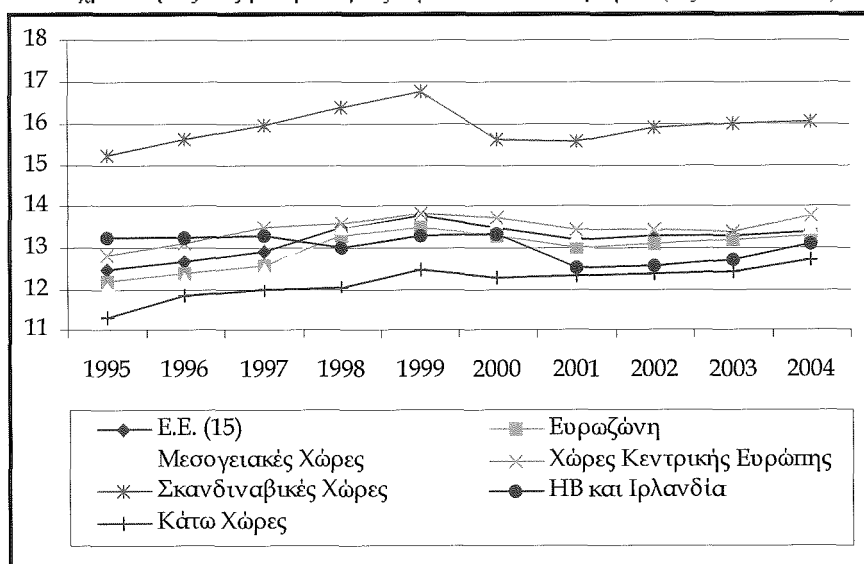
Ως προς τις υπόλοιπες μακροοικονομικές μεταβλητές τώρα που επηρεάζουν την κατανάλωση, η φορολογία αγαθών – εισαγωγών όπως και η φορολογία εισοδήματος πλούτου, εκφραζόμενες ως ποσοστό του ΑΕΠ, κατέγραψε άνοδο κατά την περίοδο 1995 – 2004 στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά μέσο όρο, εκτός από το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ιρλανδία όπου είχαμε πτώση στην φορολογία αγαθών – εισαγωγών και εισοδήματος – πλούτου και στις Σκανδιναβικές και τις Κάτω Χώρες όπου υπήρξε πτώση στη φορολογία εισοδήματος – πλούτου (Πίνακας 5). Ωστόσο, από το 2000 και μετά παρατηρούμε ότι σε όλες τις ομάδες χωρών εμφανίζεται μια πτωτική τάση των δύο αυτών ειδών φορολογίας (Διάγραμμα 6 και 7).

Πίνακας 5
Φορολογία (ως % του ΑΕΠ)

Ομάδες Χωρών	Φορολογία Αγαθών και Εισαγωγών		Φορολογία Εισοδήματος - Πλούτου	
	Μέσος Όρος (1995 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής	Μέσος Όρος (1995 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	13,21	0,80%	13,11	0,46%
Ευρωζώνη	12,99	1,00%	11,94	0,20%
Μεσογειακές Χώρες	13,17	1,36%	10,62	0,19%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	13,46	0,85%	12,55	0,44%
Σκανδιναβικές Χώρες	15,89	0,58%	22,95	-0,15%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	13,05	-0,13%	14,35	-0,20%
Κάτω Χώρες	12,19	1,43%	14,25	-0,51%

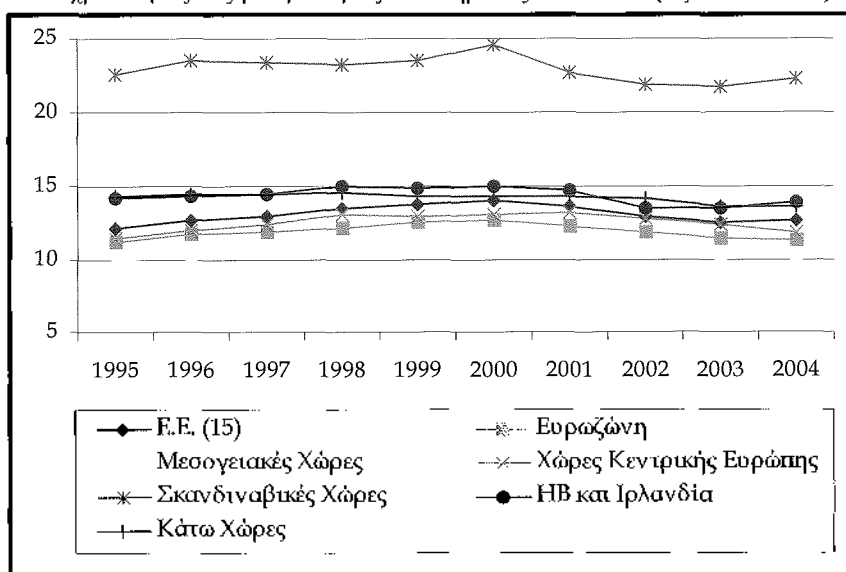
Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

Διάγραμμα 6
Διαχρονική Εξέλιξη Φορολογίας Αγαθών και Εισαγωγών (ως % του ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

Διάγραμμα 7
Διαχρονική Εξέλιξη Φορολογίας Εισοδήματος - Πλούτου (ως % του ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

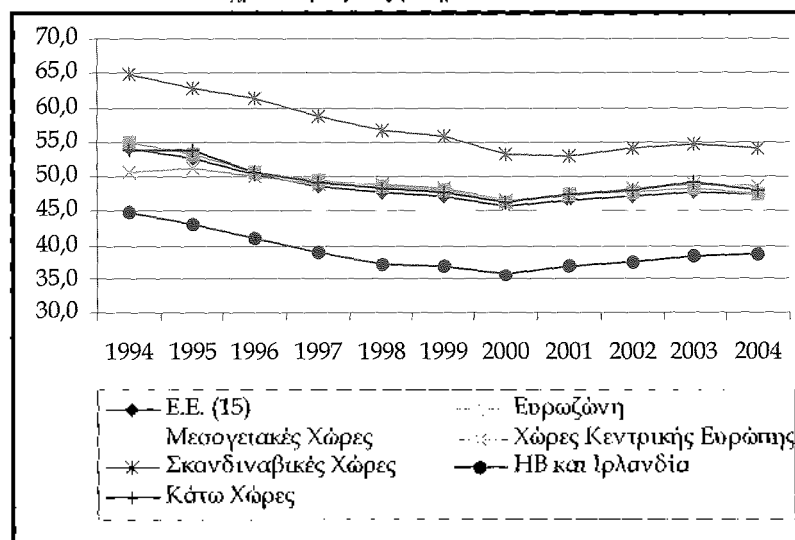
Όσον αφορά τις δημόσιες δαπάνες τώρα, βλέπουμε ότι στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και σε όλες τις επιμέρους ομάδες χωρών καταγράφεται, πτώση του ποσοστού τους ως προς το ΑΕΠ, με την πτώση να είναι μεγαλύτερη στις Σκανδιναβικές Χώρες (Πίνακας 6). Κατά τα τέσσερα τελευταία χρόνια βέβαια της ανάλυσης (2001 – 2004) εμφανίζονται σημάδια ανάκαμψης των δημόσιων δαπανών (Διάγραμμα 8).

Πίνακας 6
Σύνολο Δημόσιων Δαπανών (ως % του ΑΕΠ)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	48,6	-1,24%
Ευρωζώνη	49,2	-1,36%
Μεσογειακές Χώρες	45,9	-0,63%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	48,8	-0,44%
Σκανδιναβικές Χώρες	57,2	-1,67%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	39,0	-1,35%
Κάτω Χώρες	49,3	-1,06%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

Διάγραμμα 8
Διαχρονική Εξέλιξη Δημόσιων Δαπανών

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

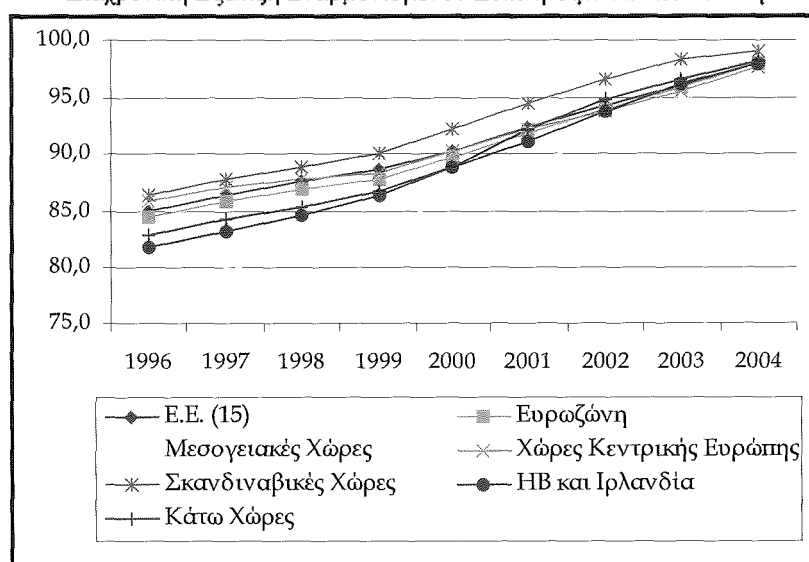
Ο δείκτης τιμών καταναλωτή, μια ακόμα μακρομεταβλητή που επηρεάζει την κατανάλωση, παρουσίασε άνοδο κατά την υπό εξέταση περίοδο, ιδιαίτερα στις Μεσογειακές Χώρες (Πίνακας 7, Διάγραμμα 9).

Πίνακας 7
Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή, 2005 = 100

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1996 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	90,9	1,90%
Ευρωζώνη	90,4	1,99%
Μεσογειακές Χώρες	86,8	3,16%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	90,9	1,71%
Σκανδιναβικές Χώρες	92,6	1,81%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	89,3	2,45%
Κάτω Χώρες	89,9	2,29%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Prices.

Διάγραμμα 9
Διαχρονική Εξέλιξη Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Prices.

Εκτός από τις μακροοικονομικές μεταβλητές αυτές³⁵, αναφερθήκαμε σε μια σειρά ακόμα άλλων παραγόντων, που ασκούν επιρροή στο επίπεδο και τη διάρθρωση της κατανάλωσης. Η διαθεσιμότητα στοιχείων μας επιτρέπει να παρατηρήσουμε την εξέλιξη του μέσου μεγέθους των νοικοκυριών και της πληθυσμιακής γήρανσης. Όσον αφορά το μέσο μέγεθος των νοικοκυριών, από τα διαθέσιμα στοιχεία που υπάρχουν (αφορούν μόνο την περίοδο 1997-2001) βλέπουμε ότι εμφανίζει μια πολύ μικρή μείωση ενώ σε αρκετές χώρες παρέμεινε σταθερό (Πίνακας 8, Διάγραμμα 10).

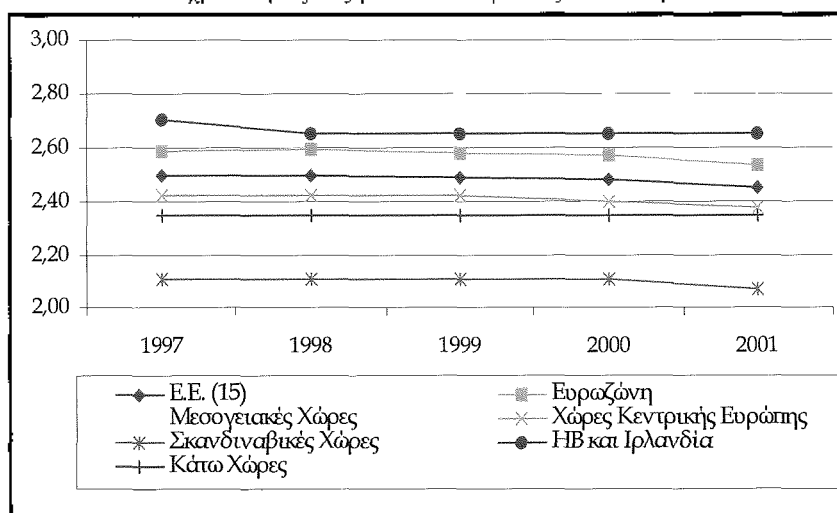
³⁵ Όπως έγινε αναφορά στους παράγοντες της κατανάλωσης, μια ακόμα μεταβλητή που την επηρεάζει είναι το επιτόκιο. Ωστόσο η έλλειψη αναλυτικών στοιχείων για όλες τις χώρες που εξετάζονται σχετικά με την πορεία των επιτοκίων κατά την περίοδο 1994 - 2004 δεν επιτρέπει την ανάλυσή τους στο σημείο αυτό.

Πίνακας 8
Μέσο Μέγεθος Νοικοκυριών (αριθμός ατόμων)

Ομάδες Χωρών	1997	1998	1999	2000	2001	Μέσος Όρος 1997-2001
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	2,50	2,50	2,49	2,48	2,45	2,50
Ευρωζώνη	2,58	2,59	2,58	2,57	2,53	2,60
Μεσογειακές Χώρες	2,85	2,87	2,82	2,82	2,77	2,83
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	2,43	2,43	2,43	2,40	2,38	2,41
Σκανδιναβικές Χώρες	2,10	2,10	2,10	2,10	2,07	2,09
Πινωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	2,70	2,65	2,65	2,65	2,65	2,66
Κάτω Χώρες	2,35	2,35	2,35	2,35	2,35	2,35

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 10
Διαχρονική Εξέλιξη Μέσου Μεγέθους Νοικοκυριών

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Από την άλλη πλευρά η πληθυσμιακή γήρανση, εκφραζόμενη μέσα από το δείκτη γήρανσης³⁶, όπως γίνεται φανερό και από τα δεδομένα (Πίνακας 9, Διάγραμμα 11), κατά την υπό εξέταση περίοδο (1994-2003)³⁷, κατέγραψε μια μεγάλη σχετικά αύξηση στην Ε.Ε., με την υψηλότερη να είναι στις μεσογειακές χώρες και τη μικρότερη στις σκανδιναβικές.

³⁶ Η πληθυσμιακή γήρανση αποτυπώνεται μέσα από το δείκτη γήρανσης, ο οποίος υπολογίζεται μέσω της διαίρεσης του πληθυσμού ηλικίας άνω των 65 ετών με τον πληθυσμό ηλικίας 0 έως 14 ετών:

$$\text{Δείκτης Γήρανσης} = \frac{\text{Πληθυσμός } 65+}{\text{Πληθυσμός } 0-14} \cdot 100$$

Για ανάλυση βλ. Σακέλλης Ι., *Πληθυσμός και Εργατικό Δυναμικό στην Ελλάδα*, Μπένου, Αθήνα, 2001, και Παπαδάκης Μ., Τσίμπος Κ., *Δημογραφική Ανάλυση*, Σταμούλης, Αθήνα, 2004.

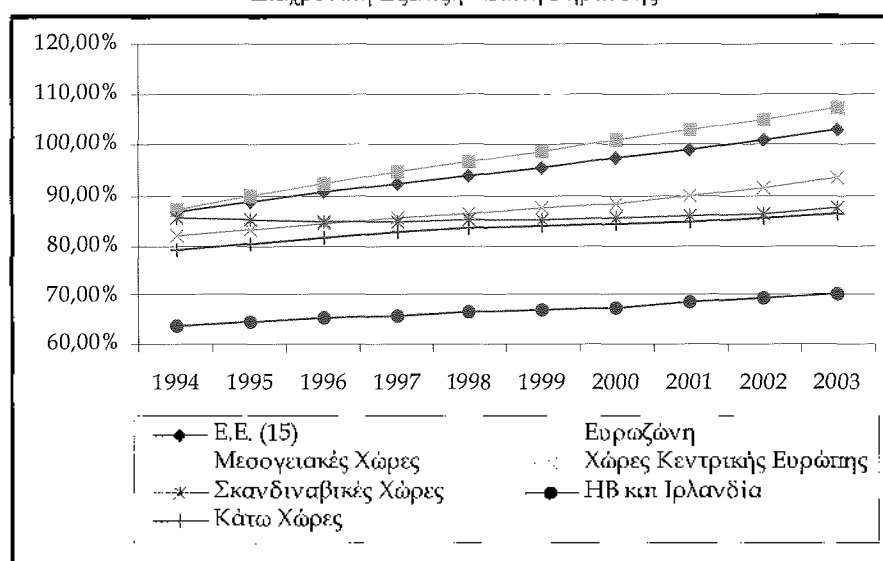
³⁷ Διαθέσιμα στοιχεία υπάρχουν μόνο για τα έτη 1994 έως 2003.

Πίνακας 9
Δείκτης Γήρανσης Πληθυσμού

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2003)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	94,76%	2,08%
Ευρωζώνη	97,45%	2,56%
Μεσογειακές Χώρες	106,52%	3,65%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	87,13%	1,57%
Σκανδιναβικές Χώρες	85,46%	0,26%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	66,63%	1,14%
Κάτω Χώρες	83,11%	1,02%

Πηγή: Eurostat, Population, Demography.

Διάγραμμα 11
Διαχρονική Εξέλιξη Δείκτη Γήρανσης

Πηγή: Eurostat, Population, Demography.

Η παραπάνω παρουσίαση των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών, καθώς και ορισμένων κοινωνικής και δημογραφικής φύσεως, των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μας οδηγούν στη εξαγωγή τριών βασικών διαπιστώσεων:

- Κατά την περίοδο 1994 – 2004, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και στις επιμέρους ομάδες που εξετάστηκαν, σημειώθηκε μια σχετικά υψηλή οικονομική μεγέθυνση. Ωστόσο η καταναλωτική δαπάνη εμφάνισε πτώση του ποσοστού της ως προς το ΑΕΠ σε όλες τις υπό εξέταση χώρες.
- Οι μακροοικονομικές μεταβλητές που επιδρούν στην κατανάλωση, πέραν του εισοδήματος εμφανίζουν μια ποικιλομορφία στην εξέλιξή τους, με τη φορολογία και το επίπεδο τιμών να αυξάνεται, και τις δημόσιες δαπάνες να μειώνονται.

- Δύο ακόμα διαφορετικές μεταβλητές που εξετάστηκαν, το μέσο μέγεθος νοικοκυριών και η πληθυσμιακή γήρανση, εμφανίζουν η μεν πρώτη ελαφριά πτώση, η δε δεύτερη σαφής αύξηση του επιπέδου τους.

Μετά από αυτή την ανάλυση των παραγόντων της κατανάλωσης, και προτού περάσουμε στη εξέλιξη του καταναλωτικού προτύπου και στο έλεγχο του κεντρικού ερωτήματος της παρούσας μελέτης, την υπόθεση της καταναλωτικής σύγκλισης στην Ε.Ε., θα παρουσιαστεί η θεωρία της σύγκλισης, οι λόγοι σύγκλισης ή απόκλισης των οικονομιών καθώς και οι μέχρι σήμερα εμπειρικές εφαρμογές που έχουν γίνει για το πολύ ενδιαφέρον αυτό ζήτημα.

Κεφάλαιο 2^ο

Σύγκλιση

2.1 Περί Ορισμού, Μέτρησης και Παραγόντων

Η σύγκλιση των χωρών, δηλαδή η διαδικασία κατά την οποία οι διάφορες μεταξύ τους αμβλύνονται και αρχίζουν και αποκτούν ορισμένα βασικά κοινά χαρακτηριστικά, προσδιορίζεται από τις μεταβολές σε τέσσερα επίπεδα: το οικονομικό, το πολιτικό, το κοινωνικό και το πολιτιστικό. Η οικονομική σύγκλιση ορίζεται ως η σύγκλιση του εθνικού προϊόντος των χωρών προς ένα ορισμένο επίπεδο και αφορά τη διαδικασία με την οποία οι σχετικά φτωχότερες χώρες μεγεθύνονται (οικονομικά) γρηγορότερα από τις σχετικά πιο πλούσιες³⁸. Η πολιτική σύγκλιση περιλαμβάνει την επέκταση των δημοκρατικών πολιτευμάτων και τον τρόπο λειτουργίας των αγορών³⁹, ενώ η κοινωνική σύγκλιση αφορά την αποδοχή ορισμένων βασικών αρχών και αξιών που συνθέτουν το κοινωνικό γίγνεσθαι και επηρεάζουν τις προσωπικές και κοινωνικές αντιλήψεις-σχέσεις των ανθρώπων⁴⁰. Όσον αφορά τώρα την πολιτιστική σύγκλιση, η ομογενοποίηση του τρόπου διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου και διασκέδασης αποτελεί τη σημαντικότερη παράμετρό της⁴¹.

Ποιοι είναι όμως οι παράγοντες που οδηγούν στη σύγκλιση και κατά πόσο την επιβεβαιώνουν οι εμπειρικές αναλύσεις στατιστικών δεδομένων; Η απάντηση στο καίριο αυτό ερώτημα επιχειρείται να δοθεί στη συνέχεια.

Όπως είδαμε η πρώτη και ουσιαστικά σημαντικότερη (και σχετικά πιο εύκολα να επιβεβαιωθεί) πτυχή της σύγκλισης είναι η εκείνη που αφορά τις οικονομίες, ή

³⁸ Capolupo R., (1998), Convergence in Recent Growth Theories: a Survey, *Journal of Economic Studies*, Vol. 25, σ. 476.

³⁹ Richter E., Buttery E., (2002), Convergence of Ethnics, *Management Decision*, Vol. 40, σ. 142.

⁴⁰ Williamson J., Fleming J., *Convergence Theory and the Social Welfare Sector: a Cross – National Analysis*, in Inkeles A., Sasaki M., (ed.), *Comparing Nations and Cultures*, Prentice Hall, New Jersey, 1996, σ. 351.

⁴¹ Assael H., *Consumer Behavior and Marketing Action*, Cincinnati, OH: South Western College Publishing, 1998, σ. 501.

διαφορετικά τα εθνικά εισοδήματα των χωρών. Πρώτος που ανέπτυξε τη θεωρία της σύγκλισης και παρουσίασε μια ολοκληρωμένη προσέγγιση τόσο των αιτιών όσο και της διαδικασίας ήταν ο βραβευμένος με νόμπελ Οικονομίας το 1987 Robert Solow. Σε ένα από τα πλέον γνωστότερα άρθρα στην οικονομική μεγέθυνση⁴², ο Solow υποστήριξε ότι η παρουσία φθίνουσων αποδόσεων κλίμακας στον παραγωγικό συντελεστή «κεφάλαιο», έχει ως άμεσο αποτέλεσμα το παραγόμενο προϊόν να αυξάνεται από ένα επίπεδο και μετά με ρυθμό μικρότερο από τον αντίστοιχο του κεφαλαιουχικού αποθέματος. Αυτό συνεπάγεται φθίνουσα παραγωγικότητα του κεφαλαίου, καθώς η συσσώρευσή του αυξάνεται, μειώνοντας έτσι το κίνητρο για αποταμίευση και κατ' επέκταση τη συμβολή του στη μεγέθυνση. Επομένως οι φτωχότερες κοινωνίες (όπου το κεφάλαιο είναι πιο περιορισμένο) έχουν κίνητρο να αποταμιεύσουν περισσότερο, μεγεθύνοντας το προϊόν τους. Η διαδικασία αυτή επιτυγχάνεται με το άνοιγμα των αγορών και την άρση των περιορισμών στις κινήσεις κεφαλαίου⁴³. Ως εκ τούτου οι φτωχότερες οικονομίες θα μεγεθύνονται ταχύτερα, προσεγγίζοντας τις πλουσιότερες.

Πολλές ήταν οι έρευνες που ακολούθησαν για την ερμηνεία της παραπάνω θεωρίας, την εύρεση δεικτών επιβεβαίωσής της και κυρίως τον έλεγχο της εμπειρικής επαλήθευσής της μέσα από στατιστικά δεδομένα⁴⁴. Ωστόσο η πλέον ενδιαφέρουσα επαλήθευση, ιδιαίτερα όσον αφορά τις μεθόδους εμπειρικής επιβεβαίωσης, ήταν των Barro and Sala-i-Martin (1992)⁴⁵. Στο άρθρο τους αυτό ανέλυσαν δυο βασικά μέτρα στα οποία βασίζεται ο έλεγχος της οικονομικής σύγκλισης: τη «σίγμα-σ-σύγκλιση» (Sigma (σ) Convergence) και την «βήτα-β-σύγκλιση» (Beta (β) Convergence).

Η σ-σύγκλιση αναφέρεται στην κατάσταση όπου η διασκόρπιση (εύρος διασποράς) των κατά κεφαλήν εισοδημάτων μιας ομάδας χωρών μειώνεται στο πέρασμα του χρόνου. Ο έλεγχος για τη διαπίστωση της ύπαρξής της γίνεται μέσω της τυπικής απόκλισης και του συντελεστή μεταβλητότητας (αναλυτική παρουσίασή τους στο τρίτο κεφάλαιο), όπου η διαχρονική πτώση των δεικτών αυτών συνεπάγεται την εμφάνιση της σ-σύγκλισης.

⁴² Solow R., (1956), A Contribution to the Theory of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, σ. 69.

⁴³ De la Fuente A., *Convergence Across Countries And Regions: Theory And Empirics*, C.E.P.R., Discussion Papers, No. 2465, 2000, σ. 3.

⁴⁴ Capolupo R., (1998), Convergence in Recent Growth Theories: a Survey, *Journal of Economic Studies*, Vol. 25, σ. 516.

⁴⁵ Barro R., Sala-i-Martin X., (1992), Convergence, *Journal of Political Economy*, Vol. 100, σ. 227.

Η *β-σύγκλιση* αφορά την κατάσταση όπου οι φτωχότερες οικονομίες μεγεθύνονται ταχύτερα από τις πλουσιότερες. Διαχωρίζεται σε δύο μεγέθη: την απόλυτη σύγκλιση (*absolute convergence*), όπου όλες οι οικονομίες συγκλίνουν σε ένα κοινό σημείο ισορροπίας, και την υπό όρους σύγκλιση (*conditional convergence*), όπου οικονομίες με παρόμοιες αρχικές καταστάσεις, μακροχρόνια προσεγγίζουν το ίδιο κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Ο έλεγχος των δύο αυτών μεγεθών γίνεται οικονομετρικά, με τη χρήση παλινδρομήσεων, όπου εξαρτημένη μεταβλητή είναι ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ ανά κάτοικο και ανεξάρτητη το επίπεδο του εισοδήματος που επικρατεί στην αρχή της υπό εξέταση περιόδου (έλεγχος απόλυτης σύγκλισης), προσθέτοντας (στον έλεγχο της υπό όρους σύγκλισης) μια ακόμη ερμηνευτική μεταβλητή που αποτυπώνει τη διαφοροποίηση των αρχικών συνθηκών των οικονομιών⁴⁶.

Ενώ η οικονομική σύγκλιση γίνεται σχετικά άμεσα αντιληπτή αν υπάρχει (αναφορά σε εμπειρικές επαληθεύσεις της θα γίνει στη συνέχεια), με τις αιτίες – παράγοντες εμφάνισής της να αποτυπώνονται μέσα από μαθηματικά και οικονομετρικά υποδείγματα, οι υπόλοιπες μορφές της (κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική) δύσκολα προσεγγίζονται, ειδικά με ποσοτικούς όρους. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει πολλές έρευνες για τον έλεγχο της ύπαρξής τους, παρακινούμενες σε μεγάλο βαθμό από τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης που συντελείται από τη δεκαετία του 1980 στις διάφορες χώρες⁴⁷.

Ο Levitt (1983), σε ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά άρθρα για τις επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης, υποστήριξε ότι η ραγδαία εξάπλωση των νέων τεχνολογιών σε συνδυασμό με τη διαφήμιση και το μάρκετινγκ οδήγησε σε μια ομογενοποίηση των καταναλωτικών αναγκών και επιθυμιών, μιας και οι καταναλωτές, ανεξαρτήτως των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, επιθυμούν προϊόντα υψηλής ποιότητας σε χαμηλές τιμές⁴⁸. Σύμφωνα με τον Levitt, η παγκοσμιοποίηση θα μετατρέψει τον κόσμο σε ένα μοντέλο ανθρωπο-κοιτούρας, μια αγορά ομοιο-κοιτούρας (*homo-cultural*), όπου όλοι οι καταναλωτές θα είναι δυνατό να προσεγγιστούν μέσα από τις ίδιες διαφημιστικές αξίες και εικόνες, ανεξαρτήτως της κουλτούρας και του πολιτισμού που έχουν.

⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 234.

⁴⁷ Βλ. Edison H. et al, (2002), *International Financial Integration and Economic Growth*, *Journal of International Money and Finance*, Vol. 21, σσ. 750-769.

⁴⁸ Levitt T., (1983), *The Globalization of Markets*, *Harvard Business Review*, Vol. 61, σ. 94.

Αν πράγματι ισχύσει αυτό, τότε μια σειρά πλεονεκτημάτων θα προκύψουν από πλευράς μάρκετινγκ. Οι μάρκες εμπορευμάτων-αγαθών (brands) και η εικόνα που πρεσβεύουν θα γίνεται να τυποποιηθούν χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες και να διαδοθούν στις χώρες, χωρίς να απαιτούνται σημαντικές προσαρμογές στις τοπικές αγορές. Αποτέλεσμα αυτού θα είναι ο περιορισμός του κόστους στην παραγωγή διαφημίσεων, με όλα τα συνεπακόλουθα πλεονεκτήματα, τόσο για τους παραγωγούς, όσο και για τους καταναλωτές⁴⁹.

Η διαδικασία αυτή επιτυγχάνεται μέσα από τη δραστηριοποίηση των πολυεθνικών εταιρειών, τη μείωση του κόστους μεταφοράς και κατ' επέκταση την αύξηση των διασυνοριακών ταξιδιών των ανθρώπων, την εμφάνιση μέσων ενημέρωσης και ψυχαγωγίας που εκπέμπουν σε παγκόσμιο επίπεδο καθώς και μέσα από τη γενικότερη βελτίωση των μέσων επικοινωνίας⁵⁰. Συγχρόνως η επέκταση κοινών μεθόδων παραγωγής και των μορφών διακυβέρνησης δυτικού τύπου συμβάλλουν στη δημιουργία κοινών αξιών και αντιλήψεων⁵¹.

Αν σε αυτή τη δυναμική συνυπολογιστούν οι αλλαγές που παρατηρούνται, σχετικά με το μετασχηματισμό των οικογενειακών συστημάτων, τη χειραφέτηση της γυναίκας και την είσοδό της στην αγορά εργασίας, τη ραγδαία αύξηση του παγκόσμιου εμπορίου και την επέκταση της δημοκρατίας⁵², τότε είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι η κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές διαφορές των κρατών αμβλύνονται. Μέσα στα πλαίσια αυτά, οι αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για την εφαρμογή της οικονομικής και νομισματικής ένωσης συμβάλλουν στη διαδικασία της σύγκλισης σε όλα τα επίπεδα⁵³. Αποκτά επομένως ιδιαίτερο ενδιαφέρον να ελέγξουμε κατά πόσο συγκλίνουν πράγματι οι οικονομίες των χωρών που αποτελούν αντικείμενο της μελέτης μας (μέλη της Ε.Ε.), και κυρίως αν και κατά πόσο έχει επηρεαστεί το καταναλωτικό πρότυπό τους κινούμενο προς ένα συγκεκριμένο σημείο ισορροπίας με άμβλυνση των διαστρωματικών διαφορών τους.

⁴⁹ Dahl S., Cross – Cultural Advertising Research: What do We Know about the Influence of Culture on Advertising?, Working Paper, Middlesex University Business School, 2005, σ. 4.

⁵⁰ Czinkota M., Ilkka R., *International Marketing*, Fort Worth, TX: The Dryden Press, 1993, σ. 72.

⁵¹ Richter E., Buttery E., (2002), *Convergence...*, όπ.π., σ. 145.

⁵² Γκίντενς Α., *Ο Κόσμος των Ραγδαίων Αλλαγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2001, σσ. 39-55.

⁵³ Sinn H., Oehl W., (2003), Social Union, Convergence and Migration, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 41, σ. 869.

2.2 Εμπειρικές Εφαρμογές

Ξεκινάμε την αναφορά στις εμπειρικές εφαρμογές με την οικονομική σύγκλιση στην Ε.Ε. Ο Mathur (2005) πραγματοποίησε μια εκτεταμένη χρονική ανάλυση, με δεδομένα από το 1961 έως το 2001, προκειμένου να ελέγξει την ύπαρξη της οικονομικής σύγκλισης⁵⁴. Στηριζόμενος στη μεθοδολογία των Barro and Sala-i-Martin (1992), διαπίστωσε την ύπαρξη τόσο απόλυτης σύγκλισης (Absolute Convergence), όσο και της υπό όρους (Conditional Convergence) στις 15 χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαφοροποίηση αποτελεσμάτων δεν υπάρχει ακόμη και όταν γίνεται ανάλυση κατά περιόδους (1961-2001, 1970-2001, 1980-2001) με την ταχύτητα ωστόσο της σύγκλισης να είναι μεγαλύτερη στις δύο πρώτες περιόδους που εξετάστηκαν (1961-2001 και 1970-2001). Οι Geppert et al (2005) μελέτησαν την περίοδο 1986-2000, όπου κατέληξαν στην παρουσία απόλυτης σύγκλισης για τις 15 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁵⁵.

Οι Fiaschi and Lavezzi (2005) ανέλυσαν τη διαδικασία της σύγκλισης στην Ε.Ε. σε επίπεδο περιφερειών, για την περίοδο 1977-1998. Η οικονομετρική προσέγγιση έδειξε ότι η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά κάτοικο συγκλίνει στις περιφέρειες της Ε.Ε., με την ταχύτητα σύγκλισης να είναι μεγαλύτερη την περίοδο 1988-1998 (όπου έχουμε και την εφαρμογή των κοινοτικών πλαισίων στήριξης⁵⁶) σε σύγκριση με την περίοδο 1977-1985⁵⁷. Οι Boldrin and Canova (2001) με τη σειρά τους έλεγξαν την υπόθεση της σ-σύγκλισης, δηλαδή την ύπαρξη ή όχι μακροχρόνιας μείωσης της διασποράς των τιμών σε ορισμένα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη. Η ανάλυση έδειξε ότι η τυπική απόκλιση φθίνει κατά την περίοδο 1980-1996 για την παραγωγικότητα της εργασίας, το κατά κεφαλήν εισόδημα και ΑΕΠ⁵⁸.

⁵⁴ Mathur S., *Absolute and Conditional Convergence: Its Speed for Selected Countries for 1961-2001*, Working Paper, No. 0503002, EconWPA, 2005, σ. 19.

⁵⁵ Geppert et al, *Regional Disparities in the European Union: Convergence and Agglomeration*, Discussion Papers No. 525, German Institute for Economic Research, Berlin, 2005, σ. 21.

⁵⁶ Για την επίδραση των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης, και ιδιαίτερα των Διαρθρωτικών Ταμείων στις οικονομίες των ευρωπαϊκών χωρών βλ. Lolos S., *The Macroeconomic Effect of EU Structural Transfers on the Cohesion Countries and Lessons for the CEECs*, Interim Report, International Institute for Applied Systems Analysis, Austria, 2001.

⁵⁷ Fiaschi D., Lavezzi A., *Growth and Convergence Across European Regions: an Empirical Investigation*, Working paper, Dipartimento Di Scienze Economiche, 2005, σ. 6.

⁵⁸ Boldrin L., Canova F., (2001), *Inequality and Convergence in Europe's Regions*, Reconsidering European Regional Policies, *Economic Policy*, Vol. 16, σ. 45.

Αρκετές έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί ακόμα για να διαπιστωθεί η σύγκλιση των χωρών σε μια σειρά μακρομεταβλητών, πέραν του εισοδήματος. Οι Puss and Viies (2004) μελέτησαν την κοινωνική σύγκλιση (εκφραζόμενη σε δαπάνες κοινωνικής προστασίας ανά κάτοικο) στις 15 χώρες της Ε.Ε. για την περίοδο 1993-2000. Οι υπολογισμοί ανέδειξαν τόσο την παρουσία σ-σύγκλισης, δηλαδή τη μείωση της τυπικής απόκλισης και του συντελεστή μεταβλητότητας κατά την υπό εξέταση περίοδο, όσο και της β-σύγκλισης (απόλυτης και υπό όρους)⁵⁹. Οι δημόσιες δαπάνες αποτέλεσαν το επίκεντρο της μελέτης των Sanz and Velazquez (2001), όπου διαπίστωσαν ότι οι χώρες του OECD συγκλίνουν ως προς το μέγεθος και την κατανομή των δημοσίων δαπανών ανά κατηγορία κατά την περίοδο 1970-1998 (σύγκλιση υπό όρους)⁶⁰.

Όλες οι μελέτες αυτές με τη μία ή την άλλη μέθοδο (σίγμα ή βήτα σύγκλιση) καταλήγουν ότι το εισόδημα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια συγκλίνει και οι διαφορές στα επίπεδα πλούτου των κρατών-μελών αμβλύνονται.

Κατά πόσο όμως η διαδικασία αυτή έχει επηρεάσει την κατανάλωση; Παρατηρούνται ομοιότητες τόσο στο μέγεθος όσο και στο είδος των αγαθών στους ευρωπαίους πολίτες κατά το πέρασμα των ετών; Με άλλα λόγια, συγκλίνει το καταναλωτικό πρότυπο στην Ε.Ε.;

Σαφής και ολοκληρωμένη απάντηση δεν έχει δοθεί μέχρι στιγμής σε αυτά τα ερωτήματα. Η απουσία στοιχείων για όλες τις χώρες της Ε.Ε. και για μεγάλο χρονικό διάστημα, ώστε να είναι δυνατή η διατύπωση συμπερασμάτων, φαίνεται πως αποτελεί το σημαντικότερο λόγο για την μη υλοποίηση τέτοιου είδους ερευνών. Πάρα ταύτα σήμερα πλέον υπάρχουν αξιόπιστες βάσεις δεδομένων που διαθέτουν όλα τα απαραίτητα στατιστικά στοιχεία για τον έλεγχο της ύπαρξης ή όχι σύγκλισης στην κατανάλωση των χωρών της Ε.Ε.⁶¹. Μερικές μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί ως προς το αντικείμενο αυτό επιχειρούμε να παρουσιάσουμε στη συνέχεια.

⁵⁹ Püss T., Viies M., *Changes in Socio-Demographic Situation and Social Convergence*, School of Economics and Business Administration, Tallinn University of Technology, Working Paper, No. 114, 2004, σ. 175.

⁶⁰ Sanz I., Velazquez F., *The Evolution and Convergence of the Government Expenditure Composition in the OECD Countries: an Analysis of the Functional Distribution*, European Economy Group, Working Paper No. 9, 2001, σ. 16.

⁶¹ Βλ. Eurostat, European Commission.

2.3 Σύγκλιση Κατανάλωσης

Η μέθοδος που ακολουθείται για την διαπίστωση ή απόρριψη του φαινομένου της σύγκλισης των καταναλωτικών επιπέδων των χωρών είναι αντίστοιχη με εκείνη που εφαρμόζεται στην εύρεση της οικονομικής σύγκλισης. Η χρήση δηλαδή μέτρων διασποράς και οικονομετρικών υποδειγμάτων πραγματοποιείται και στην περίπτωση της κατανάλωσης. Μια πρώτη προσέγγιση σχετικά με την σύγκλιση σε επίπεδο μεγέθους της κατανάλωσης ολοκλήρωσαν οι Fiaschi and Lavezzi (2005). Ανάμεσα στις μακροοικονομικές μεταβλητές που ερεύνησαν⁶², ήταν και η καταναλωτική δαπάνη ανά κάτοικο. Με τη χρήση οικονομετρικών εξισώσεων, όπου μεταβλητές ήταν ο ρυθμός μεγέθυνσης της κατανάλωσης και το αρχικό επίπεδό της, διαπίστωσαν ότι οι περιφέρειες των χωρών της Ε.Ε. δεν συγκλίνουν ως προς το ύψος της καταναλωτικής δαπάνης, με τη διασπορά των τιμών να είναι μεγαλύτερη κατά την περίοδο 1986-1998 σε σύγκριση με την περίοδο 1977-1985⁶³.

Οι Konya and Ohashiz (2004) μελέτησαν 22 χώρες του OECD για την περίοδο 1985-1999 σχετικά με την εξέλιξη του καταναλωτικού τους προτύπου και την παρουσία ή όχι ομογενοποίησης της καταναλωτικής συμπεριφοράς (σύγκλιση καταναλωτικού προτύπου). Η έρευνά τους στηρίχθηκε σε στοιχεία του OECD, όπου η καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών είναι κατηγοριοποιημένη σε οκτώ κατηγορίες (τρόφιμα-καπνός, ένδυση-υπόδηση, ενοίκια -καύσιμα-ενέργεια, οικιακός εξοπλισμός, υγεία, μεταφορές και επικοινωνίες, εκπαίδευση-αναψυχή- πολιτισμός, διάφορα αγαθά και υπηρεσίες). Να σημειωθεί ότι η κατηγοριοποίηση αυτή του OECD διαφέρει, όπως θα δούμε, από την αντίστοιχη της Eurostat, με την κατανάλωση στην τελευταία να διαχωρίζεται σε δώδεκα κατηγορίες.

Η μέθοδος που ακολούθησαν οι Konya and Ohashiz (2004) αφορούσε τον έλεγχο τόσο μέσω μέτρων διασποράς όσο και μέσω παλινδρόμησης, με τα αποτελέσματά τους να καταλήγουν στην παρουσία σύγκλισης στο καταναλωτικό πρότυπο. Οι διαφορές δηλαδή των διαφόρων κατηγοριών κατανάλωσης από το μέσο μικραίνουν στο πέρασμα των ετών και η κάθε κατηγορία κατανάλωσης των χωρών

⁶² Η μία όπως είδαμε ήταν η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά κάτοικο, με τα αποτελέσματα να δείχνουν ότι υπάρχει σύγκλιση σε αυτό το μέγεθος.

⁶³ Fiaschi D., Lavezzi A., *Growth and Convergence...*, όπ.π., σ. 21.

συγκλίνει προς ένα συγκεκριμένο επίπεδο⁶⁴. Οι διαπιστώσεις αυτές επιβεβαιώθηκαν και σε νεώτερη έρευνά τους⁶⁵.

Οι μελέτες αυτές αποτελούν την πρώτη εμπειρική και ολοκληρωμένη προσέγγιση σχετικά με την ύπαρξη ή μη σύγκλισης των καταναλωτικών προτύπων στις ανεπτυγμένες οικονομίες. Ωστόσο απουσιάζουν έρευνες που να αφορούν αποκλειστικά τις χώρες της Ε.Ε. και την εξέλιξη της πορείας του καταναλωτικού προτύπου τους, στηριζόμενες στην κατηγοριοποίηση της κατανάλωσης που ακολουθεί η Eurostat.

Εντούτοις, υψηλός σχετικά αριθμός μελετών έχει πραγματοποιηθεί για τον έλεγχο της σύγκλισης σε συγκεκριμένες κατηγορίες αγαθών και ιδιαίτερα στην κατανάλωση τροφίμων. Οι Regmi and Unnevehr (2005) έλεγξαν την παρουσία σύγκλισης στην καταναλωτική δαπάνη τροφίμων ανά κάτοικο, κατά την περίοδο 1990-2004 στις χώρες της Ε.Ε. και της Βόρειας Αμερικής (ΗΠΑ και Καναδά). Η ανάλυση έδειξε την ύπαρξη σίγμα και βήτα σύγκλισης σε αυτές τις ομάδες χωρών⁶⁶. Σε ανάλογα συμπεράσματα, για την περίοδο όμως 1980-1995, κατέληγε και μια προγενέστερη μελέτη των Herrmann and Roder (1995)⁶⁷. Σύγκλιση του καταναλωτικού προτύπου διαπιστώθηκε και στις περιφέρειες της Κίνας κατά την περίοδο 1982-1998⁶⁸. Μια ενδιαφέρουσα ανάλυση πραγματοποίησαν και οι Airenman and Brooks (2006) σχετικά με τη σύγκλιση στην κατανάλωση μύρας και κρασιού. Η μελέτη αφορούσε 38 χώρες, και διαπιστώθηκε ότι κατά την περίοδο 1963-2000 η κατανάλωση κρασιού συγκριτικά με την μύρα συγκλίνει, με την ταχύτητα σύγκλισης να είναι αρκετά μεγάλη σε ορισμένες ομάδες χωρών, όπως στις

⁶⁴ Konya I., Ohashiz H., *Globalization and Consumption Patterns among the OECD Countries*, Boston College, Working Paper, No. 596, 2004, σ. 6.

⁶⁵ Βλ. Konya I., Ohashi H., (2005), *International Consumption Patterns among High-income Countries: Evidence from the OECD data*, *Review of International Economics*, (forthcoming).

⁶⁶ Regmi A., Unnevehr L., *Convergence or Divergence in Food Demand: A Comparison of Trends in the EU and North America*, Working Paper, European Association of Agricultural Economists, 2005, σ. 10.

⁶⁷ Herrmann R., Roder C., (1995), *Does Food Consumption Convergence Internationally? Measurement, Empirical Tests and Determinants*, *European Review of Agricultural Economics*, Vol. 22, σ. 409.

⁶⁸ Wan G., (2005), *Convergence in Food Consumption in Rural China: Evidence from Household Survey Data*, *China Economic Review*, Vol. 16, σ. 97.

αγγλοσαξονικές (Αυστραλία, Καναδάς, Κύπρος, Ιρλανδία, Νέα Ζηλανδία, Νότια Αφρική, Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ)⁶⁹.

2.4 Διαφορετικές Προσεγγίσεις

Στις έρευνες αυτές, όπου επιχειρηματολογούν σχετικά με την ύπαρξη σύγκλισης στα καταναλωτικά πρότυπα, ορισμένοι οικονομολόγοι-κοινωνιολόγοι αντιτείνουν τα δικά τους επιχειρήματα, υποστηρίζοντας ότι τα καταναλωτικά πρότυπα των ανεπτυγμένων χωρών όχι μόνο δε συγκλίνουν αλλά αποκλίνουν μεταξύ τους. Οι Mooij and Hofstede (2002) στηριζόμενοι στην έκφραση της κουλτούρας κάθε έθνους μέσα από πέντε διαφορετικές κατηγορίες που είχε παρουσιάσει ο Hofstede (2001), ανέπτυξαν το ρόλο των μεταβλητών κουλτούρας (cultural variables) στη διαμόρφωση της καταναλωτικής συμπεριφοράς⁷⁰.

Σύμφωνα με την έρευνά τους, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στο είδος των αγαθών που καταναλώνουν οι κάτοικοι των ανεπτυγμένων οικονομιών, ιδίως στον τρόπο χρήσης των αγαθών. Σε μετέπειτα έρευνα, ο Mooij παρουσίασε τη διαφοροποίηση που υπάρχει στις χώρες της Ε.Ε. σε ορισμένες κατηγορίες αγαθών, όπως π.χ. στην αγορά αυτοκινήτων και ραδιοφώνων ή στην ανάγνωση εφημερίδων-βιβλίων και στη μέση διάρκεια ημερήσιας τηλεθέασης προγραμμάτων⁷¹.

Η κουλτούρα και οι αξίες που συναντώνται σε κάθε χώρα θεωρούνται ότι ερμηνεύουν καλύτερα το καταναλωτικό πρότυπο και τις διαφορές που παρατηρούνται σε αυτές μεταξύ των ανεπτυγμένων κρατών. Μάλιστα υποστηρίζει ο Mooij, ότι καθώς οι οικονομίες μεγεθύνονται, το εισόδημα ως ερμηνευτική μεταβλητή του είδους των αγαθών που θα καταναλωθούν, φθίνει, και ερμηνευτικός παράγοντας αρχίζει και γίνεται η κουλτούρα των ανθρώπων⁷², γεγονός με πολύ μεγάλη σημασία

⁶⁹ Aizenman J., Brooks E., *Globalization and Taste Convergence: The Case of Wine and Beer*, NBER Working Paper N.ο 11228, 2005, σ. 15.

⁷⁰ Mooij M., Hofstede G., (2002), *Convergence and Divergence in Consumer Behaviour: Implications for International Retailing*, *Journal of Retailing*, Vol. 78, σ. 63.

⁷¹ Mooij M., (2003), *Convergence and Divergence in Consumer Behaviour: Implications for Global Advertising*, *International Journal of Advertising*, Vol. 22, σ. 190.

⁷² Στο ίδιο, σ. 196.

για το ρόλο της διαφήμισης και του μάρκετινγκ και για την ανάγκη διαφοροποίησής τους σε κάθε κοινωνία⁷³.

Ποια εν τέλει είναι η πραγματική κατάσταση; Συγκλίνουν τα καταναλωτικά πρότυπα στην Ε.Ε. ή η διαφορετική κουλτούρα που έχουν οι Ευρωπαίοι κάτοικοι επηρεάζει την κατανάλωση, δημιουργώντας αποκλίσεις; Προκειμένου να δώσουμε απαντήσεις στα καίρια αυτά ερωτήματα, θα προχωρήσουμε σε μια εκτενή ανάλυση προκειμένου να διαπιστωθεί αν πράγματι το καταναλωτικό πρότυπο στην Ε.Ε. συγκλίνει, στηριζόμενη τόσο στην εξέλιξη των κυριότερων παραγόντων της καταναλωτικής δαπάνης, όσο και σε κάθε κατηγορία κατανάλωσης χωριστά. Προηγουμένως όμως θα παρουσιάσουμε τις κατηγορίες των αγαθών που συνθέτουν το καταναλωτικό πρότυπο στις χώρες της Ε.Ε., καθώς και την πορεία εξέλιξης της κάθε μιας κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

⁷³ Dahl S., *Cross – Cultural Advertising Research...*, όπ.π., σ. 6.

Κεφάλαιο 3^ο

Καταναλωτικό Πρότυπο στην Ευρωπαϊκή Ένωση

3.1 Σύνθεση Καταναλωτικού Προτύπου

Μετά από την αναφορά στις θεωρίες της σύγκλισης και σε ορισμένες καίριες εμπειρικές εφαρμογές, και προτού περάσουμε στον έλεγχο της υπόθεσής της στην Ε.Ε., θα προχωρήσουμε σε μια γενική παρουσίαση των κατηγοριών της κατανάλωσης, πάνω στις οποίες θα εξεταστεί η σύγκλιση ή όχι του καταναλωτικού προτύπου, καθώς και της διαχρονικής εξέλιξής τους.

Σύμφωνα με τους κανονισμούς της στατιστικής υπηρεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Eurostat) μια πρώτη κατηγοριοποίηση της κατανάλωσης γίνεται σε διψήφιους κωδικούς, όπου όλα τα αγαθά και υπηρεσίες που καταναλώνονται, ταξινομούνται ανάλογα με τη χρήση τους σε διαφορετική κατηγορία. Οι κατηγορίες αυτές είναι 12⁷⁴:

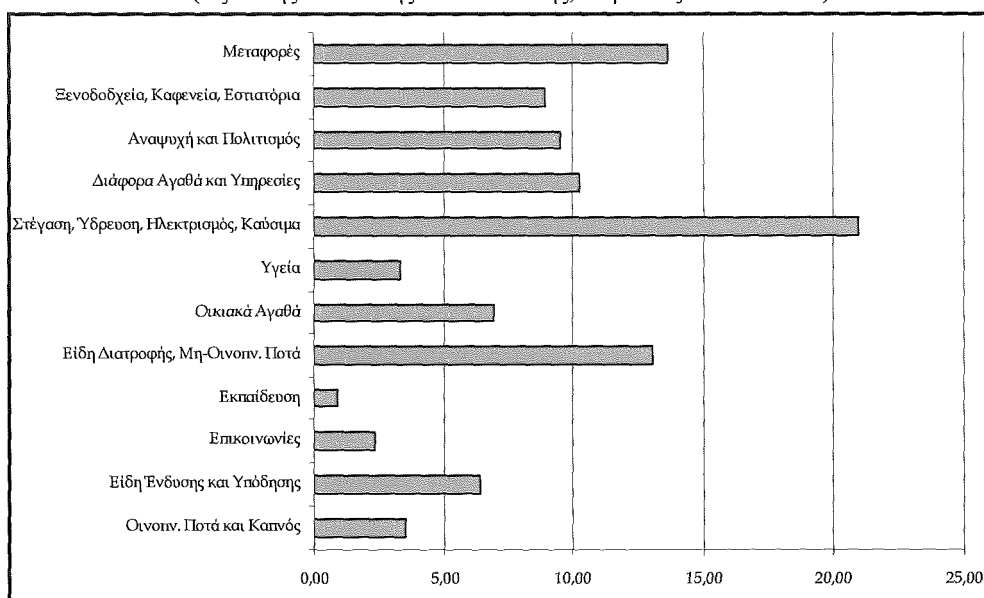
- Είδη Διατροφής και μη-Οινοπνευματώδη Ποτά,
- Οινοπνευματώδη Ποτά και Καπνός,
- Είδη Ένδυσης και Υπόδησης, Στέγαση, Ύδρευση, Ηλεκτρισμός και Καύσιμα,
- Διαρκή Αγαθά Οικιακής Χρήσης - Οικιακά Είδη Άμεσης Κατανάλωσης και Οικιακές Υπηρεσίες,
- Υγεία,
- Μεταφορές,
- Επικοινωνίες,
- Αναψυχή και Πολιτισμός,
- Εκπαίδευση,
- Ξενοδοχεία, Καφεενεία και Εστιατόρια, και
- Διάφορα Αγαθά-Υπηρεσίες.

Ως προς το μέγεθός τους, η κατηγορία εκείνη που απορροφά το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος των νοικοκυριών στην Ε.Ε. είναι η *Στέγαση, Ύδρευση,*

⁷⁴ Βλ. Europa, European Commission και Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών.

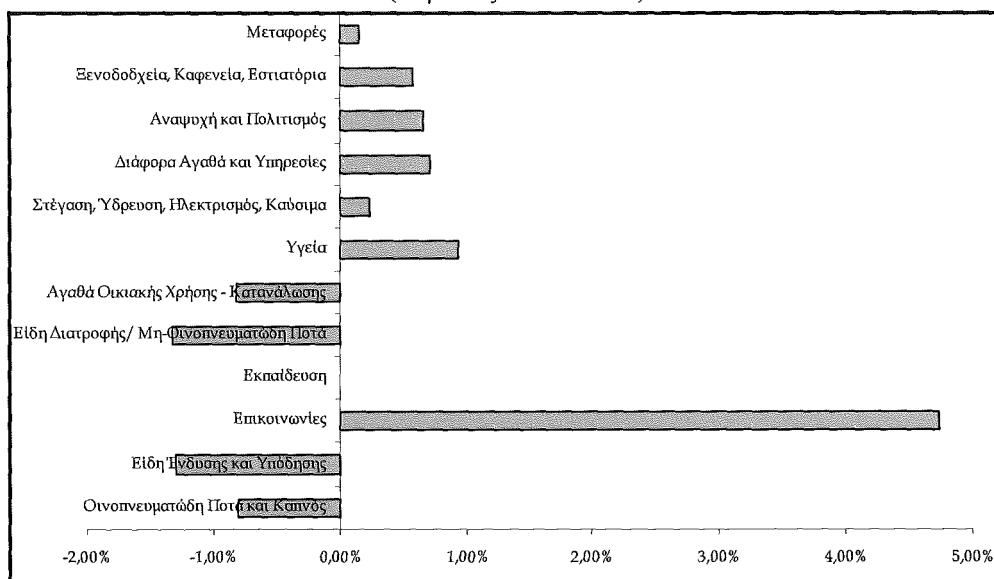
Ηλεκτρισμός, Καύσιμα, και ακολουθούν οι Μεταφορές και τα Είδη Διατροφής -- Μη-Οινοπνευματώδη Ποτά (Διάγραμμα 12). Σχετικά με το ρυθμό μεταβολής τους, οι Επικοινωνίες και η Υγεία είναι κατηγορίες που σημείωσαν τη μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση, ενώ τα Είδη Διατροφής- Μη Οινοπνευματώδη Ποτά και τα Είδη Ένδυσης-Υπόδησης εμφάνισαν πτώση του ποσοστού τους στην Ε.Ε. κατά την περίοδο 1994 – 2004 (Διάγραμμα 13).

Διάγραμμα 12
Μέσο Μέγεθος Κατηγοριών Κατανάλωσης στην Ε.Ε.
(ως % της συνολικής κατανάλωσης, Περίοδος 1994 – 2004)

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 13
Μέσος Ρυθμός Μεταβολής Κατηγοριών Κατανάλωσης στην Ε.Ε.
(Περίοδος 1994 – 2004)

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διαφοροποίηση, ειδικά σε ορισμένες κατηγορίες, είναι δυνατό να παρατηρήσει κανείς ως προς το μέγεθος της καταναλωτικής δαπάνης που απορροφάται σε κάθε μια από αυτές, μεταξύ των διαφορετικών ομάδων χωρών (Πίνακας 10). Αυτή βέβαια η διαφοροποίηση θα μελετηθεί πιο διεξοδικά στο τέταρτο κεφάλαιο, όπου θα εξεταστεί η υπόθεση της σύγκλισης.

Πίνακας 10
Μέση Ετήσια Κατανάλωση Νοικοκυριών ανά Κατηγορία
(σε ποσοστό (%), Περίοδος 1994 - 2004)

Κατηγορίες	Ε.Ε. (15)	Ευρωζώνη	Μεσογειακές Χώρες	Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	Σκανδιναβικές Χώρες	ΗΒ και Ιρλανδία	Κάτω Χώρες
Οινοπν. Ποτά και Καπνός	3,55	4,46	3,48	5,04	4,82	5,24	3,59
Είδη Ένδυσης και Υπόδησης	6,42	6,81	8,67	5,94	5,03	6,31	5,95
Επικοινωνίες	2,35	2,35	2,38	2,11	2,50	2,22	2,62
Εκπαίδευση	0,92	0,87	1,41	0,53	0,49	1,29	0,54
Είδη Διατροφής, Μη-Οινοπν. Ποτά	13,08	13,83	16,54	12,13	12,99	11,21	12,64
Οικιακά Αγαθά	6,98	7,08	7,28	7,78	5,08	6,64	6,38
Υγεία	3,33	3,70	4,27	3,11	2,88	2,30	4,05
Στέγαση, Ύδρευση, Ηλεκτρισμός, Καύσιμα	20,96	19,87	15,94	21,80	27,34	18,25	22,00
Διάφορα Αγαθά και Υπηρεσίες	10,27	9,29	7,23	9,43	9,46	10,69	13,69
Αναψυχή και Πολιτισμός	9,55	8,73	6,95	9,53	11,00	9,70	10,22
Ξενοδοχεία, Καφεενεία, Εστιατόρια	8,95	10,00	13,74	8,14	5,54	13,07	5,50
Μεταφορές	13,64	12,98	12,10	14,42	12,84	13,08	12,82

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

3.2 Εξέλιξη Καταναλωτικού Πρότυπου στην Ε.Ε.

Ας δούμε τώρα αναλυτικά πως εξελίσσεται και τι περιλαμβάνει κάθε μια από τις 12 αυτές κατηγορίες. Να αναφερθεί προηγουμένως ότι όλες είναι εκφρασμένες ως ποσοστό επί της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών ενώ η περίοδος μελέτης είναι φυσικά η δεκαετία 1994 – 2004. Η πρώτη κατηγορία (*Είδη Διατροφής -- Μη-Οινοπνευματώδη Ποτά*) κατέγραψε πτώση του ποσοστού που απορροφούσε από το εισόδημα των νοικοκυριών σε όλες τις ομάδες Χωρών (Πίνακας 11, Διάγραμμα 14), με τη μεγαλύτερη πτώση να σημειώνεται στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Ιρλανδία, γεγονός που είναι δυνατό να ερμηνευτεί μέσα από τη σημαντική οικονομική

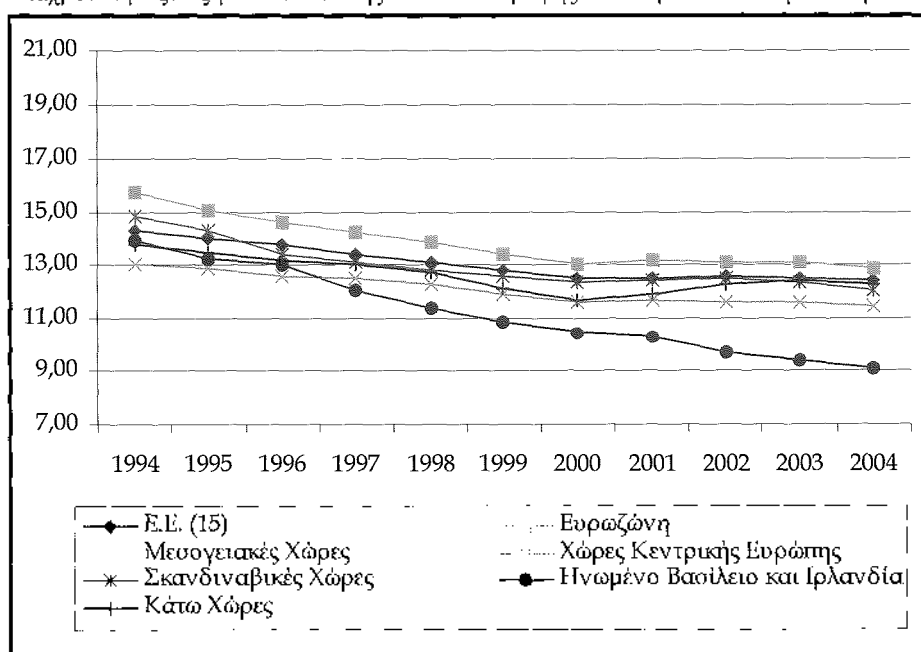
μεγέθυνση που επιτεύχθηκε στις χώρες αυτές και στην ισχύ του κανόνα Engel. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν όλα τα τρόφιμα καθώς και τα ποτά που δεν περιέχουν αλκοόλ (όπως καφές, αναψυκτικά, χυμοί).

Πίνακας 11
Είδη Διατροφής και Μη - Οινοπνευματώδη Ποτά
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	13,08	-1,33%
Ευρωζώνη	13,83	-1,79%
Μεσογειακές Χώρες	16,54	-1,74%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	12,13	-1,17%
Σκανδιναβικές Χώρες	12,99	-1,84%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	11,21	-3,45%
Κάτω Χώρες	12,64	-1,05%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 14
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Ειδών Διατροφής και Μη - Οινοπνευματώδη Ποτά

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

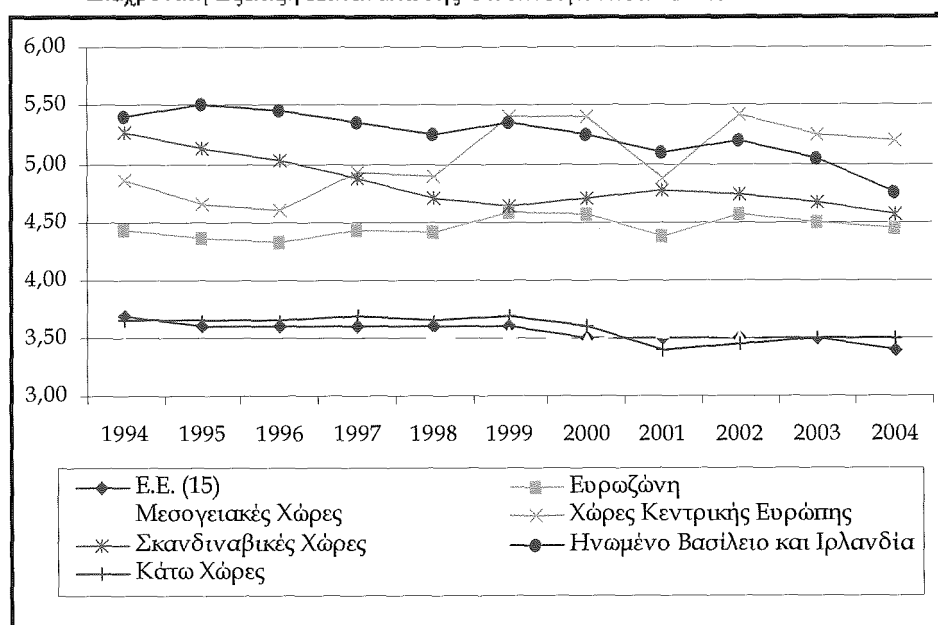
Η δεύτερη κατηγορία (Οινοπνευματώδη Ποτά – Καπνός) περιλαμβάνει τα αποστάγματα, το κρασί, τη μπίρα και όλα τα προϊόντα που σχετίζονται με τον καπνό (τσιγάρα, κλπ). Η κατανάλωσή της παρουσίασε πτώση σε όλες τις ομάδες χωρών, πλην των Μεσογειακών και της Κεντρικής Ευρώπης (Πίνακας 12), όπου καταγράφηκε άνοδος, ιδιαίτερα μάλιστα από το 1998 και μετά (Διάγραμμα 15).

Πίνακας 12
Οινοπνευματώδη Ποτά και Καπνός
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	3,55	-0,81%
Ευρωζώνη	4,46	-0,57%
Μεσογειακές Χώρες	3,48	0,22%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	5,04	0,72%
Σκανδιναβικές Χώρες	4,82	-1,33%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	5,24	-1,20%
Κάτω Χώρες	3,59	-0,41%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 15
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Οινοπνευματωδών Ποτών και Καπνού

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

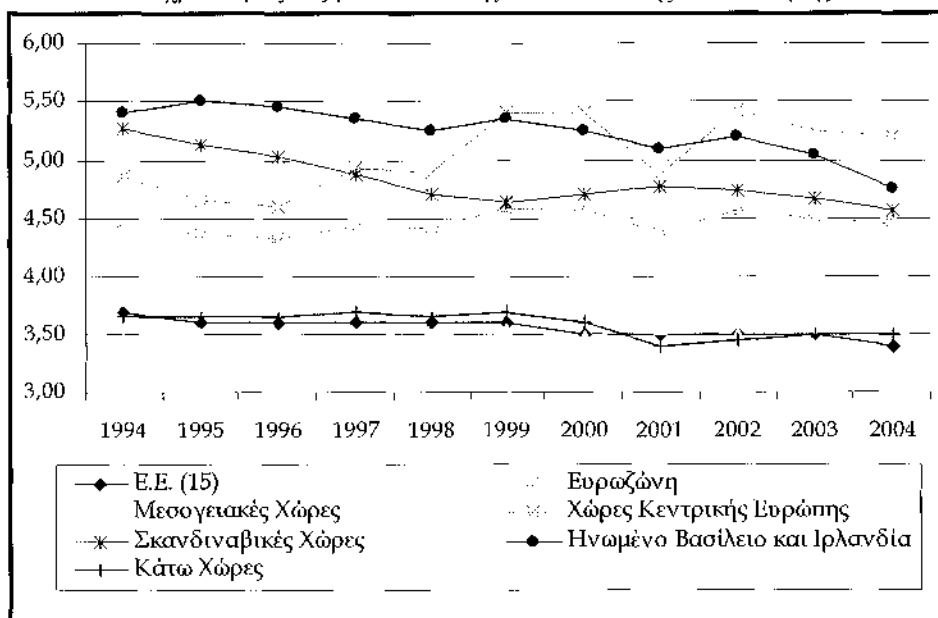
Πτώση του ποσοστού της ως προς τη συνολική κατανάλωση εμφάνισαν και τα *Είδη Ενδυσης – Υπόδησης*, σε όλες τις χώρες (Πίνακας 13). Η πτώση γίνεται εντονότερη μετά το 2000 (Διάγραμμα 16). Η κατηγορία αυτή αποτελεί ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα της ισχύς του κανόνα Engel, σχετικά με τα αναγκαία αγαθά (με την εισοδηματική ελαστικότητα μικρότερη της μονάδας, η αύξηση του εισοδήματος οδηγεί σε αύξηση της κατανάλωσης των αγαθών σε μικρότερο, όμως ποσοστό, άρα το σχετικό μέγεθός τους ως προς το σύνολο της καταναλωτικής δαπάνης μειώνεται).

Πίνακας 13
Είδη Ένδυσης και Υπόδησης
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	6,42	-1,30%
Ευρωζώνη	6,81	-1,66%
Μεσογειακές Χώρες	8,67	-1,02%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	5,94	-2,29%
Σκανδιναβικές Χώρες	5,03	-0,39%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	6,31	-1,87%
Κάτω Χώρες	5,95	-1,89%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 16
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Ειδών Ένδυσης και Υπόδησης

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

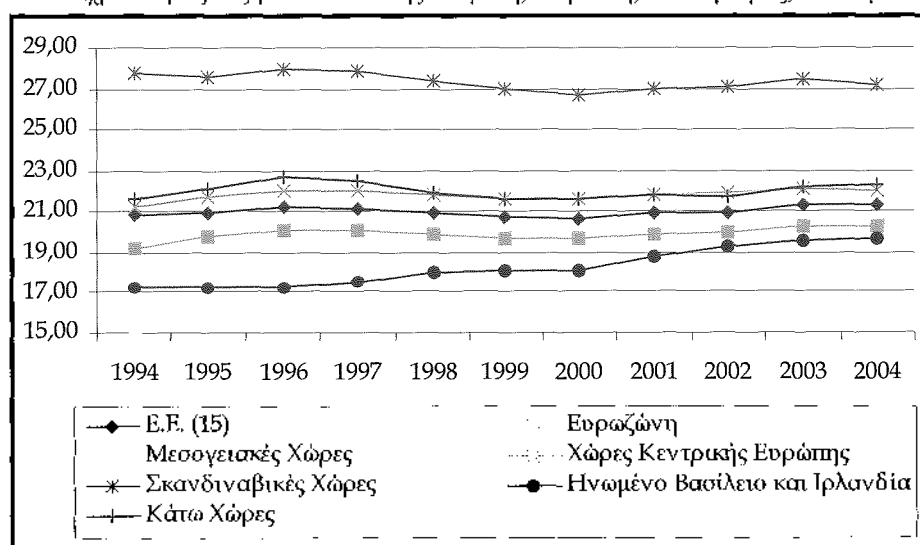
Η τέταρτη κατηγορία (*Στέγαση, Υδρευση, Ηλεκτρισμός, Καύσιμα*) απορροφά το μεγαλύτερο μέρος της καταναλωτικής δαπάνης, καθότι περιλαμβάνει τις δαπάνες για ενοίκια, για συντήρηση και επισκευές της κατοικίας, το κόστος των υπηρεσιών ύδρευσης-αποχέτευσης, και όλες τις αγορές ενέργειας που καταναλώνεται μέσα στην κατοικία (ηλεκτρισμός, φυσικό αέριο, καύσιμα). Κατά την περίοδο 1994-2004 εμφάνισε μια μικρή αύξηση σε όλες τις χώρες, εκτός από τις Σκανδιναβικές, όπου είχαμε πτώση (Πίνακας 14, Διάγραμμα 17).

Πίνακας 14
Στέγαση, Ύδρευση, Ηλεκτρισμός, Καύσιμα
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	20,96	0,24%
Ευρωζώνη	19,87	0,54%
Μεσογειακές Χώρες	15,94	0,38%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	21,80	0,39%
Σκανδιναβικές Χώρες	27,34	-0,18%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	18,25	1,45%
Κάτω Χώρες	22,00	0,30%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 17
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Στέγασης, Ύδρευσης, Ηλεκτρισμού, Καύσιμα

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

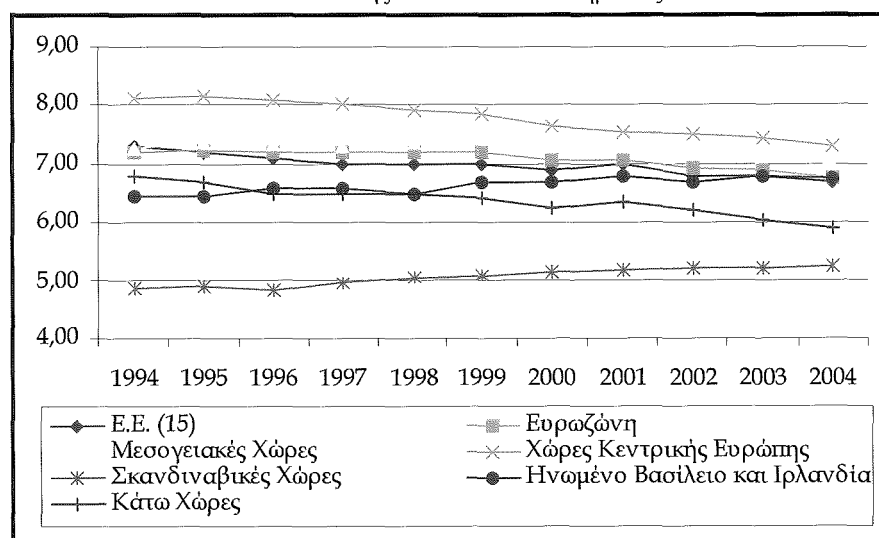
Η κατηγορία *Διαρκή Αγαθά Οικιακής Χρήσης – Οικιακά Είδη Άμεσης Κατανάλωσης και Οικιακές Υπηρεσίες* ενσωματώνει μια ευρεία γκάμα αγαθών, όπως έπιπλα, ηλεκτρικές συσκευές και διάφορα υλικά οικιακής χρήσης (π.χ. είδη καθαρισμού). Κατά την υπό εξέταση περίοδο η οποία κατέγραψε πτώση του ποσοστού της ως προς το σύνολο της κατανάλωσης, εκτός από δύο ομάδες χωρών, όπου είχαμε μικρή άνοδο (Πίνακας 15, Διάγραμμα 18).

Πίνακας 15
Διαρκή Αγαθά Οικιακής Χρήσης - Οικιακά Είδη Άμεσης Κατανάλωσης και Οικιακές Υπηρεσίες
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	6,98	-0,82%
Ευρωζώνη	7,08	-0,63%
Μεσογειακές Χώρες	7,28	-0,38%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	7,78	-1,02%
Σκανδιναβικές Χώρες	5,08	0,82%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	6,64	0,47%
Κάτω Χώρες	6,38	-1,32%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 18
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Διαρκών Αγαθών Οικιακής Χρήσης - Οικιακών Ειδών Άμεσης
Κατανάλωσης και Οικιακών Υπηρεσιών

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

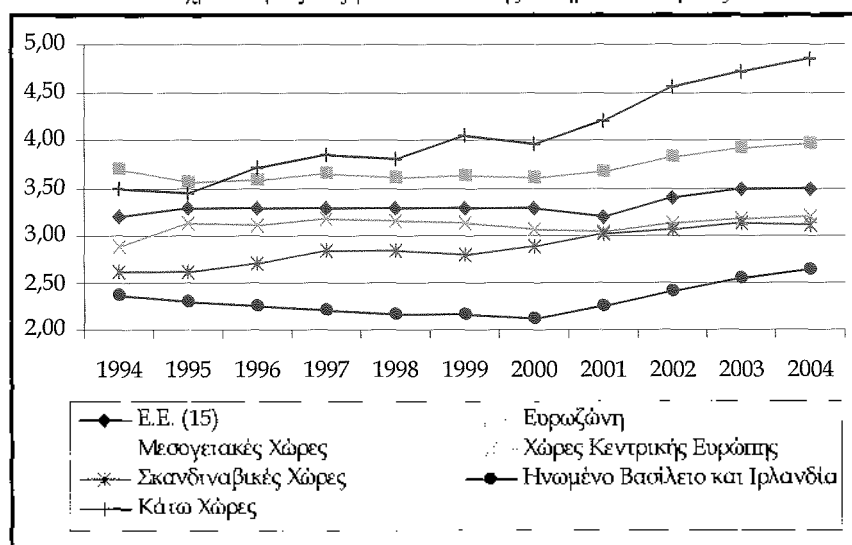
Έκτη κατηγορία είναι οι δαπάνες για την Υγεία. Εδώ ανήκουν οι δαπάνες για φάρμακα, υπηρεσίες ιατρών και νοσοκομειακής περίθαλψης. Σε όλες σχεδόν τις χώρες, με εξαίρεση τις Μεσογειακές, υπήρξε αύξηση του ποσοστού της (Πίνακας 16, Διάγραμμα 19), γεγονός που ερμηνεύεται και από την αύξηση της πληθυσμιακής γήρανσης στην Ε.Ε. (άρα και ανάγκη για περισσότερη νοσηλεία).

Πίνακας 16
Υγεία
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	3,33	0,94%
Ευρωζώνη	3,70	0,72%
Μεσογειακές Χώρες	4,27	-0,84%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	3,11	1,03%
Σκανδιναβικές Χώρες	2,88	1,77%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	2,30	1,28%
Κάτω Χώρες	4,05	3,86%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 19
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Υπηρεσιών Υγείας

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

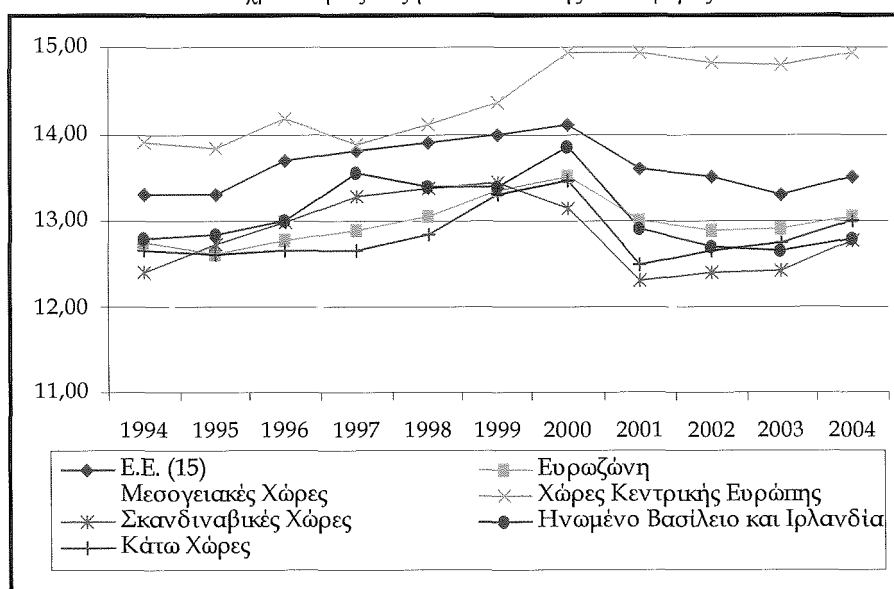
Οι *Μεταφορές* αποτελούν τη δεύτερη μεγαλύτερη κατηγορία δαπάνης και περιλαμβάνουν τις αγορές μεταφορικών μέσων, τις δαπάνες για τη λειτουργία-συντήρησή τους καθώς και όλες τις δαπάνες που πραγματοποιούνται για μετακίνηση με τα μέσα μαζικής μεταφοράς. Η ποσοστιαία κατανάλωσή τους αυξήθηκε κατά μέσο όρο σε όλες τις χώρες, πλην των Μεσογειακών (Πίνακας 17), αν και μετά το 2000 παρουσίασαν μια σχετική κάμψη για να επανέλθουν μετά το 2003 (Διάγραμμα 20).

Πίνακας 17
Μεταφορές
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	13,64	0,15%
Ευρωζώνη	12,98	0,23%
Μεσογειακές Χώρες	12,10	-0,25%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	14,42	0,74%
Σκανδιναβικές Χώρες	12,84	0,30%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	13,08	0,00%
Κάτω Χώρες	12,82	0,28%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 20
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Μεταφορές

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

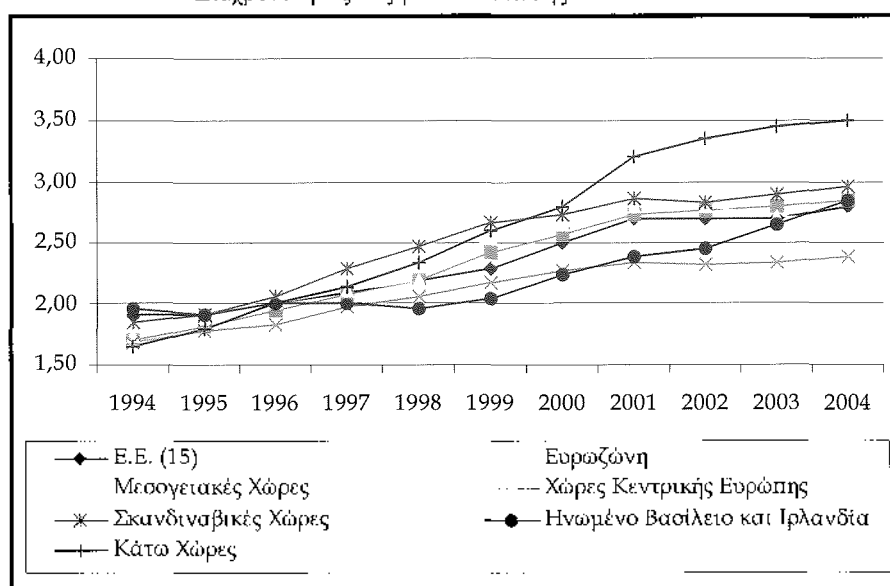
Η κατηγορία *Επικοινωνίες* κατά την υπό εξέταση περίοδο εμφάνισε όπως είδαμε τη μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση, που σε ορισμένες χώρες ο ρυθμός μεταβολής ξεπέρασε το 10% (Κάτω Χώρες, Πίνακας 18). Στις *Επικοινωνίες* ανήκουν οι ταχυδρομικές υπηρεσίες, η αγορά τηλεφωνικού εξοπλισμού και όλες οι δαπάνες των νοικοκυριών για υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών. Οι μεταβολές αυτές είναι δυνατό να αποδοθούν στις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στο συγκεκριμένο τομέα, και είχαν ως επακόλουθο να φτάσει η κατηγορία αυτή να απορροφά σχεδόν το 3% της καταναλωτικής δαπάνης κατά το 2004 (Διάγραμμα 21).

Πίνακας 18
Επικοινωνίες
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	2,35	4,74%
Ευρωζώνη	2,35	6,85%
Μεσογειακές Χώρες	2,38	5,65%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	2,11	4,33%
Σκανδιναβικές Χώρες	2,50	6,18%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	2,22	4,62%
Κάτω Χώρες	2,62	11,21%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 21
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Επικοινωνιών

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

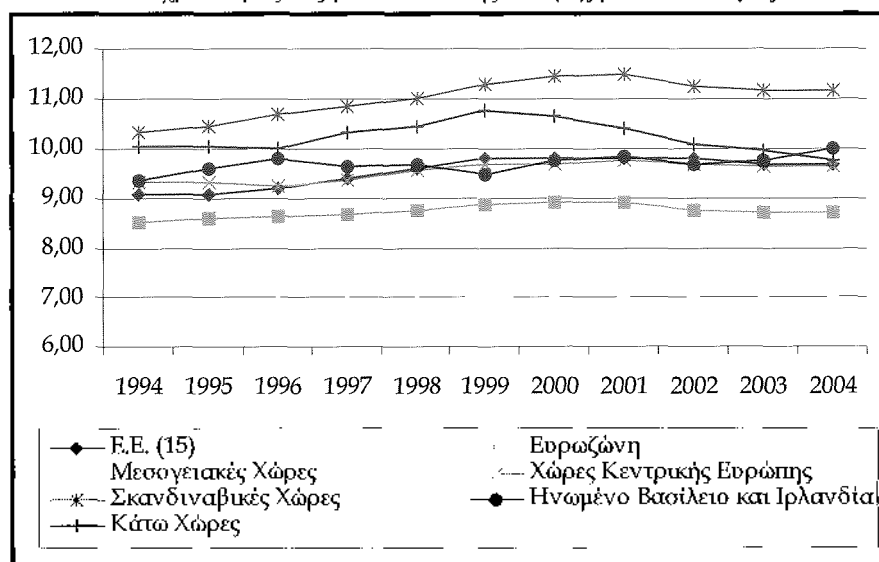
Η ένατη κατηγορία αγαθών (*Αναψυχή και Πολιτισμός*) έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την κουλτούρα κάθε χώρας, καθώς περιλαμβάνει τις δαπάνες αγορών συσκευών λήψης ήχου και εικόνας (ραδιόφωνο, τηλεοράσεις κλπ), μουσικών οργάνων, εφημερίδων, βιβλίων καθώς και όλες τις δαπάνες για υπηρεσίες αναψυχής, πολιτισμού και αθλητισμού. Σχεδόν σε όλες τις χώρες καταγράφηκε αύξηση του ποσοστού της (εκτός από τις Κάτω Χώρες, Πίνακας 19), γεγονός που αποδίδεται στη φύση των αγαθών αυτής της κατηγορίας, μιας και τα περισσότερα ανήκουν στα ανώτερα αγαθά (Διάγραμμα 22).

Πίνακας 19
Αναφυχή και Πολιτισμός
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	9,55	0,66%
Ευρωζώνη	8,73	0,25%
Μεσογειακές Χώρες	6,95	0,76%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	9,53	0,32%
Σκανδιναβικές Χώρες	11,00	0,84%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	9,70	0,70%
Κάτω Χώρες	10,22	-0,30%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 22
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Αναφυχή και Πολιτισμός

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

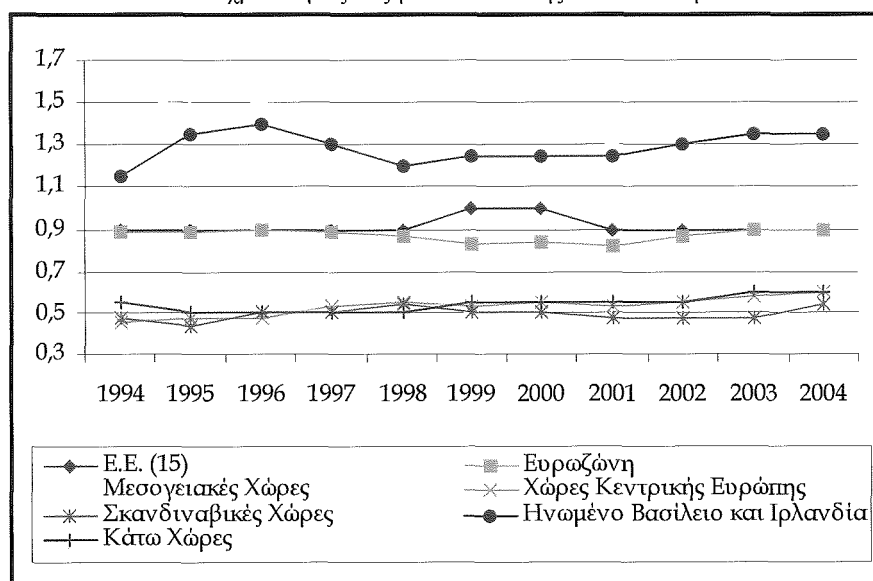
Η κατηγορία *Εκπαίδευση* αποτελεί το μικρότερο μέρος από το σύνολο της καταναλωτικής δαπάνης, καθώς αποτελεί έναν από τα πλέον χαρακτηριστικά αγαθά που προσφέρονται δωρεάν (ή με χαμηλό κόστος) από το κράτος. Περιλαμβάνει όλες τις δαπάνες που πραγματοποιούν τα νοικοκυριά στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης, στην εκμάθηση ξένων γλωσσών και στην παρακολούθηση φροντιστηρίων. Η μεταβολή που καταγράφηκε στο ποσοστό της είναι αυξητική, πλην των Μεσογειακών Χωρών (Πίνακας 20), όπου είχαμε πτώση, ειδικά στα πέντε πρώτα χρόνια της περιόδου (Διάγραμμα 23).

Πίνακας 20
Εκπαίδευση
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	0,9	0,00%
Ευρωζώνη	0,87	0,19%
Μεσογειακές Χώρες	1,41	-1,29%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	0,53	3,33%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,49	1,43%
Πνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	1,29	1,74%
Κάτω Χώρες	0,54	0,91%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 23
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Εκπαίδευση

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

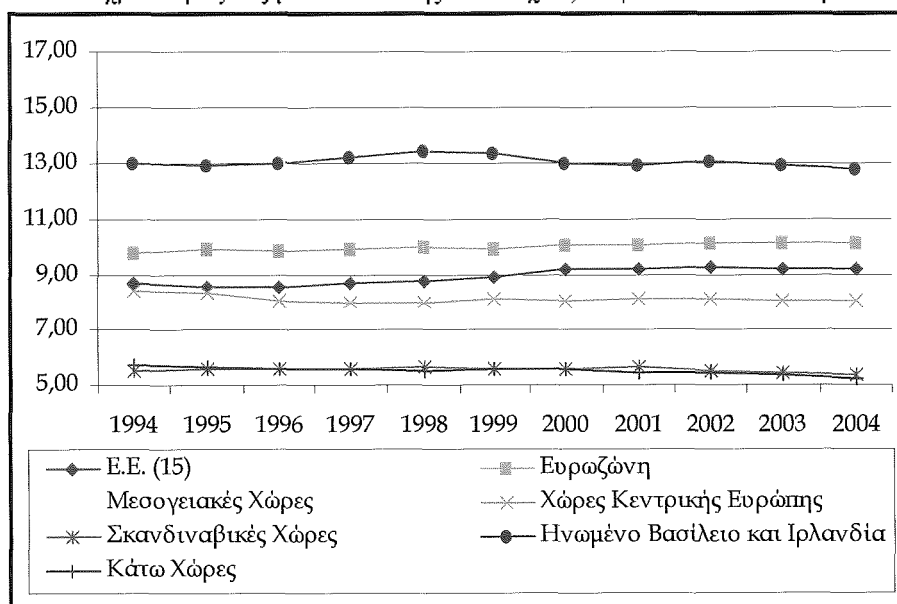
Η ενδέκατη κατηγορία, *Ξενοδοχεία, Καφεενεία, Εστιατόρια*, εμφανίζει τη μεγαλύτερη διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών της Ε.Ε., καθώς κυμαίνεται από πολύ χαμηλά επίπεδα (5,5% στις Σκανδιναβικές και στις Κάτω Χώρες) έως πολύ υψηλά (13% στις Μεσογειακές Χώρες, Πίνακας 21). Εδώ ανήκουν όλα τα έξοδα που πραγματοποιούν οι καταναλωτές σε ξενοδοχεία, εστιατόρια, καφέ. Μάλιστα διαφοροποίηση υπάρχει και ως προς την πορεία εξέλιξής τους μέσα στην περίοδο που εξετάζουμε (Διάγραμμα 24).

Πίνακας 21
Ξενοδοχεία, Καφενεία και Εστιατόρια
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	8,95	0,57%
Ευρωζώνη	10,00	0,34%
Μεσογειακές Χώρες	13,74	1,37%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	8,14	-0,36%
Σκανδιναβικές Χώρες	5,54	-0,18%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	13,07	-0,15%
Κάτω Χώρες	5,50	-0,96%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 24
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Ξενοδοχεία, Καφενεία και Εστιατόρια

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

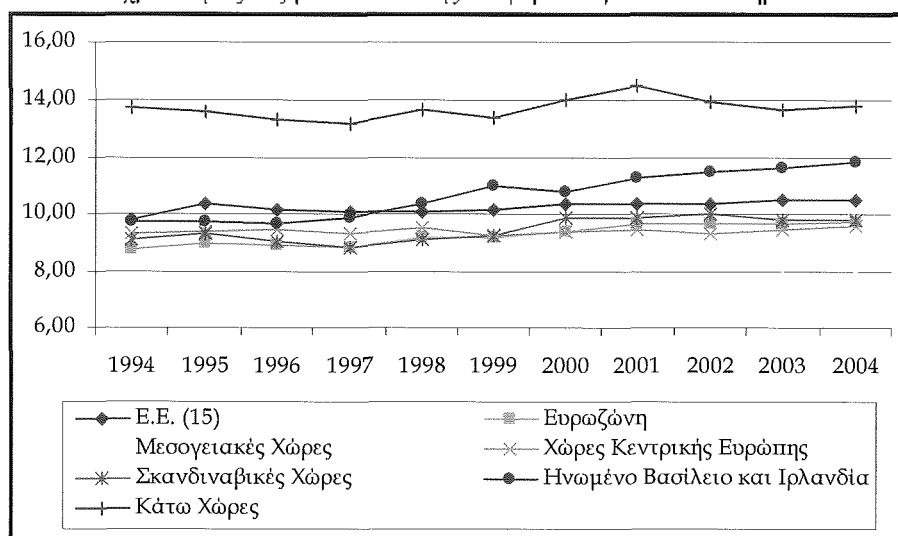
Η τελευταία κατηγορία (*Διάφορα Αγαθά και Υπηρεσίες*) περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία καταναλωτικών δαπανών, από την αγορά προσωπικών ειδών (π.χ. κοσμήματα) και υπηρεσιών ατομικού ευπρεπισμού (κομμωτήρια) μέχρι τις δαπάνες για κοινωνική προστασία (π.χ. γηροκομεία) και για ασφαλιστικές ή οικονομικές υπηρεσίες. Γι' αυτό άλλωστε απορροφά πάνω από το 1/10 της συνολικής κατανάλωσης κατά μέσο όρο στις χώρες της Ε.Ε. (Πίνακας 22), ενώ η μεταβολή της είναι αυξητική σε όλες τις ομάδες χωρών (Διάγραμμα 25).

Πίνακας 22
Διάφορα Αγαθά και Υπηρεσίες
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

Ομάδες Χωρών	Μέσος Όρος (1994 - 2004)	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	10,27	0,71%
Ευρωζώνη	9,29	1,12%
Μεσογειακές Χώρες	7,23	2,22%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	9,43	0,32%
Σκανδιναβικές Χώρες	9,46	0,81%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	10,69	2,15%
Κάτω Χώρες	13,69	0,07%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 25
Διαχρονική Εξέλιξη Κατανάλωσης Διαφόρων Αγαθών και Υπηρεσιών

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Μετά από αυτή την παρουσίαση των κατηγοριών της κατανάλωσης πάνω στις οποίες θα ελεγχθεί η σύγκλιση του καταναλωτικού προτύπου, είναι δυνατό να περάσουμε στον έλεγχο της υπόθεσης αυτής.

Κεφάλαιο 4^ο Εμπειρική Ανάλυση

4.1 Μεθοδολογία Έρευνας

Η μελέτη του καταναλωτικού προτύπου αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τόσο από πλευράς μακροοικονομικής πολιτικής όσο και από πλευράς μάρκετινγκ ή ακόμα και κοινωνιολογικής. Όπως διαπιστώσαμε στα κεφάλαια που προηγήθηκαν, το μέγεθος της κατανάλωσης και βέβαια η διάρθρωσή της, δηλαδή το καταναλωτικό πρότυπο επηρεάζεται από μια σειρά παραγόντες οικονομικούς, κοινωνικούς, δημογραφικούς, κλπ. Ως εκ τούτου η ανάλυσή της και η κατανόηση των αιτιών μεταβολής της, απαιτεί προηγουμένως την εξέταση των παραγόντων αυτών.

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζεται ο κύριος σκοπός της παρούσας έρευνας, ο έλεγχος δηλαδή της σύγκλισης ή απόκλισης των καταναλωτικών προτύπων στην Ε.Ε. Ο έλεγχος αυτός θα γίνει σε επίπεδο διψήφιων κωδικών της κατανάλωσης (κατηγοριοποίηση σε 12 κατηγορίες αγαθών σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας, όπως τις παρουσιάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο). Ωστόσο για να είναι ολοκληρωμένη η ανάλυση, θα ελεγχθεί και η υπόθεση της σύγκλισης στους παράγοντες της κατανάλωσης που παρουσιάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο. Προηγουμένως όμως θα αναφερθούμε στη μεθοδολογία της έρευνας που πρόκειται να ακολουθηθεί.

Όπως σημειώθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο, βάση των κατευθύνσεων των Barro and Sala-i-Martin (1992), υπάρχουν δύο μορφές σύγκλισης: η σίγμα (σ)-σύγκλιση και η βήτα (β)-σύγκλιση. Η σίγμα-σύγκλιση εξετάζεται μέσω των μέτρων διασποράς ενώ η βήτα μέσω οικονομετρικών υποδειγμάτων. Στην παρούσα έρευνα θα εξεταστεί μόνο η σίγμα-σύγκλιση, καθώς οι απαιτήσεις του ελέγχου της βήτα-σύγκλισης (έλεγχος στασιμότητας όλων των χρονολογικών σειρών για 15 χώρες σε 12 κατηγορίες αγαθών, υπολογισμός panel data παλινδρομήσεων) ξεπερνούν τα όρια της συγκεκριμένης έρευνας. Άλλωστε αρκετά ολοκληρωμένη εικόνα προσφέρει και ο έλεγχος της σίγμα-σύγκλισης.

Στα οικονομικά μεγέθη, τα μέτρα διασποράς που χρησιμοποιούνται συνήθως για την εκτίμηση του βαθμού ομοιογένειας μιας ομάδας δεδομένων, είναι η τυπική απόκλιση (Standard Deviation) και ο συντελεστής μεταβλητότητας (Coefficient of Variation)⁷⁵. Η τυπική απόκλιση είναι η θετική τετραγωνική ρίζα της διακυμάνσεως και υπολογίζεται μέσω του τύπου:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (X_i - \bar{X})^2}{N}}$$

όπου X_i είναι η τιμή του χαρακτηριστικού στη μεταβλητή i , $\bar{X}$ είναι ο αριθμητικός μέσος τους, και N είναι το πλήθος των τιμών. Μέσω του μέτρου αυτού, εκτιμάται το μέγεθος της διασποράς των διαθέσιμων τιμών ενός χαρακτηριστικού που εξετάζεται κάθε φορά γύρω από τον αριθμητικό μέσο τους, αποτυπώνοντας με τον τρόπο αυτό το μέγεθος της διαφοροποίησης ή ομογενοποίησης των στοιχείων που αναλύονται⁷⁶.

Βασικό μειονέκτημα ωστόσο του μέτρου αυτού, είναι ότι εξαρτάται από τον αριθμητικό μέσο, μη επιτρέποντας συγκρίσεις μεταξύ ομάδων στοιχείων που είναι εκφρασμένες σε διαφορετική μονάδα μέτρησης⁷⁷. Για αυτό προχωρήσαμε στην εύρεση του συντελεστή μεταβλητότητας, που βρίσκεται μέσω του τύπου:

$$CV = \frac{\sigma}{\bar{X}} \cdot 100$$

όπου σ είναι η τυπική απόκλιση και $\bar{X}$ ο αριθμητικός μέσος. Ο συντελεστής μεταβλητότητας εκφράζεται σε ποσοστό και είναι απαλλαγμένος από τις διάφορες μονάδες μέτρησης, επιτρέποντας την πραγματοποίηση συγκρίσεων μεταξύ διαστρωματικών αλλά και χρονολογικών δεδομένων. Όσο μικρότερη είναι η τιμή του συντελεστή μεταβλητότητας τόσο πιο ομοιογενής είναι η συγκεκριμένη κατηγορία στοιχείων, με περιορισμένο εύρος διασποράς.

Η διαχρονική πτώση του συντελεστή μεταβλητότητας μαρτυρεί την εμφάνιση σύγκλισης για την υπό εξέταση μεταβλητή. Η μέση ετήσια σύγκλιση τώρα (ή απόκλιση) θα υπολογιστεί ως εξής⁷⁸:

⁷⁵ Χατζηνικολάου Δ., *Στατιστική για Οικονομολόγους*, Printshop, Θεσσαλονίκη, 2002, σ. 31.

⁷⁶ Δρακάτος Κ., *Περιγραφική Οικονομική Στατιστική*, Παπαζήση, Αθήνα, 1993, σ. 195.

⁷⁷ Παπαδασκαλόπουλος Α., *Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης*, Παπαζήση, Αθήνα, 2000, σ. 77.

⁷⁸ Williamson J., Fleming J., *Convergence Theory...*, όπ.π., σ. 355.

$$MCV = \left[\left(\frac{CV_{t_1} - CV_{t_2}}{CV_{t_1}} \right) \right] \cdot \frac{100}{(t_2 - t_1)}$$

όπου MCV είναι η μέση ποσοστιαία ετήσια σύγκλιση (ή απόκλιση), CV_{t_1} είναι ο συντελεστής μεταβλητότητας στην αρχή της περιόδου, CV_{t_2} ο συντελεστής μεταβλητότητας στο τέλος της περιόδου, t_1 είναι το πρώτο έτος της υπό εξέταση χρονικής περιόδου και t_2 το τελευταίο.

Η εύρεση αρνητικής τιμής υποδηλώνει τη διαχρονική μείωση του συντελεστή μεταβλητότητας άρα και την παρουσία σύγκλισης, ενώ η θετική τιμή δείχνει αύξηση του συντελεστή μεταβλητότητας, και κατ' επέκταση απόκλιση των τιμών. Αυτά τα μέτρα θα χρησιμοποιηθούν τόσο στην εξέταση των παραγόντων της κατανάλωσης όσο και στις κατηγορίες της, που αποτελούν άλλωστε και το βασικό πεδίο έρευνας⁷⁹.

4.2 Σύγκλιση Παραγόντων Κατανάλωσης

Η ανάλυσή μας θα ξεκινήσει με τους κύριους παράγοντες που επηρεάζουν την κατανάλωση. Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, η κατανάλωση επηρεάζεται από μια σειρά μακροοικονομικών και άλλων μεταβλητών. Οι κυριότερες μακρομεταβλητές είναι το εισόδημα, η φορολογία, τα επιτόκια, οι δημόσιες δαπάνες και το επίπεδο τιμών. Παρακολουθήσαμε στην ενότητα 1.3 την εξέλιξη των μεγεθών αυτών κατά την περίοδο που μας ενδιαφέρει (1994-2004). Εδώ θα εξετάσουμε την υπόθεση της σύγκλισής τους.

Ως προς το εισόδημα, έχει γίνει εκτεταμένη έρευνα (όπως διαπιστώθηκε και στο κεφάλαιο για τη σύγκλιση), προκειμένου να διαπιστωθεί αν το εισόδημα των ευρωπαϊών πολιτών συγκλίνει. Σχεδόν το σύνολο των αναλύσεων καταλήγει στην επιβεβαίωση της σύγκλισης του εισοδήματος και του παραγόμενου προϊόντος στις χώρες της Ε.Ε., γι' αυτό δεν πρόκειται να επεκταθούμε περαιτέρω στο σημείο αυτό.

⁷⁹ Να σημειωθεί ότι ένας βασικός περιορισμός της συγκεκριμένης μεθοδολογίας είναι ότι δεν προσφέρει τη δυνατότητα να εκτιμηθούν οι ομάδες χωρών όπου εντοπίζεται η μεγαλύτερη σύγκλιση. Η εκ των προτέρων ομαδοποίηση των χωρών που γίνεται στα πλαίσια της παρούσας ανάλυσης έχει σκοπό να εμφανίσει πιθανές ομάδες σύγκλισης των καταναλωτικών προτύπων, χωρίς ωστόσο να υπάρχει η δυνατότητα εντοπισμού όλων των ομάδων όπου το καταναλωτικό πρότυπο συγκλίνει. Η δυνατότητα αυτή είναι εφικτή μέσω της οικονομετρικής προσέγγισης του φαινομένου αυτού.

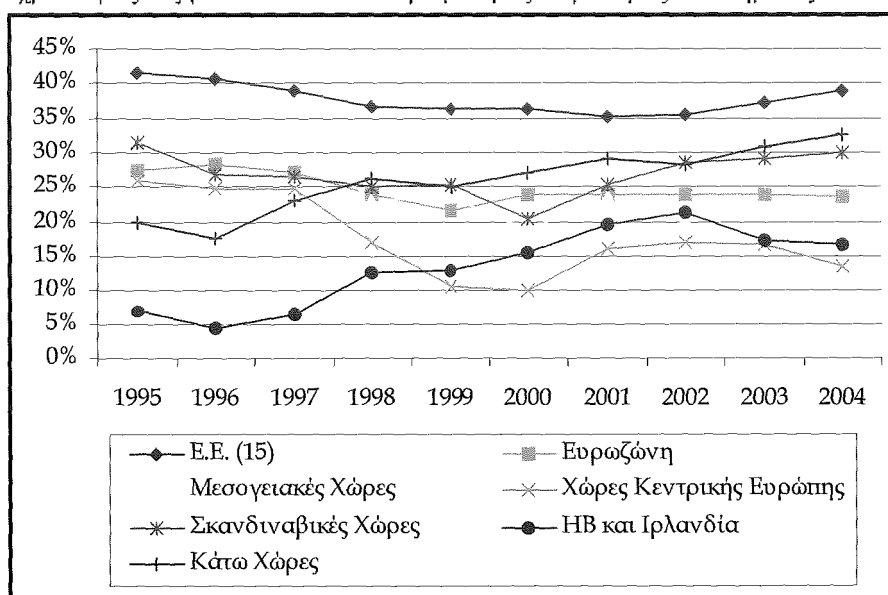
Όσον αφορά τη φορολογία, η ανάλυσή της απαιτεί όπως γνωρίζουμε το διαχωρισμό σε δύο κατηγορίες: τη φορολογία εισοδήματος-πλούτου και τη φορολογία αγαθών και εισαγωγών. Παρατηρούμε ότι η φορολογία εισοδήματος και πλούτου συγκλίνει στην Ε.Ε. και σε όλες τις ομάδες κρατών που εξετάζονται, πλην του Ηνωμένου Βασιλείου, Ιρλανδίας και των Κάτω Χωρών, με το μεγαλύτερο ρυθμό να καταγράφεται στην Κεντρική Ευρώπη (Πίνακας 23). Ωστόσο να σημειωθεί ότι τα τελευταία δύο χρόνια εμφανίζεται μια μικρή άνοδος του συντελεστή μεταβλητότητας στην Ε.Ε. (Διάγραμμα 26).

Πίνακας 23
Μέτρα Διασποράς για Φορολογία Εισοδήματος - Πλούτου
(ως % του ΑΕΠ, Περίοδος 1995-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	5,49	-0,70%	38%	-0,69%
Ευρωζώνη	3,16	-1,48%	25%	-1,50%
Μεσογειακές Χώρες	2,63	-3,44%	25%	-3,57%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	2,20	-5,04%	18%	-5,27%
Σκανδιναβικές Χώρες	6,15	-0,63%	27%	-0,49%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	1,92	15,08%	13%	15,55%
Κάτω Χώρες	3,69	6,39%	26%	7,22%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

Διάγραμμα 26
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας Φορολογίας Εισοδήματος - Πλούτου

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

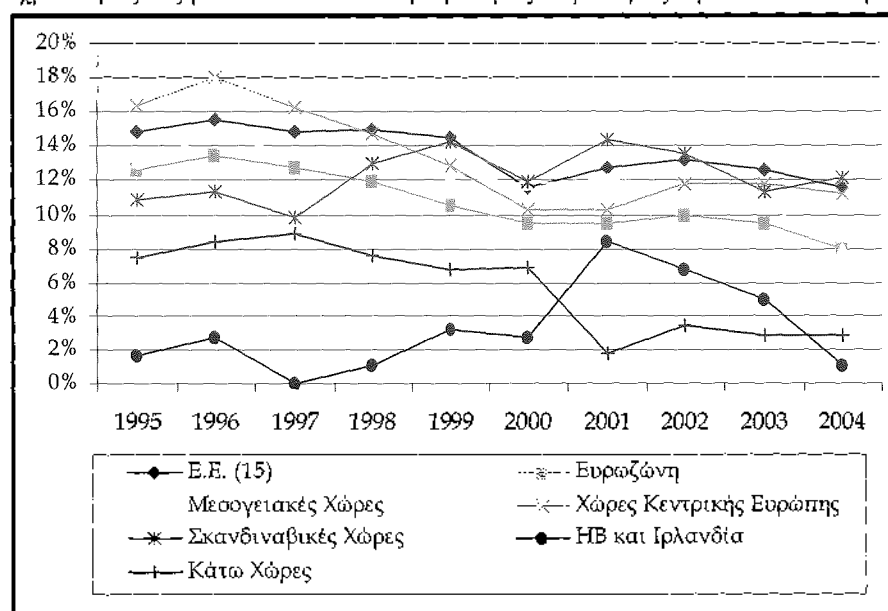
Η φορολογία αγαθών και εισαγωγών τώρα εμφανίζει μικρότερο μέσο συντελεστή μεταβλητότητας και υψηλότερο ρυθμό σύγκλισης σε σύγκριση με τη φορολογία εισοδήματος-πλούτου (Πίνακας 24), γεγονός που συνεπάγεται ότι η ομογενοποίηση των τιμών είναι μεγαλύτερη, απόρροια άλλωστε και της φορολογικής εναρμόνισης που ακολουθούν τα ευρωπαϊκά κράτη την τελευταία δεκαετία. Άλλωστε, καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου ο συντελεστής μεταβλητότητας βαίνει μειούμενος, εκτός από τις Σκανδιναβικές χώρες (Διάγραμμα 27).

Πίνακας 24
Μέτρα Διασποράς για Φορολογία Αγαθών και Εισαγωγών
(ως % του ΑΕΠ, Περίοδος 1995-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	1,86	-1,74%	14%	-2,41%
Ευρωζώνη	1,41	-3,56%	11%	-4,15%
Μεσογειακές Χώρες	1,59	-3,52%	12%	-4,35%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	1,80	-2,88%	13%	-3,46%
Σκανδιναβικές Χώρες	1,95	1,97%	12%	1,32%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	0,42	-3,70%	3%	-3,62%
Κάτω Χώρες	0,69	-6,48%	6%	-7,01%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

Διάγραμμα 27
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας Φορολογίας Αγαθών και Εισαγωγών

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε τα επιτόκια, μέσα από τρεις βασικές κατηγορίες: τα επιτόκια για δάνεια προς επιχειρήσεις, διάρκειας μέχρι ενός έτους και μεγαλύτερες

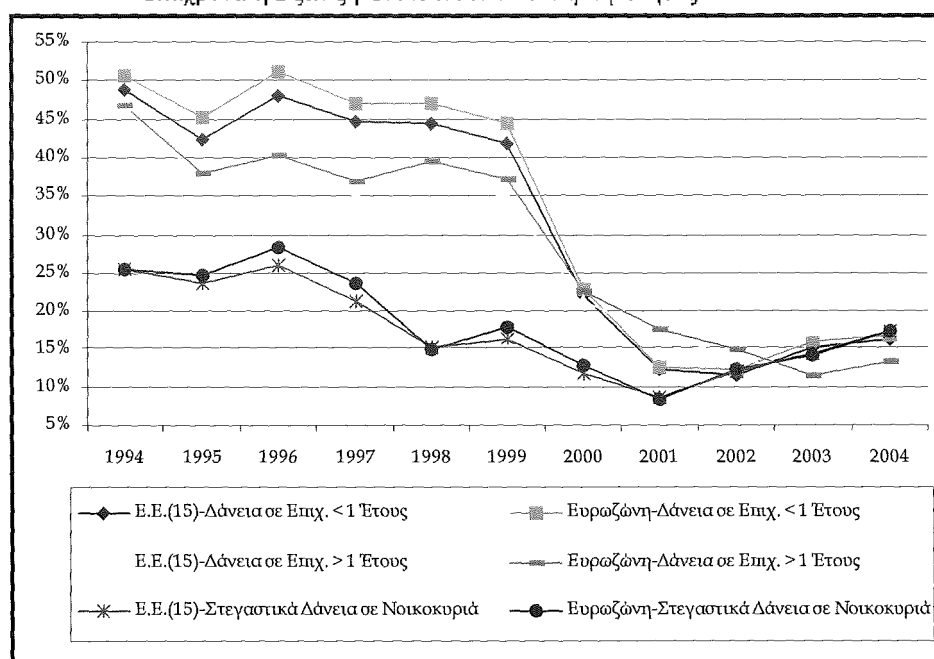
του ενός έτους, καθώς και τα επιτόκια στεγαστικών δανείων προς νοικοκυριά. Διαθέσιμα στοιχεία έχουμε μόνο για την Ε.Ε. και την Ευρωζώνη. Όπως γίνεται φανερό (Πίνακας 25), η διαφοροποίηση των επιτοκίων ήταν ιδιαίτερα αυξημένη σε όλες τις κατηγορίες (υψηλός συντελεστής μεταβλητότητας) με τη διασπορά όμως να μειώνεται αισθητά διαχρονικά, και τη μέση σύγκλιση να είναι αρκετά υψηλή, ιδιαίτερα μέχρι το 2001 (Διάγραμμα 28). Η εξέλιξη αυτή είναι φυσική αποτέλεσμα της πορείας των κρατών κυρίως της ευρωζώνης, όπου και η μέση ετήσια σύγκλιση είναι υψηλότερη, προς τη νομισματική ενοποίηση.

Πίνακας 25
Μέτρα Διασποράς για Επιτόκια στις κυριότερες κατηγορίες (Περίοδος 1994 – 2004)

	Δάνεια προς Επιχειρήσεις Διάρκειας Μέχρι Ενός Έτους		Δάνεια προς Επιχειρήσεις Διάρκειας Μεγαλύτερης του Ενός Έτους		Στεγαστικά Δάνεια προς Νοικοκυριά	
	Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	Ευρωζώνη	Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	Ευρωζώνη	Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	Ευρωζώνη
Μέση Τυπική Απόκλιση	2,26	2,41	2,01	2,10	1,30	97,34
Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	-8,58%	-8,59%	-8,76%	-8,78%	-6,83%	-6,91%
Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	32%	33%	27%	29%	17%	18%
Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση	-6,67%	-6,69%	-7,15%	-7,17%	-3,14%	-3,18%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Convergence of Interest Rates.

Διάγραμμα 28
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας Επιτοκίων

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Convergence of Interest Rates.

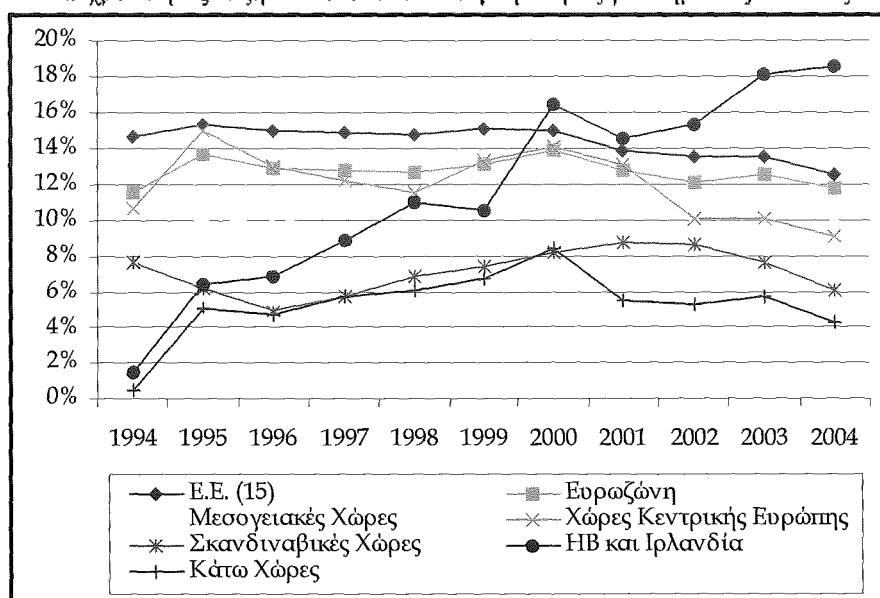
Οι δημόσιες δαπάνες, εκφραζόμενες ως ποσοστό του ΑΕΠ, εμφανίζουν μια ομοιογένεια στις χώρες της Ε.Ε., η οποία μάλιστα ενισχύεται κατά την υπό εξέταση περίοδο (1994-2004), με το συντελεστή μεταβλητότητας να μειώνεται διαχρονικά (Πίνακας 26). Ωστόσο στις επιμέρους ομάδες η εικόνα αυτή διαφοροποιείται, με τις Μεσογειακές χώρες, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ιρλανδία και τις Κάτω Χώρες να εμφανίζουν απόκλιση. Κατά τα τελευταία πέντε χρόνια όμως, δηλαδή μετά το 2000, σε όλες τις ομάδες χωρών (πλην Ηνωμένου Βασιλείου- Ιρλανδίας) καταγράφεται πτώση του συντελεστή μεταβλητότητας (Διάγραμμα 29).

Πίνακας 26
Μέτρα Διασποράς για Δημόσιες Δαπάνες
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	6,99	-2,28%	14%	-1,44%
Ευρωζώνη	6,00	0,73%	13%	0,22%
Μεσογειακές Χώρες	4,69	2,19%	10%	3,01%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	5,88	-1,82%	12%	-1,44%
Σκανδιναβικές Χώρες	4,04	-3,31%	7%	-1,96%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	4,44	13,33%	11%	11,01%
Κάτω Χώρες	2,57	8,67%	5%	9,13%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

Διάγραμμα 29
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Δημόσιες Δαπάνες

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

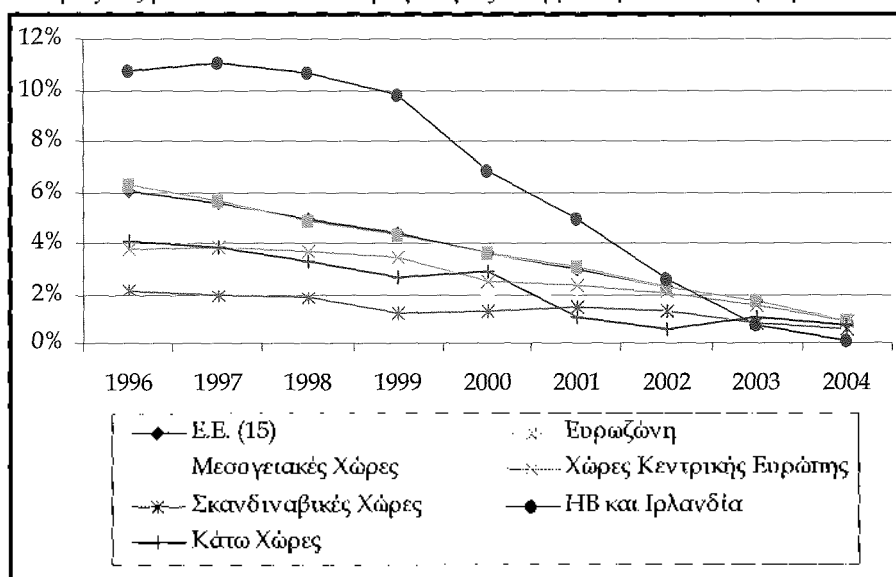
Όσον αφορά τώρα το επίπεδο τιμών, ο εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή (διαθέσιμα στοιχεία υπάρχουν για την περίοδο 1996-2004) εμφανίζει τη μεγαλύτερη ομοιογένεια σε όλες τις ομάδες χωρών σε σύγκριση με τις υπόλοιπες μεταβλητές, καθώς έχει το μικρότερο συντελεστή μεταβλητότητας (Πίνακας 27). Επιπλέον καταγράφει και τη μεγαλύτερη μέση ετήσια σύγκλιση καθώς σε όλη την περίοδο οι συντελεστές μεταβλητότητας μειώνονται (Διάγραμμα 30).

Πίνακας 27
Μέτρα Διασποράς για Εναρμονισμένο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή
(Περίοδος 1996-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	3,14	-10,45%	4%	-10,76%
Ευρωζώνη	3,13	-10,51%	4%	-10,83%
Μεσογειακές Χώρες	1,89	-10,22%	2%	-10,68%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	2,38	-9,24%	3%	-9,63%
Σκανδιναβικές Χώρες	1,24	-8,84%	1%	-9,30%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	5,48	-12,40%	6%	-12,42%
Κάτω Χώρες	1,94	-9,93%	2%	-10,33%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Prices.

Διάγραμμα 30
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Prices.

Εκτός από τις μακρομεταβλητές αυτές, υπάρχει και μια σειρά άλλων παραγόντων κοινωνικής και δημογραφικής φύσεως, όπου ασκούν επιρροή στο μέγεθος και κυρίως στη διάρθρωση της κατανάλωσης. Οι κυριότερες είναι: το μέσο

μέγεθος νοικοκυριών, η γήρανση του πληθυσμού, η αστικοποίηση και η κουλτούρα. Η διαθεσιμότητα των στοιχείων μας επιτρέπει να εξετάσουμε το μέγεθος των νοικοκυριών και τη γήρανση.

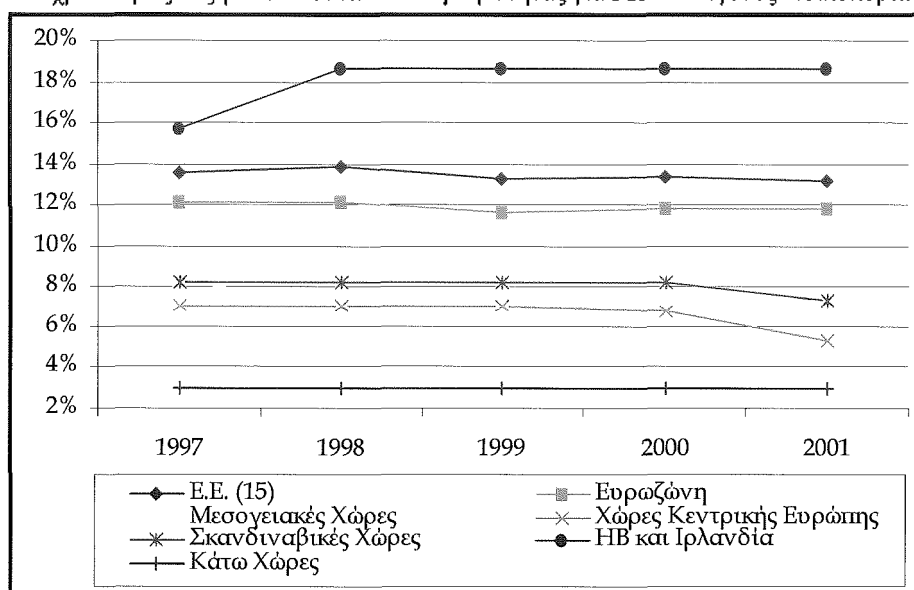
Όπως γίνεται αντιληπτό, το μέσο μέγεθος των νοικοκυριών στην Ε.Ε. αλλά και στις επιμέρους ομάδες της εμφανίζει περιορισμένη διαφοροποίηση, με το συντελεστή μεταβλητότητας να είναι αρκετά χαμηλός (Πίνακας 28). Επιπλέον, σε όλες τις ομάδες χωρών καταγράφεται σύγκλιση του μέσου μεγέθους, εκτός από το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ιρλανδία. Η μεταβολή βέβαια των συντελεστών μεταβλητότητας είναι σχετικά περιορισμένη την περίοδο αυτή (Διάγραμμα 31).

Πίνακας 28
Μέτρα Διασποράς για Μέσο Μέγεθος Νοικοκυριών (Περίοδος 1994 – 2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	0,33	-1,29%	13%	-0,84%
Ευρωζώνη	0,31	-1,07%	12%	-0,60%
Μεσογειακές Χώρες	0,21	-3,35%	8%	-2,76%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	0,16	-6,58%	7%	-6,19%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,17	-2,95%	8%	-2,60%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	0,48	4,17%	18%	4,72%
Κάτω Χώρες	0,07	0,00%	3%	0,00%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 31
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Μέσο Μέγεθος Νοικοκυριών

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

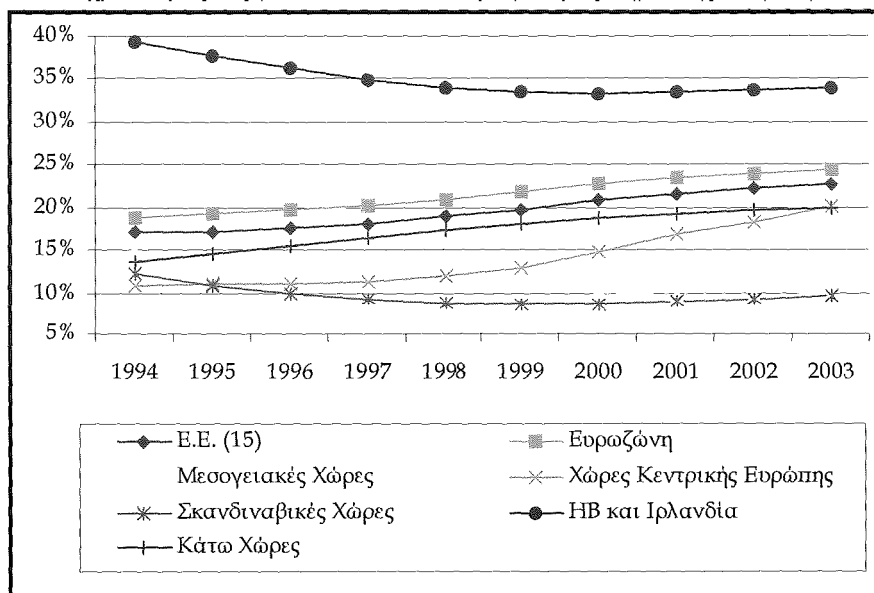
Ο δείκτης γήρανσης του πληθυσμού, από την άλλη πλευρά, έχει μεγαλύτερη διαφοροποίηση, με τους συντελεστές μεταβλητότητας να είναι υψηλότεροι (Πίνακας 29). Κατά την υπό εξέταση περίοδο μάλιστα καταγράφεται απόκλιση μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.. Στις Μεσογειακές, στις Σκανδιναβικές και το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ιρλανδία όμως έχουμε σύγκλιση του δείκτη αυτού (Διάγραμμα 32).

Πίνακας 29
Μέτρα Διασποράς για Γήρανση Πληθυσμού
(Περίοδος 1994-2003)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	0,17	6,05%	20%	3,67%
Ευρωζώνη	0,19	6,22%	21%	3,24%
Μεσογειακές Χώρες	0,12	-1,19%	12%	-3,64%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	0,12	12,33%	14%	9,43%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,08	-2,24%	10%	-2,44%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	0,23	-0,51%	35%	-1,50%
Κάτω Χώρες	0,14	6,64%	17%	5,15%

Πηγή: Eurostat, Population, Demography.

Διάγραμμα 32
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας Γήρανσης Πληθυσμού

Πηγή: Eurostat, Population, Demography.

Συνοψίζοντας όσα μέχρι στιγμής αναλύσαμε, καταλήγουμε (Πίνακας 30) στο συμπέρασμα ότι σχεδόν το σύνολο των κυριότερων παραγόντων που επηρεάζουν την κατανάλωση συγκλίνουν, με ρυθμό σύγκλισης να είναι μεγαλύτερος στο επίπεδο τιμών και στα επιτόκια. Λέζει να σημειωθεί ότι οι Μεσογειακές Χώρες

παρουσιάζουν σύγκλιση σε όλους τους παράγοντες, πλην των Δημοσίων Επενδύσεων, όπως και οι Χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, εκτός από την Γήρανση Πληθυσμού στην οποία αποκλίνουν. Οι Σκανδιναβικές Χώρες αποκλίνουν μόνο στη Φορολογία Αγαθών-Εισαγωγών, ενώ το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ιρλανδία στο Μέσο Μέγεθος Νοικοκυριών, στη Φορολογία Εισοδήματος-Πλούτου και στις Δημόσιες Δαπάνες. Τέλος οι Κάτω Χώρες αποκλίνουν στη Φορολογία Εισοδήματος-Πλούτου, στη Γήρανση του Πληθυσμού και στις Δημόσιες Δαπάνες.

Πίνακας 30
Παράγοντες Καταναλωτικής Δαπάνης

	Ε.Ε. 15	Ευρωζώνη	Μεσογειακές Χώρες	Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	Σκανδιναβικές Χώρες	Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	Κάτω Χώρες
Φορολογία Εισοδήματος	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Α	Α
Φορολογία Αγαθών	Σ	Σ	Σ	Σ	Α	Σ	Σ
Επιτόκια	Σ	Σ	μ.δ.	μ.δ.	μ.δ.	μ.δ.	μ.δ.
Δημόσιες Δαπάνες	Σ	Α	Α	Σ	Σ	Α	Σ
Δείκτης Τιμών Καταναλωτή	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ
Μέσο Μέγεθος Νοικοκυριών	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Α	μηδενική μεταβολή
Γήρανση	Α	Α	Σ	Α	Σ	Σ	Α

Όπου Σ: Σύγκλιση, Α: Απόκλιση, μ.δ.: μη διαθέσιμο.

Έχοντας πλέον αναλύσει και την εξέλιξη ως προς την σύγκλιση/ απόκλιση των παραγόντων της κατανάλωσης, θα περάσουμε στον έλεγχο της υπόθεσης της σύγκλισης στο μέγεθος και στη διάρθρωσή της.

4.3 Σύγκλιση Καταναλωτικού Προτύπου

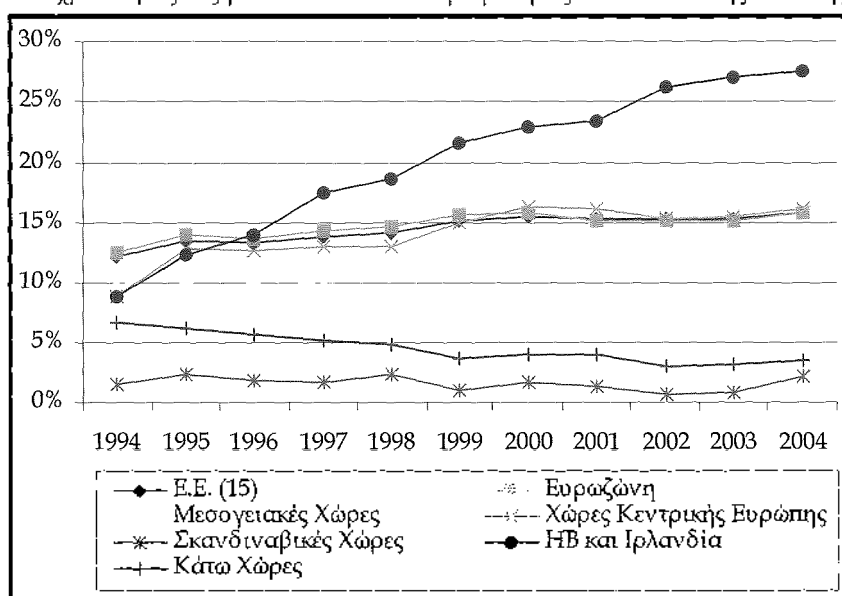
Όπως είδαμε η καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών κυμαίνεται στην Ε.Ε. κατά την περίοδο 1994-2004 κατά μέσο όρο στα επίπεδα του 55% του ΑΕΠ. Ωστόσο, μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. υπάρχει έντονη διαφοροποίηση του ποσοστού αυτού, η οποία μάλιστα αυξάνεται μέσα στην περίοδο αυτή (Πίνακας 31). Οι χώρες της Ε.Ε. αποκλίνουν ως προς το μέγεθος της καταναλωτικής τους δαπάνης, όπως και οι επιμέρους ομάδες (εκτός από τις Μεσογειακές και τις Κάτω Χώρες), ιδιαίτερα από το 1994 έως το 2000 (Διάγραμμα 33).

Πίνακας 31
Μέτρα Διασποράς για Σύνολο Καταναλωτικής Δαπάνης Νοικοκυριών
(ως % του ΑΕΠ, Περίοδος 1994 – 2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	7,90	2,50%	15%	2,96%
Ευρωζώνη	8,05	2,03%	15%	2,55%
Μεσογειακές Χώρες	5,52	-2,82%	9%	-2,75%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	7,22	7,17%	14%	8,16%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,75	2,61%	2%	3,24%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	11,10	18,92%	20%	20,60%
Κάτω Χώρες	2,29	-5,00%	4%	-4,91%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 33
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας Καταναλωτικής Δαπάνης

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Η διαπίστωση αυτή έρχεται σε συμφωνία με τη μελέτη των Fiaschi και Lavezzi (2005), που έχουν καταλήξει σε απόκλιση της καταναλωτικής δαπάνης ανά κάτοικο στις περιφέρειες της Ε.Ε. κατά την περίοδο 1986-1998. Επομένως, το μέγεθος της κατανάλωσης στην Ε.Ε. φαίνεται πως αποκλίνει μεταξύ των περισσότερων χωρών.

Ας εξετάσουμε όμως τώρα την εξέλιξη στο καταναλωτικό πρότυπο. Είδαμε ότι, με βάση τα στοιχεία της Eurostat, υπάρχουν 12 κατηγορίες βάσει των οποίων γίνεται η ταξινόμηση των καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών. Η πρώτη κατηγορία είναι τα *Είδη Διατροφής – Μη-Οινοπνευματώδη Ποτά*. Οι χώρες της Ε.Ε. ως σύνολο εμφανίζουν απόκλιση ως προς το μέγεθος της κατανάλωσης που

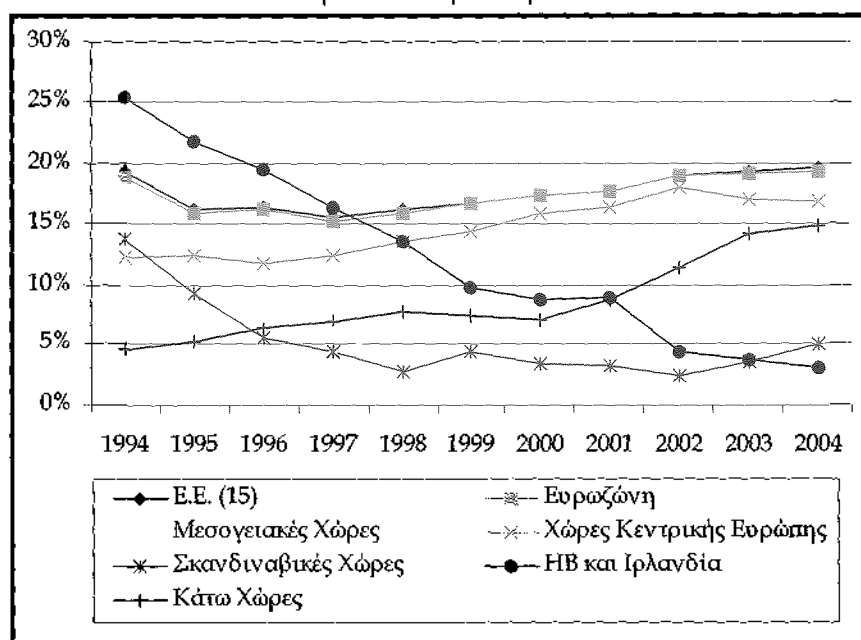
κατευθύνεται στα αγαθά αυτά, εκτός από τις Μεσογειακές και τις Σκανδιναβικές Χώρες καθώς και το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ιρλανδία, όπου καταγράφεται σύγκλιση (Πίνακας 32). Να σημειωθεί ότι η απόκλιση αυτή γίνεται εντονότερη από το 1999 και μετά (Διάγραμμα 34).

Πίνακας 32
Μέτρα Διασποράς για Είδη Διατροφής και Μη - Οινοπνευματώδη Ποτά
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	2,36	1,59%	18%	0,20%
Ευρωζώνη	2,40	1,57%	17%	0,24%
Μεσογειακές Χώρες	1,06	-3,99%	6%	-2,72%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	1,77	2,03%	15%	3,63%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,71	-6,96%	5%	-6,27%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	1,50	-9,20%	13%	-8,78%
Κάτω Χώρες	1,09	18,89%	9%	22,29%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 34
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Είδη Διατροφής και Μη - Οινοπνευματώδη Ποτά

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Παρόμοια εικόνα έχουμε και στη δεύτερη κατηγορία αγαθών, τα Οινοπνευματώδη Ποτά και Καπνός, με τη διαφοροποίηση να είναι τώρα μεγαλύτερη (υψηλότερος συντελεστής μεταβλητότητας) και τις μόνες ομάδες χωρών που συγκλίνουν να είναι οι Μεσογειακές και το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ιρλανδία

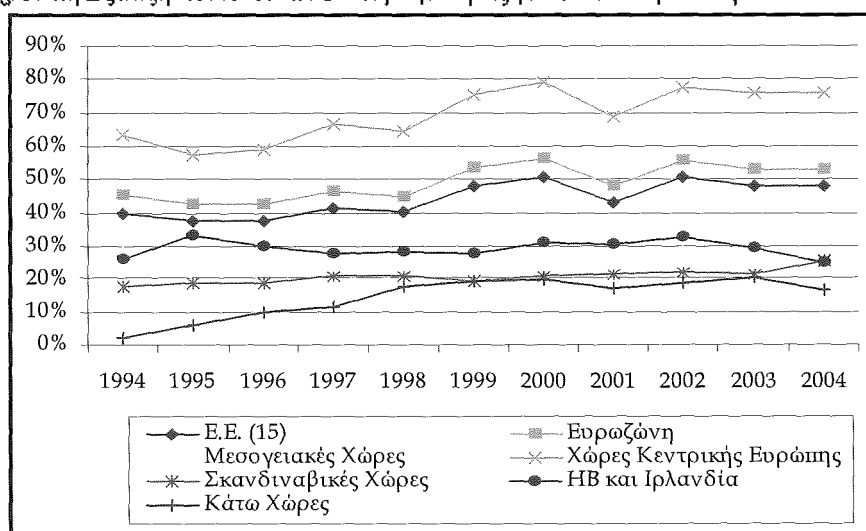
(Πίνακας 33). Μικρή πτώση του βαθμού απόκλισης εμφανίζεται μετά το 2000 (Διάγραμμα 35).

Πίνακας 33
Μέτρα Διασποράς για Οινοπνευματώδη Ποτά και Καπνός
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	1,95	1,75%	44%	2,11%
Ευρωζώνη	2,20	1,70%	49%	1,66%
Μεσογειακές Χώρες	0,93	-0,43%	27%	-0,63%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	3,52	2,87%	70%	2,01%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,99	2,92%	20%	4,89%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	1,54	-1,50%	29%	-0,34%
Κάτω Χώρες	0,51	7,00%	14%	7,44%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 35
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Οινοπνευματώδη Ποτά και Καπνός

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

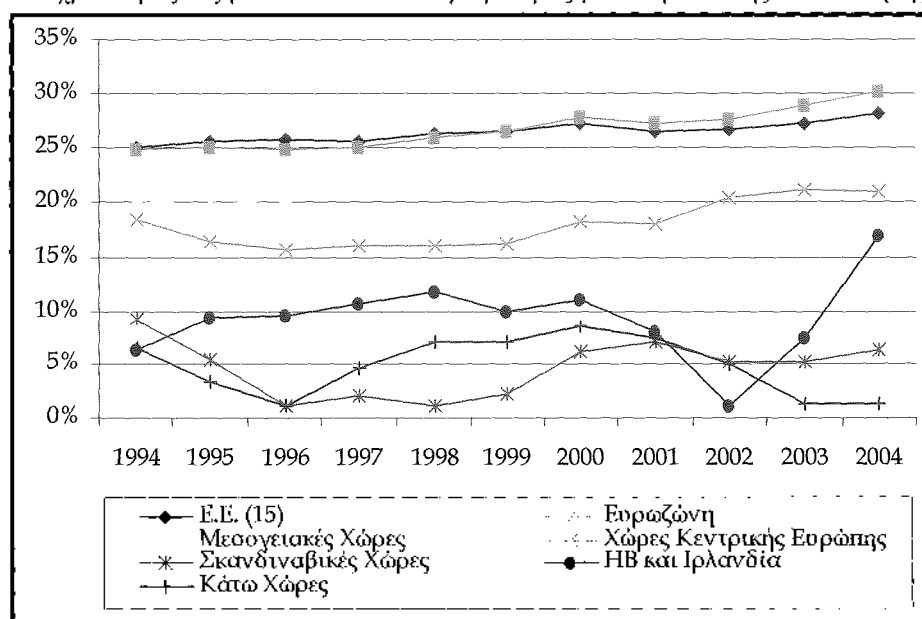
Απόκλιση παρουσιάζει και η κατηγορία *Είδη Ένδυσης - Υπόδησης*, όπου έχουμε αύξηση των συντελεστών μεταβλητότητας σε όλες τις χώρες, πλην των Σκανδιναβικών και των Κάτω Χωρών (Πίνακας 34), με το ρυθμό βέβαια απόκλισης να μην είναι ιδιαίτερα μεγάλος (Διάγραμμα 36).

Πίνακας 34
Μέτρα Διασποράς για Είδη Ένδυσης και Υπόδησης
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	1,73	-0,45%	26%	1,20%
Ευρωζώνη	1,82	0,16%	27%	2,18%
Μεσογειακές Χώρες	1,83	-0,19%	21%	0,93%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	1,06	-1,21%	18%	1,39%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,23	-3,54%	5%	-3,27%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	0,58	11,67%	9%	16,64%
Κάτω Χώρες	0,29	-8,33%	5%	-7,94%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 36
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Είδη Ένδυσης και Υπόδησης

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

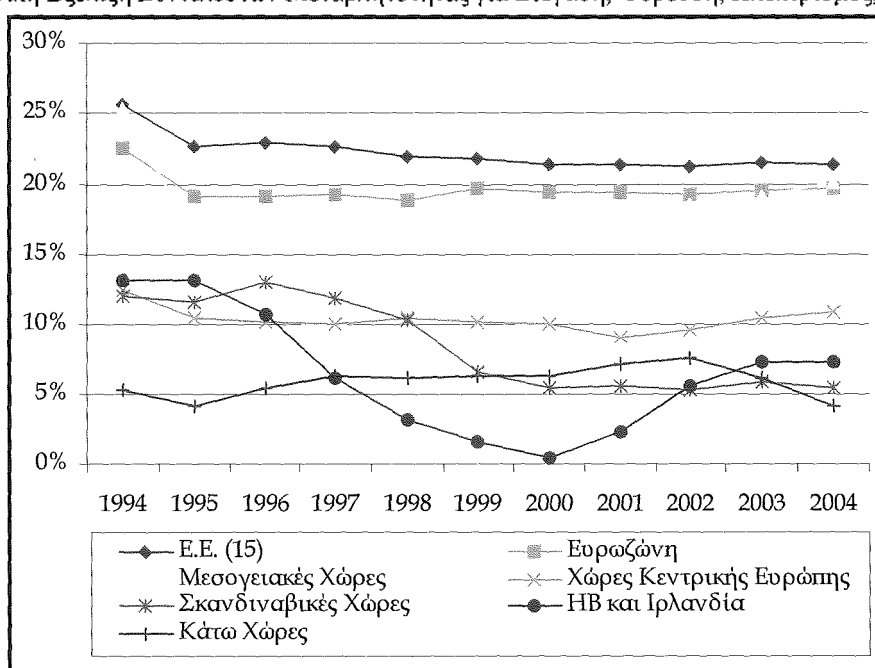
Η κατηγορία *Στέγαση-Υδρευση-Ηλεκτρισμός-Καύσιμα*, εμφανίζει σύγκλιση σε όλες τις επιμέρους ομάδες, με τις χώρες να κατευθύνουν παρόμοιο ποσοστό της δαπάνης τους στη συγκεκριμένη κατηγορία (Πίνακας 35). Η διαπίστωση αυτή έχει πολύ μεγάλη σημασία, καθώς, όπως είδαμε, τα αγαθά αυτά απορροφούν το μεγαλύτερο μέρος της καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών. Ορισμένες χώρες μάλιστα έχουν αρκετά χαμηλό συντελεστή μεταβλητότητας, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ιρλανδία και οι Κάτω Χώρες, καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο (Διάγραμμα 37).

Πίνακας 35
Μέτρα Διασποράς για Στέγαση, Ύδρευση, Ηλεκτρισμός, Καύσιμα
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	4,64	-1,39%	22%	-1,67%
Ευρωζώνη	3,90	-0,74%	20%	-1,22%
Μεσογειακές Χώρες	2,95	-1,81%	19%	-2,11%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	2,25	-0,88%	10%	-1,22%
Σκανδιναβικές Χώρες	2,31	-5,66%	8%	-5,58%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	1,15	-3,75%	6%	-4,54%
Κάτω Χώρες	1,29	-1,87%	6%	-2,11%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 37
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Στέγαση, Ύδρευση, Ηλεκτρισμός, Καύσιμα

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

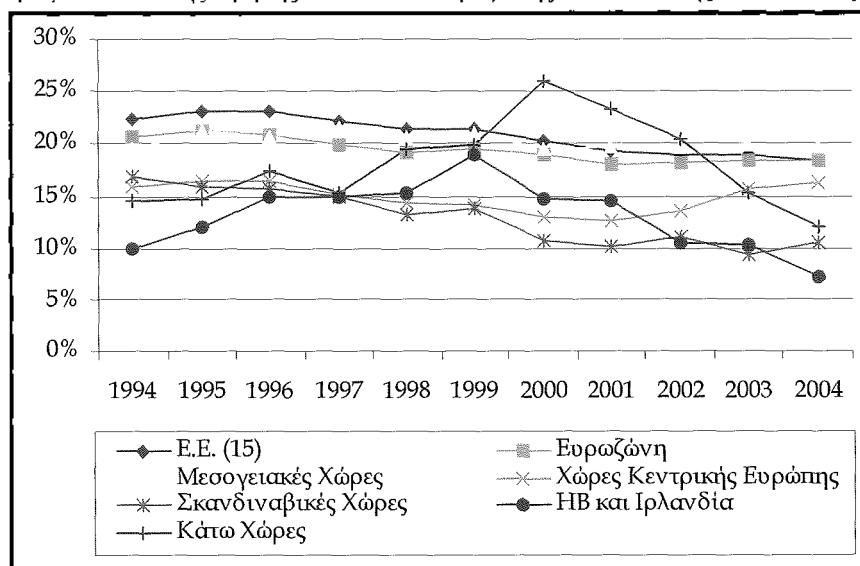
Σύγκλιση του ποσοστού δαπάνης υπάρχει και στην κατηγορία *Διαρκή Αγαθά Οικιακής Χρήσης-Οικιακά Είδη Άμεσης Κατανάλωσης-Οικιακές Υπηρεσίες*, εκτός από τις χώρες Κεντρικής Ευρώπης και τις Μεσογειακές, όπου έχουμε μικρό ρυθμό απόκλισης (Πίνακας 36). Η γενική τάση βέβαια του συνόλου των συντελεστών μεταβλητότητας είναι πτωτική (Διάγραμμα 38).

Πίνακας 36
Μέτρα Διασποράς για Διαρκή Αγαθά Οικιακής Χρήσης - Οικιακά Είδη Άμεσης Κατανάλωσης και Οικιακές Υπηρεσίες (Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	1,41	-2,19%	21%	-1,84%
Ευρωζώνη	1,37	-1,67%	19%	-1,11%
Μεσογειακές Χώρες	1,48	0,34%	20%	0,04%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	1,16	0,75%	15%	0,30%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,65	-3,24%	13%	-3,75%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	0,87	-2,22%	13%	-2,57%
Κάτω Χώρες	1,15	-2,86%	18%	-1,77%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 38
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας
για Διαρκή Αγαθά Οικιακής Χρήσης - Οικιακά Είδη Άμεσης Κατανάλωσης και Οικιακές Υπηρεσίες

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

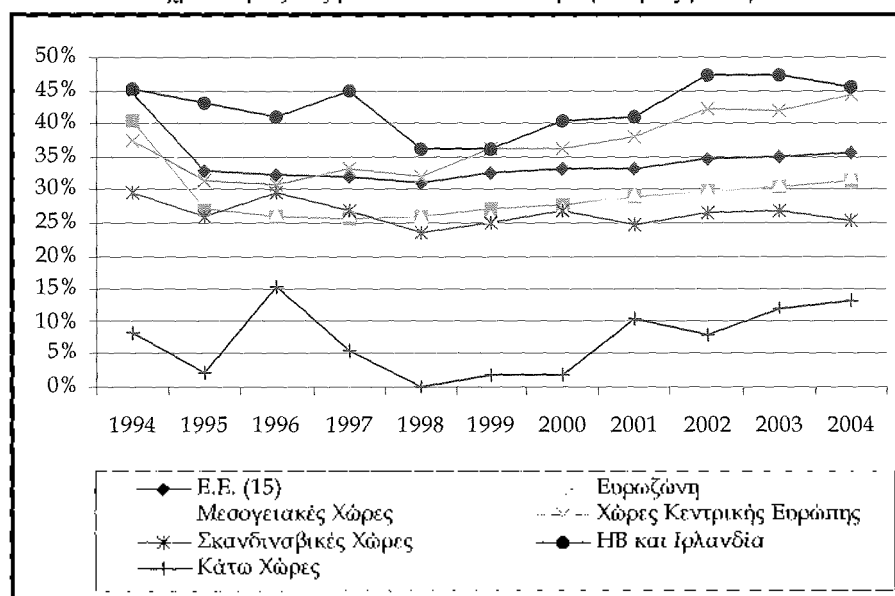
Η Υγεία αποτελεί την έκτη κατηγορία καταναλωτικής δαπάνης, η οποία παρουσιάζει σχετικά έντονη διαφοροποίηση με υψηλούς συντελεστές μεταβλητότητας, οι οποίοι όμως βαίνουν μειούμενοι, με αποτέλεσμα να έχουμε σύγκλιση των αντίστοιχων ποσοστών (Πίνακας 37). Οι επιμέρους ομάδες που αποκλίνουν μόνο είναι οι Κάτω Χώρες και οι Χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, όπως και το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ιρλανδία, με τις τελευταίες να καταγράφουν πτώση των συντελεστών μεταβλητότητας, μετά το 2002 (Διάγραμμα 39).

Πίνακας 37
Μέτρα Διασποράς για Υγεία
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	1,16	-1,34%	34%	-2,02%
Ευρωζώνη	1,08	-1,63%	29%	-2,19%
Μεσογειακές Χώρες	1,27	-3,33%	30%	-2,72%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	1,14	3,11%	37%	1,89%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,76	-0,06%	26%	-1,46%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	0,98	1,33%	43%	0,05%
Κάτω Χώρες	0,30	12,50%	7%	6,24%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 39
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Υγεία

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

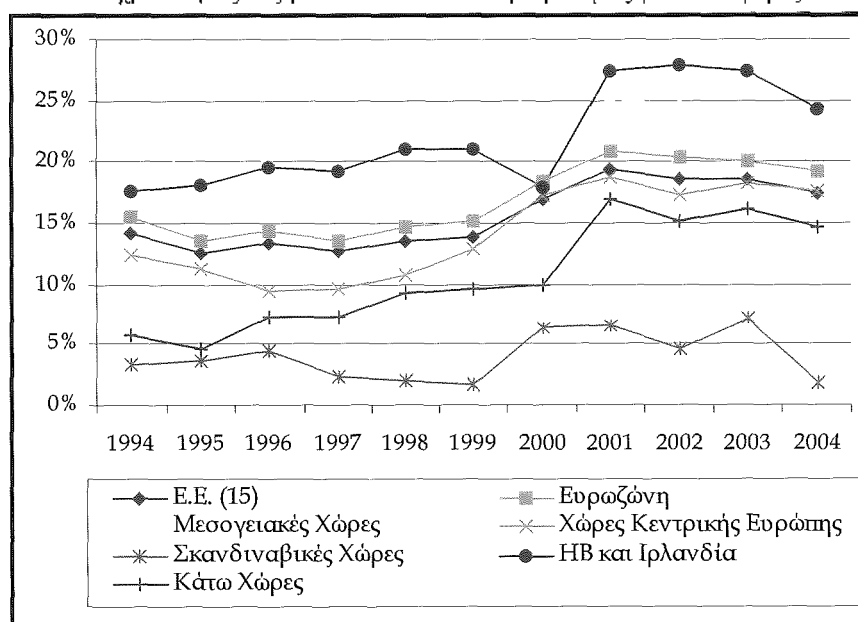
Οι Μεταφορές από την άλλη πλευρά παρουσιάζουν απόκλιση, με τη διαφοροποίηση ωστόσο να μην είναι έντονη και τα μέτρα διασποράς να έχουν περιορισμένο μέγεθος (Πίνακας 38). Σύγκλιση εμφανίζουν μόνο οι Μεσογειακές και οι Σκανδιναβικές Χώρες, ενώ αξίζει να σημειωθεί, ότι σε όλες τις ομάδες χωρών οι συντελεστές μεταβλητότητας φθίνουν από το 2001 και μετά (Διάγραμμα 40).

Πίνακας 38
Μέτρα Διασποράς για Μεταφορές
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	2,04	2,67%	16%	2,23%
Ευρωζώνη	2,19	2,78%	17%	2,34%
Μεσογειακές Χώρες	2,71	-1,18%	22%	-0,96%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	2,05	5,25%	14%	4,20%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,50	-4,23%	4%	-4,39%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	2,87	3,75%	22%	3,75%
Κάτω Χώρες	1,36	17,00%	11%	15,86%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 40
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Μεταφορές

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

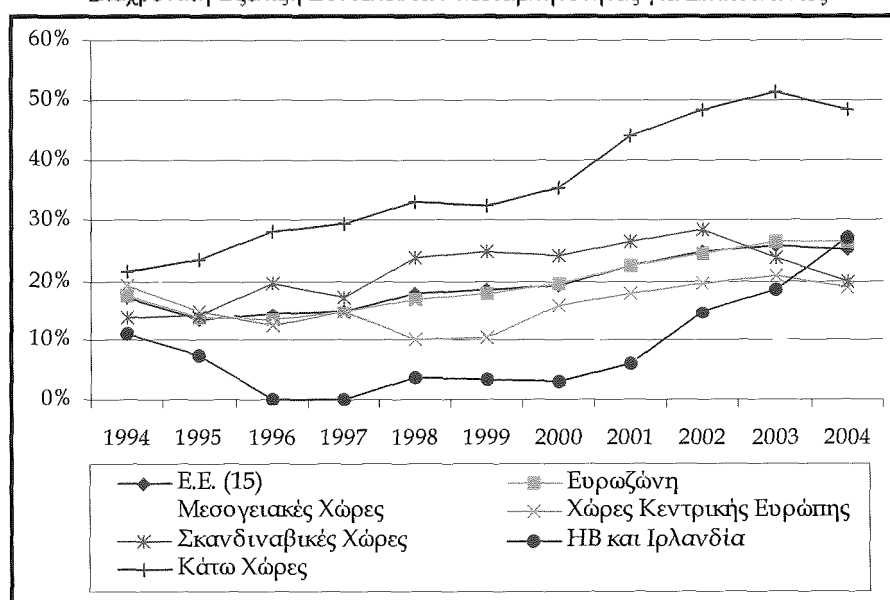
Οι *Επικοινωνίες* είναι εκείνη η κατηγορία αγαθών που όπως είδαμε κατέγραψε τη μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση. Σαν μέγεθος δαπάνης όμως, εμφανίζει αυξανόμενη διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών (απόκλιση), εκτός από τις Μεσογειακές και τις Χώρες Κεντρικής Ευρώπης, όπου είχαμε σύγκλιση των τιμών (Πίνακας 39). Η τάση των συντελεστών μεταβλητότητας δεν είναι σαφής καθώς σε ορισμένες χώρες είναι συνεχώς αυξητική, ενώ σε άλλες εμφανίζει πτωτικές ενδείξεις (Διάγραμμα 41).

Πίνακας 39
Μέτρα Διασποράς για Επικοινωνίες
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	0,47	13,43%	19%	4,67%
Ευρωζώνη	0,47	15,31%	19%	5,03%
Μεσογειακές Χώρες	0,28	-1,58%	12%	-4,62%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	0,34	-0,20%	16%	-0,09%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,55	13,28%	22%	4,39%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	0,21	26,67%	10%	15,09%
Κάτω Χώρες	1,01	38,00%	38%	12,63%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 41
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Επικοινωνίες

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

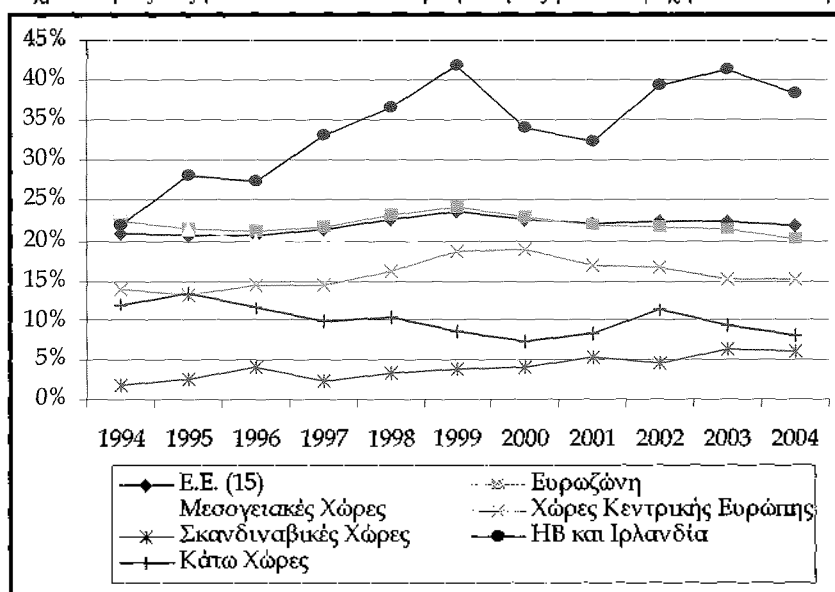
Η ένατη κατηγορία, οι δαπάνες για *Αναψυχή – Πολιτισμός* εμφανίζουν μικρή απόκλιση στην Ε.Ε., ενώ στην Ευρωζώνη, στις Μεσογειακές και στις Κάτω Χώρες έχουμε σύγκλιση (Πίνακας 40). Η διαφοροποίηση αυτή μεταξύ Ε.Ε. και Ευρωζώνης οφείλεται στις έντονες διαφορές που παρατηρούνται στις χώρες που δεν ανήκουν στην Ευρωζώνη (Ηνωμένο Βασίλειο, Δανία, Σουηδία), σε σύγκριση με τις υπόλοιπες. Μετά το 2002 ωστόσο έχουμε σε όλες τις ομάδες χωρών (πλην των Σκανδιναβικών) πτώση των συντελεστών μεταβλητότητας (Διάγραμμα 42).

Πίνακας 40
Μέτρα Διασποράς για Αναψυχή και Πολιτισμός
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	2,03	0,86%	22%	0,36%
Ευρωζώνη	1,92	-0,79%	22%	-1,02%
Μεσογειακές Χώρες	1,29	-2,95%	19%	-3,44%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	1,51	1,23%	16%	0,88%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,44	8,44%	4%	5,46%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	3,30	8,62%	34%	7,41%
Κάτω Χώρες	1,01	-3,53%	10%	-3,33%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 42
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Αναψυχή και Πολιτισμός

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

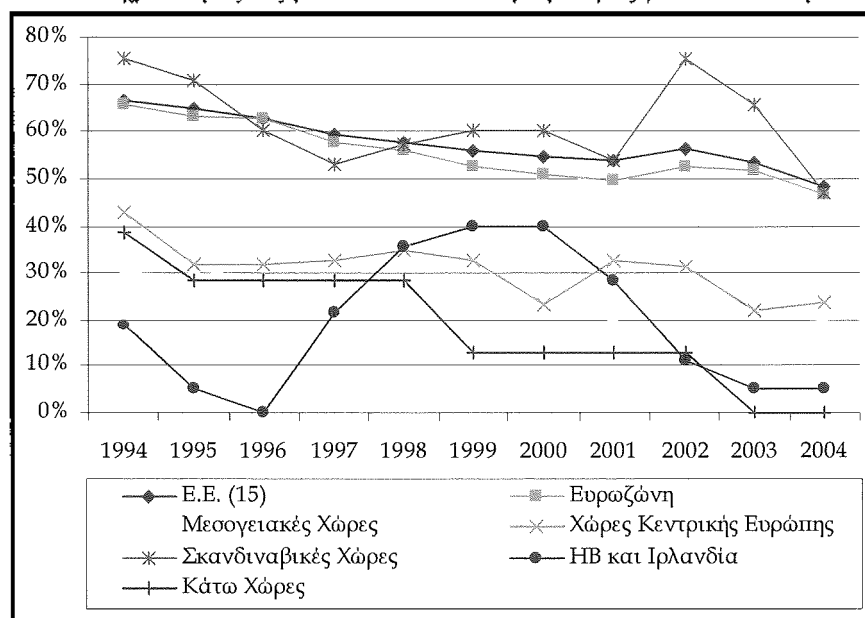
Η δέκατη κατηγορία, οι δαπάνες για *Εκπαίδευση*, απορροφούν το χαμηλότερο ποσοστό της καταναλωτικής δαπάνης όπως είδαμε, ενώ εμφανίζουν να συγκλίνουν μεταξύ των χωρών και μάλιστα με τον υψηλότερο ρυθμό σε σύγκριση με τις υπόλοιπες κατηγορίες (Πίνακας 41). Σύγκλιση υπάρχει σε όλες τις επιμέρους ομάδες, με τη διαδικασία μάλιστα της σύγκλισης να είναι επιταχυνόμενη στα πρώτα και στα τελευταία έτη της ανάλυσης (Διάγραμμα 43). Βεβαίως οι συντελεστές μεταβλητότητας είναι σε αρκετά υψηλά επίπεδα.

Πίνακας 41
Μέτρα Διασποράς για Εκπαίδευση
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	0,49	-2,46%	58%	-2,74%
Ευρωζώνη	0,48	-2,78%	55%	-2,91%
Μεσογειακές Χώρες	0,36	-4,32%	26%	-3,47%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	0,16	-2,61%	30%	-4,46%
Σκανδιναβικές Χώρες	0,30	-2,83%	61%	-3,73%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	0,24	-6,67%	18%	-7,16%
Κάτω Χώρες	0,10	-10,00%	18%	-10,00%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 43
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Εκπαίδευση

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

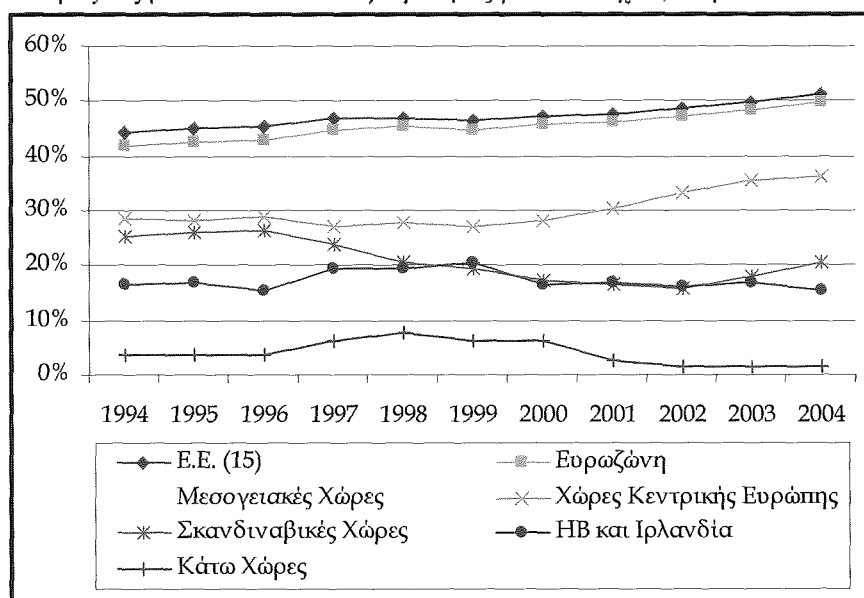
Η κατηγορία *Ξενοδοχεία, Καφενεία και Εστιατόρια* παρουσιάζει έντονη ανομοιογένεια, με τους συντελεστές μεταβλητότητας να είναι υψηλοί και να αυξάνονται διαχρονικά. Οι χώρες δηλαδή ως προς τις δαπάνες για τα αγαθά αυτά αποκλίνουν, με υψηλό δε ρυθμό, εκτός από τις Σκανδιναβικές, τις Κάτω Χώρες και το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ιρλανδία, όπου οι δαπάνες τους συγκλίνουν (Πίνακας 42). Επιπλέον, μετά το 2000, η απόκλιση αυτή φαίνεται πως αυξάνεται (Διάγραμμα 44).

Πίνακας 42
Μέτρα Διασποράς για Ξενοδοχεία, Καφενεία και Εστιατόρια
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	4,45	1,88%	47%	1,56%
Ευρωζώνη	4,54	2,28%	45%	1,88%
Μεσογειακές Χώρες	4,69	1,40%	34%	0,02%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	2,45	2,36%	30%	2,82%
Σκανδιναβικές Χώρες	1,15	-2,09%	21%	-1,94%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	2,26	-0,67%	17%	-0,52%
Κάτω Χώρες	0,22	-6,67%	4%	-6,28%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 44
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Ξενοδοχεία, Καφενεία και Εστιατόρια

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

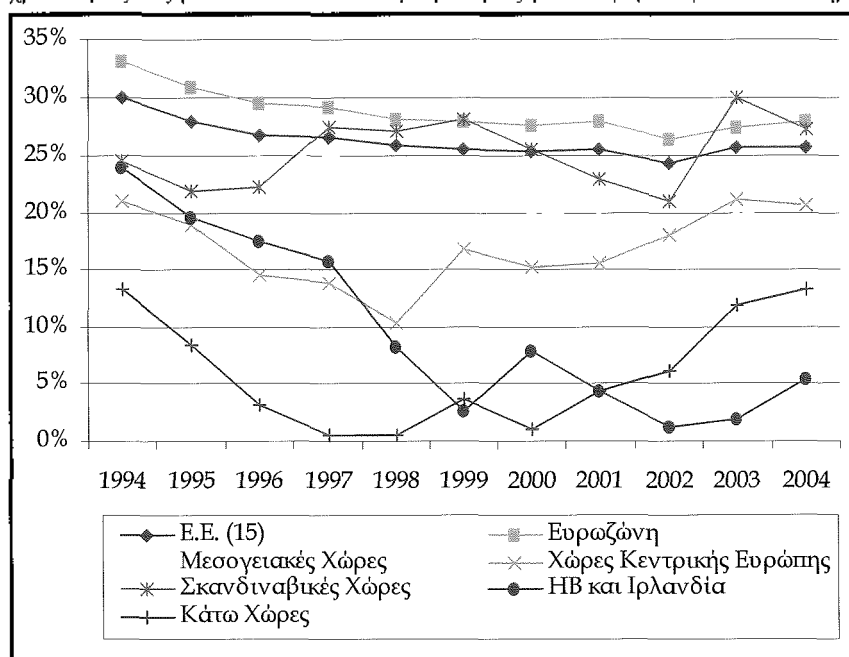
Δωδέκατη και τελευταία κατηγορία δαπανών είναι τα *Διαρκή Αγαθά και Υπηρεσίες*, όπου έχουμε τις χώρες της Ε.Ε. να συγκλίνουν, όπως και τις επιμέρους ομάδες, εκτός από τις Μεσογειακές και τις Σκανδιναβικές Χώρες (Πίνακας 43). Παρατηρούμε ακόμα ότι κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής, καταγράφονται έντονες μεταβολές στους συντελεστών μεταβλητότητας (Διάγραμμα 45), γεγονός που πιθανώς ερμηνεύεται στην ποικιλομορφία των αγαθών που περιλαμβάνονται στη συγκεκριμένη κατηγορία.

Πίνακας 43
Μέτρα Διασποράς για Διάφορα Αγαθά και Υπηρεσίες
(Περίοδος 1994-2004)

Ομάδες Χωρών	Μέση Τυπική Απόκλιση	Μέση Ετήσια Μεταβολή Τυπικής Απόκλισης	Μέσος Συντελεστής Μεταβλητότητας	Μέση Ετήσια Σύγκλιση / Απόκλιση
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	2,51	-0,64%	26%	-1,47%
Ευρωζώνη	2,66	-0,66%	29%	-1,60%
Μεσογειακές Χώρες	1,53	5,16%	21%	2,40%
Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	1,59	0,10%	17%	-0,21%
Σκανδιναβικές Χώρες	2,38	2,02%	25%	1,12%
Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	1,00	-7,27%	9%	-7,76%
Κάτω Χώρες	0,83	-0,01%	6%	-0,07%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Διάγραμμα 45
Διαχρονική Εξέλιξη Συντελεστών Μεταβλητότητας για Διάφορα Αγαθά και Υπηρεσίες

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Συνοψίζοντας καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι οι χώρες της Ε.Ε. συγκλίνουν σε 5 κατηγορίες αγαθών, οι οποίες αθροιστικά απορροφούν κατά μέσο όρο την δεκαετία 1994-2004 το 42,44% του συνόλου της καταναλωτικής δαπάνης. Παρόμοια είναι η εικόνα και στην Ευρωζώνη, όπου τώρα οι κατηγορίες που συγκλίνουν είναι 6 και το ποσοστό τους ανέρχεται στο 49,54%. Επομένως συμπεραίνουμε ότι οι χώρες της Ε.Ε., ως σύνολο, εμφανίζουν έντονη διαφοροποίηση η κάθε μια σε σύγκριση με το μέσο επίπεδο ως προς τη διάρθρωση της καταναλωτικής τους δαπάνης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον όμως έχει να ελεγχθεί η κατάσταση που υπάρχει στις επιμέρους ομάδες (Πίνακας 44).

Οι Σκανδιναβικές χώρες εμφανίζουν το μεγαλύτερο βαθμό σύγκλισης, τόσο ως προς τον αριθμό των κατηγοριών που συγκλίνουν όσο και ως προς το ποσοστό που απορροφούν αυτές (72,19%). Οι καταναλωτικές δαπάνες των σκανδιναβών φαίνεται πως έχουν ομογενοποιηθεί αρκετά κατά την τελευταία δεκαετία. Υψηλό βαθμό σύγκλισης εμφανίζουν και το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ιρλανδία, οι Κάτω Χώρες και οι Μεσογειακές. Αντιθέτως, οι χώρες της Κεντρικής Ευρώπης έχουν το μικρότερο αριθμό και ποσοστό των κατηγοριών όπου εμφανίζεται σύγκλιση, γεγονός που φανερώνει την έντονη διαφοροποίηση που υπάρχει στην κατανομή της καταναλωτικής δαπάνης ανά κατηγορία στις συγκεκριμένες χώρες.

Πίνακας 44
Σύγκλιση /Απόκλιση Κατηγοριών Κατανάλωσης

	Ε.Ε. 15	Ευρωζώνη	Μεσογειακές Χώρες	Χώρες Κεντρικής Ευρώπης	Σκανδιναβικές Χώρες	Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία	Κάτω Χώρες
Είδη Διατροφής / Μη-Οινοπνευματώδη Ποτά	A	A	Σ	A	Σ	Σ	A
Οινοπνευματώδη Ποτά/ Καπνός	A	A	Σ	A	A	Σ	A
Είδη Ένδυσης/ Υπόδησης	A	A	A	A	Σ	A	Σ
Στέγαση /Υδρευση/ Ηλεκτρισμός/ Καύσιμα	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ
Διαρκή Αγαθά Οικιακής Χρήσης - Οικιακά Είδη Άμεσης Κατανάλωσης και Οικιακές Υπηρεσίες	Σ	Σ	A	A	Σ	Σ	Σ
Υγεία	Σ	Σ	Σ	A	Σ	A	A
Μεταφορές	A	A	Σ	A	Σ	A	A
Επικοινωνίες	A	A	Σ	Σ	A	A	A
Αναψυχή/ Πολιτισμός	A	Σ	Σ	A	A	A	Σ
Εκπαίδευση	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ
Ξενοδοχεία/ Καφετεία/ Εστιατόρια	A	A	A	A	Σ	Σ	Σ
Διάφορα Αγαθά/ Υπηρεσίες	Σ	Σ	A	Σ	A	Σ	Σ
<i>Αριθμός Κατηγοριών όπου Καταγράφεται Σύγκλιση</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>8</i>	<i>4</i>	<i>8</i>	<i>7</i>	<i>7</i>
<i>Μέσο Αθροιστικό Μέγεθος Κατηγοριών που Συγκλίνουν</i>	<i>42,44%</i>	<i>49,54%</i>	<i>63,07%</i>	<i>33,87%</i>	<i>72,19%</i>	<i>16,39%</i>	<i>64,28%</i>

Όπου Σ: Σύγκλιση, Α: Απόκλιση

Καταλήγουμε επομένως στο συμπέρασμα ότι η υπόθεση της σύγκλισης του καταναλωτικού προτύπου φαίνεται πως επιβεβαιώνεται σε συγκεκριμένες ομάδες

χωρών. Αν σε αυτή την κατάληξη παραθέσει κανείς το γεγονός ότι οι κυριότεροι παράγοντες της κατανάλωσης συγκλίνουν, τότε φαίνεται πως επιβεβαιώνεται η άποψη εκείνη που πρεσβεύει το ρόλο και την επιρροή που ασκεί η κουλτούρα στην κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών. Χώρες που τείνουν να εμφανίζουν παρόμοιες συνήθειες, κοινές αξίες και προτιμήσεις, και γενικότερα μια ομοιογένεια στην κοινωνική τους κουλτούρα, όπως π.χ. οι Σκανδιναβικές, θα παρουσιάζουν σε μεγάλο βαθμό ομοιότητες στη διάρθρωση της καταναλωτικής τους δαπάνης. Από την άλλη πλευρά, χώρες με έντονες διαφοροποιήσεις, κοινωνικού και πολιτιστικού κυρίως επιπέδου, όπως για παράδειγμα οι χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, θα εμφανίζουν διαφορές και στο καταναλωτικό τους πρότυπο, ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι συγκλίνουν σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο.

Η σύγκλιση ή μη των καταναλωτικών προτύπων στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα ζητήματα, τόσο σε επίπεδο εφαρμοσμένης έρευνας όσο και σε αυστηρώς θεωρητικό πλαίσιο με κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές προεκτάσεις. Η ανάλυσή τους σίγουρα δεν ολοκληρώνεται μέσα από υπολογισμούς μέτρων διασποράς, ούτε τελειώνει μέσα από οικονομετρικά υποδείγματα. Απαιτεί τη χρήση εργαλείων από πολλούς επιστημονικούς τομείς (Οικονομίας, Ιστορίας, Γεωγραφίας, Κοινωνιολογίας) προκειμένου να διερευνηθεί σε βάθος και να δώσει ασφαλή και χρήσιμα συμπεράσματα στους ερευνητές, τους πολιτικούς, τους επιχειρηματίες και γενικότερα όλους εκείνους που λαμβάνουν σημαντικές αποφάσεις και επηρεάζουν τον τρόπο ζωής των πολιτών σήμερα και αύριο.

Συμπεράσματα

Η έρευνα για το καταναλωτικό πρότυπο καθώς και των προσδιοριστικών παραγόντων αυτού αποτελεί κεντρικό ζήτημα στην άσκηση οικονομικής πολιτικής, στις αποφάσεις των επιχειρηματιών, καθώς και στις έρευνες των μελετητών της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Στην ανάλυση που προηγήθηκε επιχειρήθηκε να παρουσιασθεί ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα θέματα σχετικά με το μέγεθος της κατανάλωσης, που είναι η υπόθεση της σύγκλισής της σε επίπεδο διάρθρωσης, ή διαφορετικά η υπόθεση της σύγκλισης του καταναλωτικού προτύπου.

Αναφερόμενοι στους παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος αυτό διαπιστώσαμε ότι στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά τη διάρκεια των τελευταίων δέκα ετών (1994 – 2004), σημειώθηκε οικονομική μεγέθυνση, με την καταναλωτική δαπάνη όμως να καταγράφει πτώση του ποσοστού της ως προς το ΑΕΠ. Οι υπόλοιπες μακροοικονομικές μεταβλητές που επιδρούν στην κατανάλωση εμφανίζουν μια ποικιλομορφία στην εξέλιξή τους.

Ως προς το ζήτημα της σύγκλισης, υπάρχει διάχυτη η άποψη σε ορισμένους οικονομολόγους ότι οι παρατηρούμενες μεταβολές που συντελούνται σε οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο, οδηγούν στην άμβλυνση των διαφορών μεταξύ των κρατών και στη δημιουργία πολλών κοινών χαρακτηριστικών μεταξύ τους. Η άμβλυνση αυτή εντοπίζεται πλέον στα επίπεδα εισοδήματος των χωρών, ειδικά εκείνων που ανήκουν σε συγκεκριμένες ομάδες – ενώσεις (όπως π.χ. στην Ε.Ε.). Ορισμένοι μάλιστα υποστηρίζουν ότι η σύγκλιση είναι δυνατό να προκύψει και στα καταναλωτικά πρότυπα.

Σε αντίθετη κατεύθυνση κινούνται ορισμένοι οικονομολόγοι-κοινωνιολόγοι, οι οποίοι αντιτείνουν τα δικά τους επιχειρήματα, υποστηρίζοντας ότι τα καταναλωτικά πρότυπα των ανεπτυγμένων χωρών όχι μόνο δεν συγκλίνουν αλλά αποκλίνουν μεταξύ τους. Η επιχειρηματολογία τους στηρίζεται κυρίως στην επιρροή που ασκούν οι μεταβλητές κουλτούρας στη διαμόρφωση της καταναλωτικής συμπεριφοράς.

Η ανάλυσή μας που επικεντρώθηκε στις δώδεκα κατηγορίες αγαθών – υπηρεσιών κατανάλωσης (διψήφιοι κωδικοί, βάση της κατηγοριοποίησης της Eurostat), στηρίχθηκε στην εύρεση των συντελεστών μεταβλητότητας (εκτίμηση *σίγμα (σ) – σύγκλισης*), για να καταλήξει στην επιβεβαίωση των τελευταίων ως προς τον ιδιαίτερο ρόλο που ασκεί η κουλτούρα στα επίπεδα κατανάλωσης διαφόρων αγαθών. Προέκυψε ότι οι χώρες εκείνες που εμφανίζουν να συγκλίνουν στα καταναλωτικά τους πρότυπα έχουν, όχι μόνο παρόμοιο επίπεδο οικονομικής μεγέθυνσης, αλλά και κοινά χαρακτηριστικά στην κουλτούρα τους (όπως π.χ. οι Σκανδιναβικές και οι Μεσογειακές Χώρες). Αντιθέτως, οι χώρες που έχουν σχετικά έντονη διαφοροποίηση στις κοινωνικές και πολιτιστικές τους αξίες, εμφανίζουν να αποκλίνουν στις καταναλωτικές συμπεριφορές (Χώρες Κεντρικής Ευρώπης).

Βέβαια, το θέμα αυτό παραμένει ανοιχτό, καθώς απαιτείται, μεταξύ άλλων, έλεγχος της υπόθεσης της σύγκλισης μέσω οικονομετρικών υποδειγμάτων, αλλά και ανάλυση αυτής σε μεγαλύτερη χρονική περίοδο, ενώ απαραίτητη αρχίζει πλέον και φαίνεται πως είναι η ανάγκη για ύπαρξη δεικτών ποσοτικοποίησης των πεποιθήσεων και των αξιών που υπάρχουν μέσα σε κάθε χώρα, έτσι ώστε να είναι εφικτή, στο μέτρο του δυνατού, η ενσωμάτωσή τους σε εμπειρικές αναλύσεις και ο έλεγχος του αντίκτυπού τους στην καταναλωτική συμπεριφορά.

Πηγές – Βιβλιογραφία

I. Πηγές

Bank of Sweden Prize in Economics Sciences, <http://www.nobel.se/economics/>.

Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών, <http://www.statistics.gr>

European Commission, Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.

Harvard University, Center for International Development, <http://www.cid.harvard.edu/ciddata/ciddata.html>.

Penn World Table 6.1, , Center for International Comparisons at the University of Pennsylvania, <http://datacentre2.chass.utoronto.ca/pwt/>.

United Nations, *Human Development Indicators*, <http://hdr.undp.org/>

World Bank, *Global Development Network Growth Database*, World Development Indicators, <http://www.worldbank.org/research/growth/GDNdata.htm>.

II. Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Aizenman J., Brooks E., *Globalization and Taste Convergence: The Case of Wine and Beer*, NBER, Working Paper No 11228, 2005.

Ando A., Modigliani F., (1963), The Life Cycle Hypothesis of Savings: Aggregate Implications and Tests, *American Economic Review*, Vol. 53, pp. 55 – 84.

Assael H., *Consumer Behavior and Marketing Action*, Cincinnati, OH: South Western College Publishing, 1998.

Bailliu J., Reisen H., *Do Funded Pensions Contribute to Higher Savings? A Cross-Country Analysis*, OECD Development Centre, Working Paper, 1998.

Balassa B., (1990), The Effects of Interest Rates on Savings in Developing Countries, *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, Vol. 172, pp. 101 – 118.

Barro R., Sala-i-Martin X., (1992), Convergence, *Journal of Political Economy*, Vol. 100, pp. 223 – 251.

- _____, *Economic Growth*, McGraw-Hill, New York, 1995.
- Barro R., Grilli V., *European Macroeconomics*, Macmillan, Basingstoke, 1994.
- Ben-David D., (1996), Trade and Convergence among Countries, *Journal of International Economics*, Vol. 40, pp. 279 – 298.
- Bernard A., Durlauf S., (1995), Convergence in International Output, *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 10, pp. 97 – 108.
- _____, (1996), Interpreting Tests of the Convergence Hypothesis, *Journal of Econometrics*, Vol. 71, pp. 161 – 173.
- Boldrin L., Canova F., (2001), Inequality and Convergence in Europe's Regions, Reconsidering European Regional Policies, *Economic Policy*, Vol. 16, pp. 207 – 253.
- Bosworth B., *Savings and Investment in the Open Economy*, The Brookings Institution, Washington, DC., 1993.
- Brandstatter H., Guth W., (2000), A Psychological Approach to Individual Differences in Intertemporal Consumption Patterns, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 21, pp. 465 – 479.
- Capolupo R., (1998), Convergence in Recent Growth Theories: a Survey, *Journal of Economic Studies*, Vol. 25, pp. 496 – 537.
- Carey D., Tchilinguirian H., Average Effective Tax Rates on Capital, Labour and Consumption, OECD Economics Department, Working Paper, No. 258, 2000.
- Chick V., *Macroeconomics after Keynes: A Reconsideration of the General Theory*, Philip Allan, Oxford, 1983.
- Coughlin R., *Convergence Theories*, in Borgatta E. and Borgatta M. (eds.), *Encyclopedia of Sociology*, 2001.
- Coulombe S., Tremblay J., (2001), Human Capital and Regional Convergence in Canada, *Journal of Economic Studies*, Vol. 28, pp. 154 – 180.
- Christopoulos D., Tsionas E., (2004), Convergence and Regional Productivity Differences: Evidence from Greek Prefectures, *The Annals of Regional Science*, Vol. 38, pp. 387 – 396.

- Czinkota M., Ilkka R., *International Marketing*, Fort Worth, TX: The Dryden Press, 1993.
- Dahl S., *Cross – Cultural Advertising Research: What do We Know about the Influence of Culture on Advertising?*, Working Paper, Middlesex University Business School, 2005.
- Deaton A., Muellbauer J., *Economic Theory and Consumer Behaviour*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980.
- De la Fuente A., *The Empirics of Growth and Convergence: A Selective Review*, C.E.P.R., Discussion Papers, No. 1275, 1995.
- _____, *What Kind of Regional Convergence?*, C.E.P.R., Discussion Papers, No. 1924, 1998.
- _____, *Convergence Across Countries And Regions: Theory And Empirics*, C.E.P.R., Discussion Papers, No. 2465, 2000.
- Duisenberry J., *Income Consumption Relations and their Implications*, in Mueller M., (ed.) *Readings in Macroeconomics*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1971.
- ECE, *Understanding Consumption Patterns: A Better Way towards Action*, Economic Commission For Europe, Geneva, 1997a.
- _____, *Regional Approaches to Restructuring Consumer Patterns and Socio-Economic Effects of These Approaches*, Economic Commission for Europe, Geneva, 1997b.
- _____, *Changing Consumption Patterns in Human Settlements*, Economic Commission for Europe, Geneva, 1997c.
- Eckey H., Türk M., *Convergence of EU-Regions, A Literature Report*, Working Paper No. 80/06, Institut für Volkswirtschaftslehre, 2003.
- Edison H., Levine R., Ricci L., Slok T., (2002), International Financial Integration and Economic Growth, *Journal of International Money and Finance*, Vol. 21, pp. 749 – 776.
- European Commission, *Consumers in Europe, Facts and Figures*, Data 1999–2004, Luxembourg, 2005.
- _____, *Consumers in Europe, Facts and Figures*, Data 1996–2000, Luxembourg, 2001.

- Fiaschi D., Lavezzi A., *Growth and Convergence Across European Regions: an Empirical Investigation*, Working paper, Dipartimento Di Scienze Economiche, 2005.
- Friedman M., *A Theory of the Consumption Function*, Princeton University Press, Princeton, 1957.
- Gracia A., Albisu L.M., (2001), Food Consumption in the European Union: Main Determinants and Country Differences, *Agribusiness*, Vol. 17, pp. 469 – 488.
- Geppert K., Happich M., Stephan A., *Regional Disparities in the European Union: Convergence and Agglomeration*, Discussion Papers No. 525, German Institute for Economic Research, Berlin, 2005.
- Grunert K., Grunert S., Glatzer W., and Imkamp H., (1995), The Changing Consumer in Germany, *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 12, pp. 417 – 433.
- Gualerzi D., *Towards a Theory of the Consumption-Growth Relationship*, Working Paper, University of Pisa, 2002.
- Hashemzadeh N., Woolley D., (2003), Regional Income Divergence: a Test of the Endogenous Growth Theory, *International Journal of Social Economics*, Vol. 30, pp. 1177 – 1191.
- Herrmann R., Roder C., (1995), Does Food Consumption Convergence Internationally? Measurement, Empirical Tests and Determinants, *European Review of Agricultural Economics*, Vol. 22, pp. 400 – 414.
- Hertwich E., *The Seeds of Sustainable Consumption Patterns*, Working Paper, International Institute for Applied Systems Analysis, Austria, 2003.
- Hofstede G., *Culture's Consequences*, Thousand Oaks, CA: Sage, 2001.
- Hondroyiannis G., (2004), Estimating Private Savings Behavior in Greece, *Journal of Economic Studies*, Vol. 31, pp. 457 – 476.
- Katsaitis O., Angastiniotis M., (1990), On the Impact of Government Spending on Consumption Patterns, Some Exploratory Results, *Economics Letters*, Vol. 33, pp. 271 – 275.

- Keynes M., (ed.), *Essays on Jonh Maynard Keynes*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975.
- Konya I., Ohashiz H., *Globalization and Consumption Patterns among the OECD Countries*, Boston College, Working Paper, No. 596, 2004.
- _____, (2005), International Consumption Patterns among High-income Countries: Evidence from the OECD data, *Review of International Economics*, (forthcoming).
- Kouremenos A., Avlonitis G., (1995), The Changing Consumer in Greece, *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 12, pp. 435 – 448.
- Krueger D., Perri F., *Does Income Inequality Lead to Consumption Inequality? Evidence and Theory*, NBER, Working Papers, No. 9202, 2002.
- Lahiri S., Babiker M. and Eckaus R., *The Effects of Changing Consumption Patterns on the Costs of Emission Restrictions*, Report No. 64, MIT Joint Program on the Science and Policy of Global Change, 2000.
- Levitt T., (1983), The Globalization of Markets, *Harvard Business Review*, Vol. 61, pp. 92 – 102.
- Lolos S., *The Macroeconomic Effect of EU Structural Transfers on the Cohesion Countries and Lessons for the CEECs*, Interim Report, International Institute for Applied Systems Analysis, Austria, 2001
- Mankiw N., Romer D. and Weil N., (1992), A Contribute to the Empirics of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 107, pp. 407 – 437.
- Martins J., Gonand F., Antolin P., Maisonneuve C., and K. Yoo, *The Impact of Ageing on Demand, Factor Markets and Growth*, OECD Economics Department, Working Paper, No. 420, 2005.
- Mathur S., *Absolute and Conditional Convergence: Its Speed for Selected Countries for 1961-2001*, Working Paper, No. 0503002, EconWPA, 2005.
- McNutt P., (1996), The Essence of Global Political Economy, *European Business Review*, Vol. 96, pp. 4 – 12.

- Mendoza, E., Razin A., and Tesar L., *Effective Tax Rates in Macroeconomics: Cross-Country Estimates of Tax Rates on Factor Incomes and Consumption*, NBER, Working Paper, No. 4864, 1994.
- Mooij M., (2000), Convergence Income Lead to Divergence in Consumer Behaviour, *International Marketing Review*, Vol. 17, pp. 103 – 133.
- _____, (2003), Convergence and Divergence in Consumer Behaviour: Implications for Global Advertising, *International Journal of Advertising*, Vol. 22, pp. 183 – 202.
- Mooij M., Hofstede G., (2002), Convergence and Divergence in Consumer Behaviour: Implications for International Retailing, *Journal of Retailing*, Vol. 78, pp. 61 – 69.
- Perrings C., Ansuategi A., (2000), Sustainability, growth and Development, *Journal of Economic Studies*, Vol. 27, pp. 19 – 54.
- Petrovici D., Ritson C., (2000), Food Consumption Patterns in Romania, *British Food Journal*, Vol. 102 No. 4, pp. 290 – 307.
- _____, Ness M., *An Exploratory Analysis of European Food Consumption Patterns*, Working Paper No. 37, Canterbury Business School, 2004.
- Püss T., Viies M., *Changes in Socio-Demographic Situation and Social Convergence*, School of Economics and Business Administration, Tallinn University of Technology, Working Paper, No. 114, 2004.
- Regmi A., Unnevehr L., *Convergence or Divergence in Food Demand: A Comparison of Trends in the EU and North America*, Working Paper, European Association of Agricultural Economists, 2005.
- Reusswig F., Lotze-Campen H. and Gerlinger K., *Changing Global Lifestyle and Consumption Patterns: The Case of Energy and Food*, Working Paper, Potsdam Institute for Climate Impact Research, 2004.
- Richter E., Buttery E., (2002), Convergence of Ethnics, *Management Decision*, Vol. 40, pp. 142 – 151.

- Sanz I., Velazquez F., *The Evolution and Convergence of the Government Expenditure Composition in the OECD Countries: an Analysis of the Functional Distribution*, European Economy Group, Working Paper No. 9, 2001.
- Schmidhuber J., *The Outlook for Long-Term Changes in Food Consumption Patterns: Concerns and Policy Options*, Paper Prepared for the FAO Scientific Workshop on Globalization of the Food System: Impacts on Food Security and Nutrition, FAO, Rome, 2003.
- Sinn H., Ochel W., (2003), Social Union, Convergence and Migration, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 41, pp. 869 – 896.
- Solow R., (1956), A Contribution to the Theory of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, pp. 65 – 94.
- Tanner C., Wolfing Kast S., (2003), Promoting Sustainable Consumption: Determinants of Green Purchases by Swiss, *Psychology & Marketing*, Vol. 20, pp. 883 – 902.
- Tedlow R., Abdelal R., *Theodore Levitt's "The Globalization of Markets": An Evaluation after Two Decades*, Harvard NOM Research Paper No. 03-20, Harvard Business School, 2003.
- Thøgersen J., Olander F., (2002), Human Values and the Emergence of a Sustainable Consumption Pattern: A Panel Study, *Journal of Economic Psychology*, Vol. 23, pp 605 – 630.
- Tsionas E., Christopoulos D., (2003), Maastricht Convergence and Real Convergence: European Evidence from Threshold and Smooth Transition Regression Models, *Journal of Policy Modeling*, Vol. 25, pp. 43 – 52.
- United Nations Development Programme (UNDP), *Human Development Report — Consumption Patterns and their Implications for Human Development*, Oxford University Press, New York, 1998.
- Varian H., *Microeconomic Analysis*, W.W. Norton & Company, New York, 1992.
- Venkatesh A., *Changing Consumption Patterns*, Center for Research on Information Technology and Organizations, Working Paper, 1990.

- Wan G., (2005), Convergence in Food Consumption in Rural China: Evidence from Household Survey Data, *China Economic Review*, Vol. 16, pp. 90 – 102.
- Williamson J., Fleming J., *Convergence Theory and the Social Welfare Sector: a Cross – National Analysis*, in Inkeles A., Sasaki M., (ed.), *Comparing Nations and Cultures*, Prentice Hall, New Jersey, 1996.
- Yin L., Zestos G., Michelis L., (2003), Economic Convergence in the European Union, *Journal of Economic Integration*, Vol. 18, pp. 188 – 213.

Ελληνική

- Βαϊτσος Κ., *Οικονομική Ανάπτυξη*, Αθήνα, Σ. Αθανασόπουλος – Σ. Παπαδάμης, 1990.
- Γιώτη – Παπαδάκη Ο., *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση και Πολιτικές Αλληλεγγύης*, Κριτική, Αθήνα, 2004.
- Γκίντενς Α., *Ο Κόσμος των Ραγδαίων Αλλαγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2001.
- Δρακάτος Κ., *Περιγραφική Οικονομική Στατιστική*, Παπαζήση, Αθήνα, 1993.
- Ελιάς Ν., *Η εξέλιξη του Πολιτισμού. Ήθη και Κοινωνική Συμπεριφορά στη Νεότερη Ευρώπη*, Τ. Α' και Β., Νεφέλη, Αθήνα, 1997.
- Ζόμπαρτ, Β., *Ο Αστός – Πνευματικές Προϋποθέσεις και Ιστορική Πορεία του Δυτικού Καπιταλισμού*, ελλ. μτφ., Νεφέλη, Αθήνα, 1998.
- Κατσέλη Α., Μαγουλά Χ., *Μακροοικονομική Ανάλυση και Ελληνική Οικονομία*, Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2002.
- Κολλίντζας Τ., *Θεωρία Οικονομικής Μεγέθυνσης*, Αθήνα, Σμπίλιας, 2002.
- Λιανός Θ., Δαμιανός Δ., Μέργος Γ., Ντεμούση Μ., και Κατρανίδη Σ., *Αγροτική Οικονομική – Θεωρία και Πολιτική*, Μπένος, Αθήνα.
- Mankiw G., *Μακροοικονομική Θεωρία*, ελλ. μτφ., Gutenberg, Αθήνα, 2002.
- Μπελ Ν., *Ο Πολιτισμός της Μεταβιομηχανικής Δόσης*, ελλ. μτφ., Νεφέλη, Αθήνα, 1999.
- Nicholson W., *Μικροοικονομική Θεωρία – Βασικές Αρχές και Προεκτάσεις*, ελλ. μτφ., Τ. Α', Β', Κριτική, Αθήνα, 1998.

- Παπαδάκης Μ., Τσίμπος Κ., *Δημογραφική Ανάλυση*, Σταμούλης, Αθήνα, 2004.
- Παπαδασκαλόπουλος Α., *Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης*, Παπαζήση, Αθήνα, 2000.
- Σακέλλης Ι., *Πληθυσμός και Εργατικό Δυναμικό στην Ελλάδα*, Μπένου, Αθήνα, 2001.
- Samuelson P., Nordhaus W., *Οικονομική*, Τ.Α. και Β., ελλ. μτφ., Κριτική, Αθήνα, 2000.
- Scrapanti E., Zamagni S., *Η Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης*, Τ.Α και Β., Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2004.
- Στοφόρος Χ., Μαντζουνέας Η., *Εξελίξεις και Προβλέψεις της Ιδιωτικής Κατανάλωσης στην Ελλάδα*, Οικονομικά Θέματα, ΙΟΒΕ, 2002.
- Χατζηνικολάου Δ., *Στατιστική για Οικονομολόγους*, Printshop, Θεσσαλονίκη, 2002.
- Τ.τ.Ε., *Εκθεση του Διοικητή, Τράπεζα της Ελλάδας*, Αθήνα, 2000.
- _____, *Εκθεση του Διοικητή, Τράπεζα της Ελλάδας*, Αθήνα, 2005.

Παράρτημα

Πίνακας 1
Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές (σε χιλ. €, τιμές 1995)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	17.613	18.091	18.342	18.777	19.195	19.717	20.409	20.718	20.849	20.967	21.325	19.637	2,11%
Ευρωζώνη	17.956	18.441	18.662	19.091	19.480	20.002	20.703	21.007	21.087	21.121	21.425	19.907	1,93%
Βέλγιο	20.598	21.448	21.654	22.323	22.703	23.348	24.191	24.361	24.617	24.738	25.269	23.205	2,27%
Δανία	25.929	26.585	27.184	27.937	28.437	29.069	29.995	30.098	30.141	30.268	30.755	28.764	1,86%
Γερμανία	23.252	23.622	23.788	24.182	24.669	25.149	25.921	26.198	26.154	26.091	26.422	25.041	1,36%
Ελλάδα	8.343	8.453	8.592	8.848	9.097	9.367	9.755	10.220	10.575	11.042	11.522	9.619	3,81%
Ισπανία	11.067	11.590	11.842	12.267	12.773	13.310	13.864	14.195	14.366	14.553	14.762	13.144	3,34%
Γαλλία	19.849	20.215	20.362	20.741	21.384	21.977	22.730	23.009	23.101	23.211	23.605	21.835	1,89%
Ιρλανδία	12.888	14.210	15.231	16.960	18.384	20.284	22.059	22.979	23.961	24.590	25.191	19.703	9,55%
Ιταλία	14.732	15.148	15.252	15.532	15.751	16.051	16.630	16.907	16.913	16.799	16.782	16.045	1,39%
Λουξεμβούργο	33.827	38.687	38.743	40.535	42.637	45.603	48.796	49.424	50.694	51.290	53.080	44.847	5,69%
Ολλανδία	19.755	20.732	21.340	22.139	22.866	23.778	24.539	24.824	24.685	24.651	25.045	23.123	2,68%
Αυστρία	22.654	23.052	23.623	24.031	24.859	25.635	26.432	26.547	26.640	26.806	27.285	25.233	2,04%
Πορτογαλία	7.921	8.677	8.967	9.312	9.719	10.059	10.399	10.539	10.542	10.352	10.413	9.718	3,15%
Φιλανδία	18.891	19.559	20.214	21.382	22.431	23.249	24.364	24.949	25.298	25.685	26.509	22.958	4,03%
Σουηδία	20.999	21.705	21.961	22.461	23.271	24.305	25.317	25.519	25.944	26.285	27.162	24.084	2,94%
Ηνωμένο Βασίλειο	14.581	14.968	15.341	15.766	16.246	16.681	17.255	17.597	17.893	18.295	18.798	16.675	2,89%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Annual National Accounts.

Πίνακας 2
Σύνολο Καταναλωτικής Δαπάνης Νοικοκυριών (ως % του ΑΕΠ)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	55,9	55,0	55,2	54,6	54,6	54,4	53,8	53,7	53,8	54,0	53,9	54,4	-0,35%
Ευρωζώνη	56,2	55,4	55,5	54,9	54,9	54,8	54,3	54,2	54,3	54,5	54,3	54,8	-0,35%
Βέλγιο	53,4	53,3	53,4	52,6	53,0	52,4	52,3	52,3	51,9	51,9	51,3	52,5	-0,39%
Δανία	51,0	50,4	50,1	50,0	50,1	48,7	47,1	46,8	47,3	47,7	48,5	48,9	-0,49%
Γερμανία	56,0	56,1	56,5	55,9	55,5	56,0	55,5	55,9	55,5	55,5	54,9	55,8	-0,20%
Ελλάδα	72,5	72,8	72,8	72,1	72,2	71,6	69,9	68,9	68,7	68,5	68,5	70,8	-0,55%
Ισπανία	59,7	59,2	59,2	58,8	59,0	59,2	59,1	58,9	59,0	58,8	59,5	59,1	-0,03%
Γαλλία	55,7	55,4	55,6	54,7	54,9	55,0	54,8	55,1	55,8	56,4	56,4	55,4	0,13%
Ιρλανδία	54,6	51,4	50,8	48,6	48,0	46,7	46,2	46,1	45,0	44,5	44,4	47,8	-1,87%
Ιταλία	58,8	58,1	58,2	58,9	60,1	60,5	59,7	59,1	59,0	59,5	59,3	59,2	0,09%
Λουξεμβούργο	46,4	42,1	42,6	41,7	41,4	39,6	38,2	38,5	39,4	39,4	38,6	40,7	-1,68%
Ολλανδία	48,6	48,9	49,3	48,9	49,5	49,8	49,5	49,4	49,8	49,6	48,9	49,3	0,06%
Αυστρία	56,0	55,2	55,6	54,6	53,5	52,8	53,2	53,2	52,7	52,9	52,5	53,8	-0,63%
Πορτογαλία	64,0	63,2	63,0	62,7	63,0	63,9	63,7	63,2	63,6	64,3	65,1	63,6	0,17%
Φιλανδία	49,7	49,8	49,9	48,7	48,2	47,8	46,5	46,6	46,8	48,2	48,0	48,2	-0,34%
Σουηδία	49,6	48,2	48,4	48,5	48,2	48,0	48,0	47,7	47,4	47,4	46,6	48,0	-0,60%
Ηνωμένο Βασίλειο	62,0	61,3	62,0	62,3	62,6	63,6	64,0	64,4	65,4	65,6	65,8	63,5	0,61%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Main Economic Indicators.

Πίνακας 3
Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή (2005=100)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	85,0	86,5	87,6	88,6	90,3	92,3	94,2	96,0	97,9	90,9	1,90%
Ευρωζώνη	84,4	85,8	86,8	87,8	89,7	91,8	93,9	95,8	97,9	90,4	1,99%
Βέλγιο	85,3	86,5	87,3	88,3	90,7	92,9	94,3	95,8	97,5	91,0	1,80%
Δανία	84,3	85,9	87,0	88,8	91,2	93,3	95,6	97,5	98,3	91,3	2,08%
Γερμανία	88,6	90,0	90,5	91,1	92,4	94,1	95,4	96,4	98,1	93,0	1,34%
Ελλάδα	72,7	76,6	80,1	81,8	84,2	87,3	90,7	93,8	96,6	84,9	4,12%
Ισπανία	77,9	79,4	80,8	82,6	85,5	87,9	91,0	93,9	96,7	86,2	3,02%
Γαλλία	86,6	87,8	88,3	88,8	90,5	92,1	93,9	95,9	98,1	91,3	1,66%
Ιρλανδία	75,7	76,7	78,3	80,3	84,5	87,8	92,0	95,7	97,9	85,4	3,67%
Ιταλία	81,8	83,3	85,0	86,4	88,6	90,7	93,1	95,7	97,8	89,2	2,44%
Λουξεμβούργο	81,2	82,3	83,1	83,9	87,1	89,2	91,0	93,4	96,4	87,5	2,34%
Ολλανδία	80,4	81,9	83,4	85,1	87,1	91,5	95,1	97,2	98,5	88,9	2,81%
Αυστρία	87,2	88,2	89,0	89,4	91,2	93,3	94,8	96,1	97,9	91,9	1,54%
Πορτογαλία	78,1	79,6	81,4	83,1	85,5	89,2	92,5	95,5	97,9	87,0	3,17%
Φιλανδία	87,3	88,4	89,6	90,7	93,4	95,9	97,8	99,1	99,2	93,5	1,71%
Σουηδία	87,5	89,1	90,0	90,5	91,7	94,1	95,9	98,2	99,2	92,9	1,67%
Ηνωμένο Βασίλειο	88,1	89,7	91,1	92,3	93,1	94,2	95,4	96,7	98,0	93,2	1,40%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Prices.

Πίνακας 4
Μέσο Μέγεθος Νοικοκυριών (αριθμός ατόμων)

	1997	1998	1999	2000	2001	Μέσος Όρος 1997-2001	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	2,50	2,50	2,49	2,48	2,45	2,5	0,0009%
Ευρωζώνη	2,58	2,59	2,58	2,57	2,53	2,6	0,0010%
Βέλγιο	2,40	2,40	2,40	2,40	2,40	2,4	0,0000%
Δανία	2,20	2,20	2,20	2,20	2,20	2,2	0,0000%
Γερμανία	2,20	2,20	2,20	2,20	2,20	2,2	0,0000%
Ελλάδα	2,60	2,70	2,70	2,70	2,60	2,7	0,0000%
Ισπανία	3,10	3,10	3,00	3,00	2,90	3,0	0,0032%
Γαλλία	2,40	2,40	2,40	2,40	2,40	2,4	0,0000%
Ιρλανδία	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,0	0,0000%
Ιταλία	2,70	2,70	2,60	2,60	2,60	2,6	0,0019%
Λουξεμβούργο	2,60	2,60	2,60	2,60	2,50	2,6	0,0019%
Ολλανδία	2,30	2,30	2,30	2,30	2,30	2,3	0,0000%
Αυστρία	2,50	2,50	2,50	2,40	2,40	2,5	0,0020%
Πορτογαλία	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,0	0,0000%
Φιλανδία	2,20	2,20	2,20	2,20	2,10	2,2	0,0023%
Σουηδία	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,9	0,0000%
Ηνωμένο Βασίλειο	2,40	2,30	2,30	2,30	2,30	2,3	0,0021%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Πίνακας 5
Δείκτης Γήρανση Πληθυσμού

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Μέσος Όρος 1994 - 2003	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	86,7%	88,7%	90,7%	92,2%	93,7%	95,3%	97,2%	99,1%	101,0%	103,0%	94,8%	2,08%
Ευρωζώνη	87,1%	89,6%	92,1%	94,4%	96,5%	98,6%	100,8%	103,0%	105,1%	107,2%	97,4%	2,56%
Βέλγιο	86,6%	88,4%	90,4%	92,1%	93,5%	94,5%	95,4%	96,3%	97,3%	98,4%	93,3%	1,51%
Δανία	89,4%	87,6%	85,6%	83,9%	82,4%	81,1%	80,1%	79,3%	78,9%	78,9%	82,7%	-1,30%
Γερμανία	93,6%	95,3%	96,8%	98,2%	99,8%	102,1%	105,3%	109,3%	113,9%	119,2%	103,4%	3,04%
Ελλάδα	83,5%	87,0%	90,8%	94,9%	99,1%	103,6%	108,6%	113,6%	117,9%	121,5%	102,1%	5,05%
Ισπανία	86,8%	91,9%	97,0%	101,9%	106,4%	110,5%	113,8%	115,9%	116,5%	116,3%	105,7%	3,78%
Γαλλία	74,0%	75,9%	77,8%	79,6%	81,1%	82,3%	83,2%	84,1%	84,9%	85,7%	80,9%	1,75%
Ιρλανδία	45,9%	47,2%	48,4%	49,5%	50,3%	50,9%	51,5%	52,1%	52,8%	53,2%	50,2%	1,78%
Ιταλία	109,8%	113,5%	117,1%	120,0%	122,7%	125,3%	127,9%	130,3%	132,6%	134,8%	123,4%	2,53%
Λουξεμβούργο	75,9%	76,1%	76,4%	76,3%	76,1%	75,7%	74,4%	73,5%	74,1%	74,8%	75,3%	-0,17%
Ολλανδία	71,5%	72,0%	72,6%	73,0%	73,1%	73,1%	73,1%	73,2%	73,6%	74,2%	72,9%	0,42%
Αυστρία	84,2%	84,9%	85,9%	87,1%	88,4%	89,4%	90,5%	92,0%	93,2%	94,4%	89,0%	1,34%
Πορτογαλία	80,4%	84,0%	87,5%	90,9%	94,3%	97,3%	100,5%	103,2%	104,8%	106,1%	94,9%	3,56%
Φιλανδία	73,4%	74,7%	76,0%	77,5%	79,0%	80,6%	82,2%	83,8%	85,3%	87,3%	80,0%	2,10%
Σουηδία	93,3%	92,7%	92,8%	93,1%	93,3%	93,4%	93,7%	94,2%	94,9%	95,8%	93,7%	0,30%
Ηνωμένο Βασίλειο	81,2%	81,4%	81,7%	81,9%	82,1%	82,4%	83,2%	84,4%	85,7%	86,9%	83,1%	0,78%

Πηγή: Eurostat, Population, Demography.

Πίνακας 6
Σύνολο Δημόσιων Δαπανών (ως % του ΑΕΠ)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	54,0	52,6	50,3	48,6	47,7	47,2	45,6	46,6	47,0	47,8	47,3	48,6	-1,24%
Ευρωζώνη	55,0	53,1	50,6	49,3	48,5	48,1	46,3	47,4	47,7	48,2	47,5	49,2	-1,36%
Βέλγιο	53,9	51,9	52,2	51,0	50,3	50,1	49,1	49,1	49,8	51,1	49,5	50,7	-0,82%
Δανία	60,5	59,6	59,3	57,3	57,0	56,1	54,2	54,8	55,2	55,3	55,1	56,8	-0,89%
Γερμανία	47,9	54,8	49,3	48,4	48,0	48,1	45,1	47,6	48,1	48,4	46,9	48,4	-0,21%
Ελλάδα	49,9	51,0	49,2	50,1	49,5	49,5	51,1	49,8	49,0	49,0	48,8	49,7	-0,22%
Ισπανία	45,0	44,1	42,8	41,0	40,5	39,2	39,0	38,5	38,7	38,3	38,8	40,5	-1,38%
Γαλλία	54,1	54,5	54,5	53,7	52,7	52,6	51,6	51,6	52,6	53,7	53,6	53,2	-0,09%
Ιρλανδία	44,4	41,1	39,1	36,6	34,4	34,1	31,5	33,2	33,4	33,4	33,7	35,9	-2,41%
Ιταλία	53,1	52,5	52,5	50,3	49,2	48,2	46,2	48,0	47,4	48,3	47,8	49,4	-1,00%
Λουξεμβούργο	44,5	39,8	41,2	40,7	41,2	39,3	37,7	38,2	41,4	42,1	43,2	40,8	-0,29%
Ολλανδία	53,6	55,8	48,9	47,0	46,1	45,5	43,6	45,4	46,2	47,1	46,6	47,8	-1,31%
Αυστρία	56,2	56,0	55,4	53,1	53,4	53,2	51,4	50,8	50,7	50,9	50,0	52,8	-1,10%
Πορτογαλία	46,0	42,8	43,7	42,6	41,9	43,2	43,1	44,4	44,3	45,9	46,4	44,0	0,09%
Φιλανδία	63,9	61,6	60,0	56,2	52,5	51,5	48,3	47,7	48,8	50,0	50,3	53,7	-2,13%
Σουηδία	70,3	67,1	64,8	62,5	60,3	59,8	56,8	56,5	57,9	58,2	56,7	61,0	-1,93%
Ηνωμένο Βασίλειο	45,3	45,0	43,1	41,5	40,2	39,6	39,8	40,8	41,5	43,2	43,9	42,2	-0,31%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

Πίνακας 7
Φορολογία Αγαθών και Εισαγωγών (ως % του ΑΕΠ)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1995 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	12,5	12,7	12,9	13,5	13,8	13,5	13,2	13,3	13,3	13,4	13,2	0,80%
Ευρωζώνη	12,2	12,4	12,6	13,3	13,5	13,3	13	13,1	13,2	13,3	13,0	1,00%
Βέλγιο	11,9	12,5	12,7	12,7	13,1	12,9	12,5	12,7	12,7	13	12,7	1,03%
Δανία	16,8	17,2	17,4	18,1	18,1	17	17,2	17,4	17,1	17,4	17,4	0,40%
Γερμανία	11,1	11,2	11,2	11,4	12	11,9	11,7	11,7	11,8	11,7	11,6	0,60%
Ελλάδα	13,5	14	14,3	14,4	15,1	14,9	14,6	14,6	14,2	13,8	14,3	0,25%
Ισπανία	9,9	10	10,3	10,9	11,4	11,4	11	11,2	11,5	11,9	11,0	2,24%
Γαλλία	15,2	15,9	15,9	15,8	15,8	15,2	14,8	14,9	15	15,3	15,4	0,07%
Ιρλανδία	13,4	13,5	13,3	12,9	13	13,1	11,8	12	12,3	13	12,8	-0,33%
Ιταλία	11,8	11,6	12,2	15,1	14,9	14,7	14,1	14,3	14	14,1	13,7	2,17%
Λουξεμβούργο	11	11,1	12,1	12,5	12,7	13,5	13	12,5	12,3	13,6	12,4	2,63%
Ολλανδία	10,7	11,1	11,2	11,4	11,9	11,7	12,2	12,1	12,2	12,5	11,7	1,87%
Αυστρία	13,9	14,2	14,7	14,7	14,8	14,4	14,3	14,7	14,5	14,5	14,5	0,48%
Πορτογαλία	12,9	13,3	13,1	13,6	14	13,5	13,5	14,2	14,8	14,2	13,7	1,12%
Φινλανδία	13,5	13,7	14,3	14	14	13,5	13	13,4	13,9	13,8	13,7	0,25%
Σουηδία	15,4	15,9	16,1	17	18,2	16,3	16,4	16,8	17	16,9	16,6	1,08%
Ηνωμένο Βασίλειο	13,1	13	13,3	13,1	13,6	13,6	13,3	13,2	13,2	13,2	13,3	0,08%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

Πίνακας 8
Φορολογία Εισοδήματος - Πλούτου (ως % του ΑΕΠ)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1995 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	12,2	12,7	13	13,5	13,8	14	13,6	13	12,6	12,7	13,1	0,46%
Ευρωζώνη	11,2	11,7	11,9	12,2	12,6	12,7	12,3	11,9	11,5	11,4	11,9	0,20%
Βέλγιο	16,3	16,3	16,8	17,3	16,9	17,1	17,3	17,1	16,7	16,8	16,9	0,34%
Δανία	30,7	30,7	30,3	29,9	30,1	30,3	29,3	29,1	29,1	30	30,0	-0,25%
Γερμανία	10,8	11,2	11	11,3	11,8	12,3	10,9	10,6	10,4	10	11,0	-0,82%
Ελλάδα	7,4	7,1	7,8	9,5	9,9	10,6	9,4	9,4	8,7	8,7	8,9	1,95%
Ισπανία	9,9	10,1	10,3	10	10	10,2	10	10,4	10,1	10,2	10,1	0,34%
Γαλλία	8,1	8,6	9,2	11,4	12	12	12,1	11,3	10,9	11,1	10,7	4,12%
Ιρλανδία	13,5	13,9	13,8	13,6	13,5	13,3	12,7	11,5	11,8	12,3	13,0	-0,99%
Ιταλία	14,5	15,1	15,8	14,3	14,9	14,4	14,7	13,9	13,4	13,3	14,4	-0,92%
Λουξεμβούργο	15,3	15,8	16,4	16	14,8	14,9	15,2	15,2	14,7	13,2	15,2	-1,53%
Ολλανδία	12,3	12,7	12,1	11,9	11,8	11,6	11,4	11,4	10,7	10,5	11,6	-1,63%
Αυστρία	11,6	12,6	13,4	13,6	13,2	13,1	15	14	13,5	13,3	13,3	1,63%
Πορτογαλία	8,4	9	9,1	8,9	9,3	9,8	9,4	9,3	8,8	8,7	9,1	0,40%
Φινλανδία	17,3	18,9	18,4	18,8	18,5	21,1	18,9	18,8	17,7	17,6	18,6	0,19%
Σουηδία	19,9	20,9	21,3	21,2	22	22,2	19,8	17,8	18,6	19,4	20,3	-0,28%
Ηνωμένο Βασίλειο	14,9	14,8	15,1	16,3	16,2	16,6	16,8	15,6	15,1	15,6	15,7	0,52%

Πηγή: Eurostat, Economy and Finance, Government Statistics.

Πίνακας 9
Οινοπνευματώδη Ποτά και Καπνός
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	3,7	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,5	3,5	3,5	3,5	3,4	3,6	-0,81%
Ευρωζώνη	3,5	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,3	3,3	3,4	3,4	3,3	3,4	-0,57%
Βέλγιο	3,7	3,8	3,9	4,0	4,1	4,2	4,1	3,8	3,9	4,0	3,9	3,9	0,54%
Δανία	4,9	4,8	4,7	4,5	4,4	4,4	4,4	4,4	4,3	4,3	4,1	4,5	-1,63%
Γερμανία	3,9	3,8	3,7	3,6	3,6	3,6	3,5	3,4	3,7	3,6	3,6	3,6	-0,77%
Ελλάδα	4,2	4,2	4,3	4,4	4,5	4,6	4,6	4,7	4,7	4,7	4,6	4,5	0,95%
Ισπανία	2,6	2,7	2,7	2,9	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,2	3,2	3,0	2,31%
Γαλλία	3,3	3,4	3,4	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4	3,4	3,3	3,3	3,4	0,00%
Ιρλανδία	6,4	6,8	6,6	6,4	6,3	6,4	6,4	6,2	6,4	6,1	5,6	6,3	-1,25%
Ιταλία	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4	2,5	-0,77%
Λουξεμβούργο	9,4	8,6	8,6	9,8	9,6	11,5	11,8	9,9	11,7	11,2	11,1	10,3	1,81%
Ολλανδία	3,6	3,5	3,4	3,4	3,2	3,2	3,1	3,0	3,0	3,0	3,1	3,2	-1,39%
Αυστρία	2,8	2,8	2,7	2,8	2,9	3,0	2,9	2,8	2,9	2,9	2,8	2,8	0,00%
Πορτογαλία	4,4	4,1	4,0	3,9	3,9	3,9	3,7	3,9	3,8	3,9	3,9	3,9	-1,14%
Φινλανδία	6,3	6,2	6,1	6,0	5,8	5,6	5,8	5,9	5,9	5,8	5,9	5,9	-0,63%
Σουηδία	4,6	4,4	4,3	4,1	3,9	3,9	3,9	4,0	4,0	3,9	3,7	4,1	-1,96%
Ηνωμένο Βασίλειο	4,4	4,2	4,3	4,3	4,2	4,3	4,1	4,0	4,0	4,0	3,9	4,2	-1,14%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Πίνακας 10
Είδη Ένδυσης και Υπόδησης
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	6,9	6,7	6,7	6,6	6,5	6,4	6,3	6,3	6,2	6,0	6,0	6,4	-1,30%
Ευρωζώνη	7,3	6,9	6,9	6,8	6,8	6,7	6,5	6,5	6,4	6,1	6,0	6,6	-1,78%
Βέλγιο	6,3	6,2	6,2	5,9	5,8	5,7	5,5	5,4	5,5	5,4	5,3	5,7	-1,59%
Δανία	5,3	5,1	5,0	5,1	5,2	5,0	5,0	5,0	4,9	5,0	5,0	5,1	-0,57%
Γερμανία	7,1	6,7	6,5	6,4	6,3	6,2	6,0	6,0	5,7	5,5	5,4	6,2	-2,39%
Ελλάδα	11,1	11,0	11,2	11,0	11,0	11,0	10,8	10,6	10,3	10,1	10,1	10,7	-0,90%
Ισπανία	6,9	6,8	6,8	6,6	6,6	6,6	6,5	6,5	6,3	5,9	5,9	6,5	-1,45%
Γαλλία	5,8	5,5	5,4	5,4	5,2	5,1	4,9	4,8	4,6	4,5	4,5	5,1	-2,24%
Ιρλανδία	7,0	7,2	7,1	7,1	7,1	6,8	6,9	6,6	6,1	5,4	4,8	6,6	-3,14%
Ιταλία	9,9	9,6	9,4	9,5	9,7	9,5	9,4	9,4	9,2	9,0	8,9	9,4	-1,01%
Λουξεμβούργο	5,8	5,7	5,7	5,6	5,5	5,3	4,8	5,1	4,8	4,5	4,3	5,2	-2,59%
Ολλανδία	6,9	6,5	6,3	6,3	6,4	6,3	6,2	6,0	5,9	5,5	5,4	6,2	-2,17%
Αυστρία	8,4	7,8	7,6	7,6	7,4	7,2	7,0	7,1	7,1	6,9	6,7	7,3	-2,02%
Πορτογαλία	8,3	8,6	8,5	8,4	8,4	8,0	7,8	7,6	7,6	7,7	7,6	8,0	-0,84%
Φινλανδία	4,6	4,7	5,1	5,2	5,1	5,0	4,7	4,7	4,7	4,7	4,6	4,8	0,00%
Σουηδία	5,5	5,2	5,1	5,0	5,1	5,2	5,3	5,4	5,2	5,2	5,2	5,2	-0,55%
Ηνωμένο Βασίλειο	6,4	6,3	6,2	6,1	6,0	5,9	5,9	5,9	6,0	6,0	6,1	6,1	-0,47%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Πίνακας 11
Επικοινωνίες
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	1,9	1,9	2,0	2,1	2,2	2,3	2,5	2,7	2,7	2,7	2,8	2,3	4,74%
Ευρωζώνη	1,9	1,9	1,9	2,1	2,2	2,4	2,5	2,8	2,8	2,8	2,9	2,4	5,26%
Βέλγιο	1,4	1,5	1,6	1,7	1,8	2,0	2,1	2,2	2,2	2,2	2,3	1,9	6,43%
Δανία	1,8	1,8	1,7	1,9	1,8	1,9	2,0	2,0	1,9	2,1	2,3	1,9	2,78%
Γερμανία	1,9	2,0	2,0	2,2	2,2	2,3	2,5	2,8	2,8	2,9	2,9	2,4	5,26%
Ελλάδα	1,2	1,5	1,7	1,8	1,8	2,6	2,6	2,8	2,8	2,6	2,4	2,2	10,00%
Ισπανία	1,6	1,8	1,9	2,0	2,1	2,3	2,3	2,6	2,7	2,5	2,6	2,2	6,25%
Γαλλία	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	2,1	2,2	2,3	2,4	2,4	2,5	2,1	3,89%
Ιρλανδία	1,8	1,8	2,0	2,0	1,9	2,0	2,3	2,5	2,7	3,0	3,4	2,3	8,89%
Ιταλία	2,0	2,1	2,2	2,4	2,6	2,9	3,1	3,1	3,0	3,1	3,2	2,7	6,00%
Λουξεμβούργο	1,2	1,4	1,5	1,6	1,9	1,9	1,8	1,8	1,7	1,7	1,8	1,7	5,00%
Ολλανδία	1,9	2,1	2,4	2,6	2,9	3,2	3,5	4,2	4,5	4,7	4,7	3,3	14,74%
Αυστρία	1,8	1,9	1,9	2,2	2,3	2,4	2,6	2,5	2,4	2,4	2,4	2,3	3,33%
Πορτογαλία	2,1	2,1	2,2	2,3	2,3	2,4	2,6	2,7	2,7	2,7	2,6	2,4	2,38%
Φιλανδία	1,6	1,7	2,0	2,3	2,7	3,1	3,3	3,4	3,3	3,3	3,4	2,7	11,25%
Σουηδία	2,1	2,2	2,5	2,7	2,9	3,0	2,9	3,2	3,3	3,3	3,2	2,8	5,24%
Ηνωμένο Βασίλειο	2,1	2,0	2,0	2,0	2,0	2,1	2,2	2,3	2,2	2,3	2,3	2,1	0,95%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Πίνακας 12
Εκπαίδευση
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,00%
Ευρωζώνη	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8	1,25%
Βέλγιο	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	5,00%
Δανία	0,8	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,00%
Γερμανία	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	1,67%
Ελλάδα	2,1	2,0	1,9	1,8	1,7	1,5	1,5	1,4	1,7	1,7	1,6	1,7	-2,38%
Ισπανία	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,6	1,6	1,6	1,5	1,7	-1,18%
Γαλλία	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,00%
Ιρλανδία	1,0	1,3	1,4	1,1	0,9	0,9	0,9	1,0	1,2	1,3	1,3	1,1	3,00%
Ιταλία	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	1,0	0,00%
Λουξεμβούργο	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	10,00%
Ολλανδία	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	-1,43%
Αυστρία	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,5	7,50%
Πορτογαλία	1,4	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1,2	-0,71%
Φιλανδία	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,00%
Σουηδία	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2	20,00%
Ηνωμένο Βασίλειο	1,3	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4	1,4	1,5	0,77%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Πίνακας 13
Είδη Διατροφής και Μη - Οινοπνευματώδη Ποτά
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	14,3	14,0	13,8	13,4	13,1	12,8	12,5	12,5	12,6	12,5	12,4	13,1	-1,33%
Ευρωζώνη	14,9	14,5	14,3	14,0	13,8	13,4	13,2	13,2	13,4	13,4	13,3	13,8	-1,07%
Βέλγιο	14,2	14,0	13,8	13,7	13,4	12,8	12,3	12,7	13,3	13,7	13,6	13,4	-0,42%
Δανία	13,1	13,2	13,0	12,8	12,6	12,2	12,2	12,4	12,2	11,9	11,4	12,5	-1,30%
Γερμανία	12,4	12,3	12,0	11,8	11,8	11,6	11,5	11,6	11,7	11,7	11,7	11,8	-0,56%
Ελλάδα	18,4	18,0	17,7	17,2	16,8	16,6	16,3	15,9	15,7	15,3	15,0	16,6	-1,85%
Ισπανία	18,0	17,7	17,4	16,7	15,9	15,3	15,3	15,6	15,9	16,0	15,7	16,3	-1,28%
Γαλλία	15,1	15,1	14,7	14,8	14,7	14,3	14,2	14,4	14,5	14,4	14,1	14,6	-0,66%
Ιρλανδία	16,4	15,3	14,8	13,5	12,5	11,6	11,1	10,9	10,0	9,6	9,3	12,3	-4,33%
Ιταλία	17,4	16,8	16,4	15,8	15,3	14,7	14,4	14,5	14,7	14,7	14,5	15,4	-1,67%
Λουξεμβούργο	11,3	11,3	11,3	11,3	10,8	10,2	9,8	9,9	9,5	9,8	9,6	10,4	-1,50%
Ολλανδία	13,3	13,0	12,6	12,4	12,0	11,5	11,1	11,2	11,3	11,2	11,0	11,9	-1,73%
Αυστρία	13,3	12,7	12,3	12,2	11,9	11,6	11,1	11,0	10,9	10,7	10,6	11,7	-2,03%
Πορτογαλία	21,6	18,4	18,2	17,5	17,6	17,3	16,7	17,2	17,2	17,2	17,1	17,8	-2,08%
Φινλανδία	17,1	15,8	14,3	13,8	13,2	13,2	12,8	12,9	12,8	12,8	12,6	13,8	-2,63%
Σουηδία	14,3	14,0	13,0	12,8	12,6	12,3	12,0	12,1	12,5	12,4	12,3	12,8	-1,40%
Ηνωμένο Βασίλειο	11,4	11,2	11,2	10,7	10,3	10,1	9,8	9,6	9,4	9,1	8,9	10,2	-2,19%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Πίνακας 14
Διαρκή Αγαθά Οικιακής Χρήσης - Οικιακά Είδη Άμεσης Κατανάλωσης και Οικιακές Υπηρεσίες
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	7,3	7,2	7,1	7,0	7,0	7,0	6,9	7,0	6,8	6,8	6,7	7,0	-0,82%
Ευρωζώνη	7,7	7,5	7,4	7,4	7,4	7,3	7,2	7,3	7,1	7,0	6,9	7,3	-1,04%
Βέλγιο	6,1	6,0	5,7	5,8	5,6	5,5	5,1	5,3	5,3	5,4	5,4	5,6	-1,15%
Δανία	5,8	5,8	5,7	5,8	5,8	5,9	5,8	5,8	5,9	5,8	5,9	5,8	0,17%
Γερμανία	8,3	8,3	8,1	8,0	8,1	8,0	7,9	7,6	7,4	7,2	7,1	7,8	-1,45%
Ελλάδα	6,6	6,4	6,3	6,2	6,3	6,4	6,5	6,4	6,4	6,3	6,2	6,4	-0,61%
Ισπανία	6,4	6,2	6,1	6,0	6,1	6,2	6,1	6,0	5,8	5,8	5,7	6,0	-1,09%
Γαλλία	6,4	6,3	6,3	6,4	6,3	6,3	6,3	6,2	6,1	5,9	5,7	6,2	-1,09%
Ιρλανδία	6,9	7,0	7,3	7,3	7,2	7,6	7,4	7,5	7,2	7,3	7,1	7,3	0,29%
Ιταλία	9,4	9,6	9,4	9,4	9,4	9,6	9,3	9,2	9,0	9,0	8,8	9,3	-0,64%
Λουξεμβούργο	8,3	8,5	8,4	8,3	8,4	8,2	7,7	8,1	8,1	8,4	8,2	8,2	-0,12%
Ολλανδία	7,5	7,4	7,3	7,2	7,4	7,3	7,4	7,4	7,1	6,7	6,4	7,2	-1,47%
Αυστρία	9,5	9,5	9,5	9,3	8,9	8,9	8,7	8,3	8,4	8,3	8,2	8,9	-1,37%
Πορτογαλία	6,7	7,3	7,5	7,6	7,7	7,6	7,6	7,6	7,6	7,4	7,3	7,4	0,90%
Φινλανδία	4,3	4,4	4,5	4,7	4,9	4,8	4,9	5,0	4,9	5,0	4,9	4,8	1,40%
Σουηδία	4,5	4,5	4,3	4,4	4,5	4,6	4,8	4,8	4,9	4,9	5,0	4,7	1,11%
Ηνωμένο Βασίλειο	6,0	5,9	5,9	5,9	5,8	5,8	6,0	6,1	6,2	6,3	6,4	6,0	0,67%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Πίνακας 15
Υγεία
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	3,2	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,2	3,4	3,5	3,5	3,3	0,94%
Ευρωζώνη	3,5	3,7	3,7	3,8	3,7	3,8	3,7	3,7	3,8	3,9	4,0	3,8	1,43%
Βέλγιο	3,3	3,4	3,3	3,7	3,8	4,1	4,0	3,9	4,3	4,3	4,4	3,9	3,33%
Δανία	2,4	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	0,83%
Γερμανία	3,5	3,8	3,7	4,1	4,0	4,1	4,1	4,1	4,4	4,4	4,7	4,1	3,43%
Ελλάδα	5,5	5,6	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,5	5,7	5,9	6,0	5,6	0,91%
Ισπανία	3,2	3,3	3,3	3,2	3,2	3,3	3,3	3,4	3,4	3,5	3,6	3,3	1,25%
Γαλλία	3,6	3,7	3,7	3,7	3,6	3,6	3,5	3,5	3,6	3,7	3,6	3,6	0,00%
Ιρλανδία	3,1	3,0	2,9	2,9	2,7	2,7	2,7	2,9	3,2	3,4	3,5	3,0	1,29%
Ιταλία	3,0	3,1	3,2	3,3	3,3	3,2	3,1	2,9	3,0	3,0	2,9	3,1	-0,33%
Λουξεμβούργο	1,3	1,7	1,7	1,7	1,7	1,5	1,5	1,4	1,3	1,3	1,3	1,5	0,00%
Ολλανδία	3,7	3,5	4,1	4,0	3,8	4,0	3,9	4,5	4,8	5,1	5,3	4,2	4,32%
Αυστρία	3,2	3,3	3,3	3,2	3,3	3,3	3,2	3,2	3,2	3,3	3,2	3,2	0,00%
Πορτογαλία	7,4	4,9	4,8	4,8	4,7	4,7	4,8	4,8	4,9	5,0	5,0	5,1	-3,24%
Φιλανδία	3,5	3,4	3,6	3,7	3,6	3,6	3,8	3,9	4,0	4,1	4,0	3,7	1,43%
Σουηδία	2,0	2,1	2,1	2,3	2,4	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,4	3,50%
Ηνωμένο Βασίλειο	1,6	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,7	1,8	1,6	1,25%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Πίνακας 16
Στέγαση, Υδρευση, Ηλεκτρισμός, Καύσιμα
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	20,8	20,9	21,2	21,1	20,9	20,7	20,6	20,9	20,9	21,3	21,3	21,0	0,24%
Ευρωζώνη	20,6	20,9	21,2	21,2	21,0	20,9	20,8	21,1	21,2	21,5	21,6	21,1	0,49%
Βέλγιο	22,4	22,7	23,5	23,5	22,9	22,6	22,6	22,9	22,9	23,1	22,9	22,9	0,22%
Δανία	26,4	26,3	26,5	26,0	26,1	26,3	26,6	27,4	27,4	27,8	27,3	26,7	0,34%
Γερμανία	21,9	22,5	23,0	23,4	23,3	23,1	23,2	23,4	23,5	23,8	23,8	23,2	0,87%
Ελλάδα	17,7	17,6	17,9	17,5	17,4	16,0	15,9	15,7	15,6	15,6	15,4	16,6	-1,30%
Ισπανία	14,5	14,7	14,9	14,8	14,6	14,3	14,2	14,2	14,4	14,4	14,4	14,5	-0,07%
Γαλλία	23,7	23,8	24,2	24,2	24,1	23,8	23,5	23,4	23,5	24,1	24,0	23,8	0,13%
Ιρλανδία	15,6	15,6	15,9	16,8	17,6	17,9	18,2	19,1	20,0	20,6	20,7	18,0	3,27%
Ιταλία	18,9	19,4	19,9	19,6	19,4	19,5	19,4	19,6	19,9	20,3	20,5	19,7	0,85%
Λουξεμβούργο	21,7	22,0	21,7	21,2	20,7	20,5	20,6	21,2	21,4	21,5	21,4	21,3	-0,14%
Ολλανδία	20,8	21,4	21,8	21,5	21,0	20,7	20,7	20,7	20,6	21,2	21,6	21,1	0,38%
Αυστρία	17,5	18,5	19,0	19,3	19,2	19,1	19,0	19,3	19,1	19,1	18,9	18,9	0,80%
Πορτογαλία	10,2	13,6	13,6	13,5	13,3	13,1	13,0	13,1	13,2	13,4	13,3	13,0	3,04%
Φιλανδία	25,2	25,2	25,3	25,8	25,4	25,7	25,2	25,3	25,5	25,7	25,7	25,5	0,20%
Σουηδία	31,5	31,2	32,1	31,6	30,6	29,0	28,1	28,2	28,3	28,8	28,6	29,8	-0,92%
Ηνωμένο Βασίλειο	18,8	18,8	18,5	18,3	18,4	18,3	18,1	18,5	18,5	18,6	18,7	18,5	-0,05%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Πίνακας 17
Διάφορα Αγαθά και Υπηρεσίες
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	9,8	10,4	10,2	10,1	10,1	10,2	10,4	10,4	10,4	10,5	10,5	10,3	0,71%
Ευρωζώνη	9,7	10,3	10,1	10,0	10,0	10,0	10,2	10,1	10,1	10,2	10,2	10,1	0,52%
Βέλγιο	15,0	14,4	13,6	13,1	13,6	13,0	13,9	14,0	13,3	12,5	12,5	13,5	-1,67%
Δανία	11,5	11,5	11,2	11,4	11,8	11,9	12,5	12,4	12,4	13,1	12,8	12,0	1,13%
Γερμανία	12,0	11,7	11,3	11,0	11,0	11,3	11,1	11,2	11,4	11,9	11,8	11,4	-0,17%
Ελλάδα	5,1	4,9	4,7	4,7	5,0	5,5	5,7	5,9	6,0	6,1	5,9	5,4	1,57%
Ισπανία	6,0	6,1	6,2	6,4	6,7	6,6	6,8	6,9	7,0	7,0	7,2	6,6	2,00%
Γαλλία	9,1	9,3	9,4	9,6	9,5	9,5	9,6	9,6	9,5	9,7	9,9	9,5	0,88%
Ιρλανδία	8,1	8,4	8,5	8,8	9,8	10,8	10,2	10,9	11,4	11,8	12,3	10,1	5,19%
Ιταλία	7,4	7,6	7,5	7,5	7,9	8,1	8,2	8,6	8,7	8,6	8,7	8,1	1,76%
Λουξεμβούργο	7,3	7,4	8,0	7,9	9,0	7,6	7,6	7,6	7,3	7,0	7,0	7,6	-0,41%
Ολλανδία	12,4	12,8	13,0	13,2	13,7	13,7	14,1	14,9	14,5	14,8	15,1	13,8	2,18%
Αυστρία	8,9	9,1	9,1	8,9	8,8	8,7	9,4	9,6	9,2	9,4	9,8	9,2	1,01%
Πορτογαλία	7,2	8,4	8,5	8,8	8,7	9,0	9,1	9,1	9,2	9,5	9,6	8,8	3,33%
Φινλανδία	7,1	7,5	7,2	6,6	7,0	6,7	7,5	8,1	8,5	7,5	7,6	7,4	0,70%
Σουηδία	8,7	8,9	8,8	8,5	8,5	9,2	9,6	9,1	9,1	8,8	9,1	8,9	0,46%
Ηνωμένο Βασίλειο	11,4	11,1	10,9	11,0	11,0	11,2	11,4	11,6	11,6	11,5	11,4	11,3	0,01%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.

Πίνακας 18
Αναψυχή και Πολιτισμός
(ως ποσοστό της συνολικής κατανάλωσης των νοικοκυριών)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Μέσος Όρος 1994 - 2004	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Ευρωπαϊκή Ένωση (15)	9,1	9,1	9,2	9,4	9,6	9,8	9,8	9,8	9,8	9,7	9,7	9,5	0,66%
Ευρωζώνη	8,7	8,7	8,7	8,8	8,9	9,1	9,1	9,1	9,0	8,9	8,9	8,9	0,23%
Βέλγιο	9,2	9,1	9,2	9,6	9,7	10,1	10,1	9,8	9,3	9,3	9,2	9,5	0,00%
Δανία	10,1	10,2	10,5	10,7	10,6	10,8	11,0	10,9	10,8	10,5	10,6	10,6	0,50%
Γερμανία	9,2	9,2	9,3	9,5	9,8	10,0	10,1	9,9	9,7	9,5	9,4	9,6	0,22%
Ελλάδα	5,2	5,1	5,3	5,2	5,2	5,6	5,6	5,7	5,8	5,8	6,0	5,5	1,54%
Ισπανία	8,4	8,5	8,5	8,4	8,6	8,5	8,5	8,5	8,4	8,4	8,5	8,5	0,12%
Γαλλία	8,5	8,5	8,4	8,5	8,7	8,7	8,9	8,9	9,0	9,0	9,1	8,7	0,71%
Ιρλανδία	7,9	7,7	7,9	7,4	7,2	6,7	7,4	7,6	7,0	6,9	7,3	7,4	-0,76%
Ιταλία	7,4	7,3	7,4	7,4	7,4	7,5	7,5	7,5	7,5	7,3	7,4	7,4	0,00%
Λουξεμβούργο	8,4	8,5	8,2	8,2	8,1	8,0	7,7	8,2	8,1	8,3	8,3	8,2	-0,12%
Ολλανδία	10,9	11,0	10,8	11,0	11,2	11,4	11,2	11,0	10,9	10,6	10,3	10,9	-0,55%
Αυστρία	11,2	11,1	11,1	11,2	11,6	12,1	12,0	12,0	11,9	11,7	11,7	11,6	0,45%
Πορτογαλία	5,4	6,3	6,4	6,6	6,4	6,4	6,6	6,6	6,6	6,6	6,5	6,4	2,04%
Φινλανδία	10,4	10,7	11,2	11,1	11,2	11,4	11,4	11,4	11,1	11,1	11,0	11,1	0,58%
Σουηδία	10,4	10,4	10,4	10,7	11,2	11,6	11,9	12,1	11,8	11,9	11,9	11,3	1,44%
Ηνωμένο Βασίλειο	10,8	11,5	11,7	11,9	12,2	12,3	12,1	12,1	12,4	12,6	12,7	12,0	1,76%

Πηγή: Eurostat, Living Conditions and Welfare, Household Budget Survey.